

76-3
130

J. Bērziņš

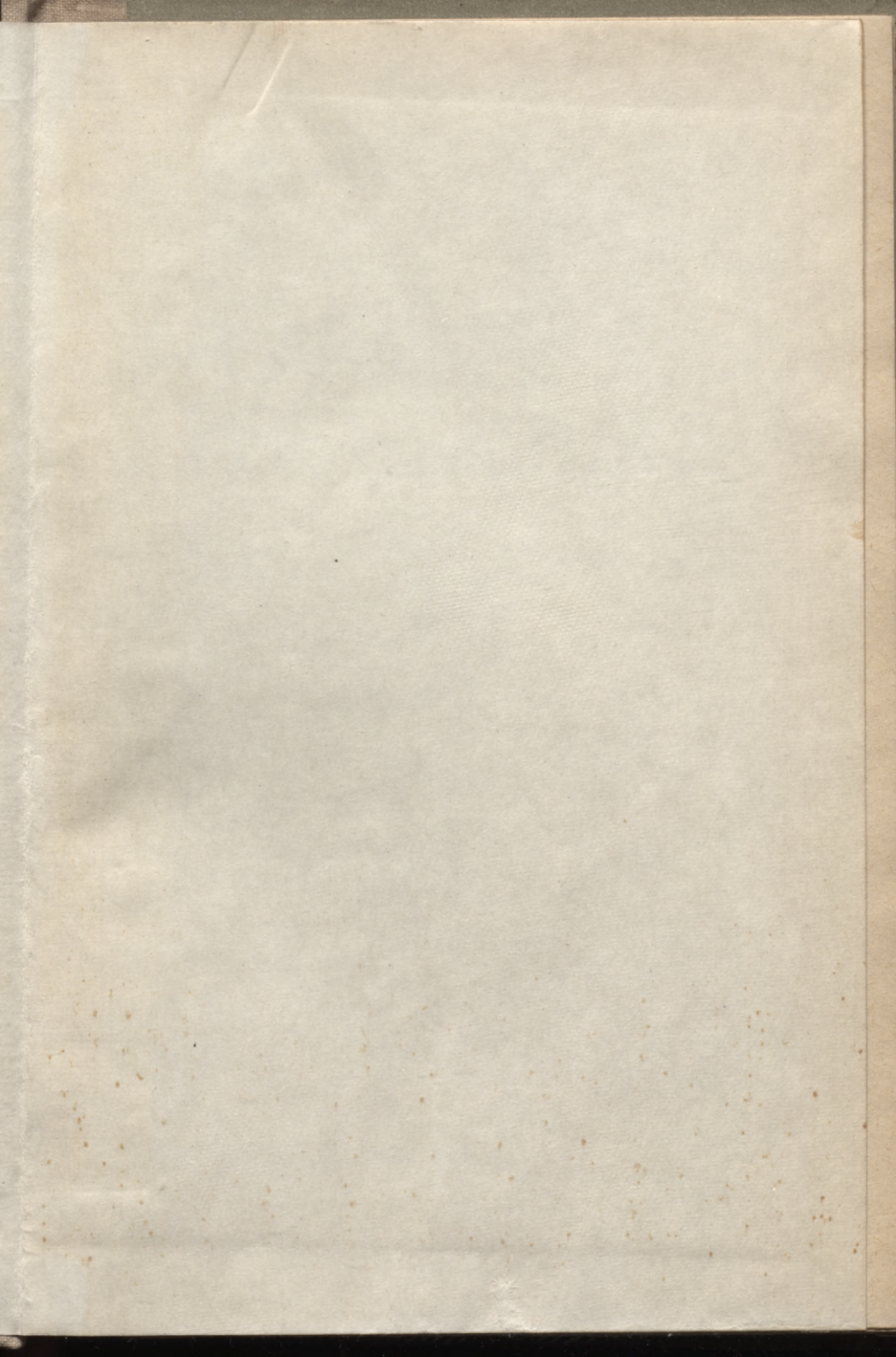

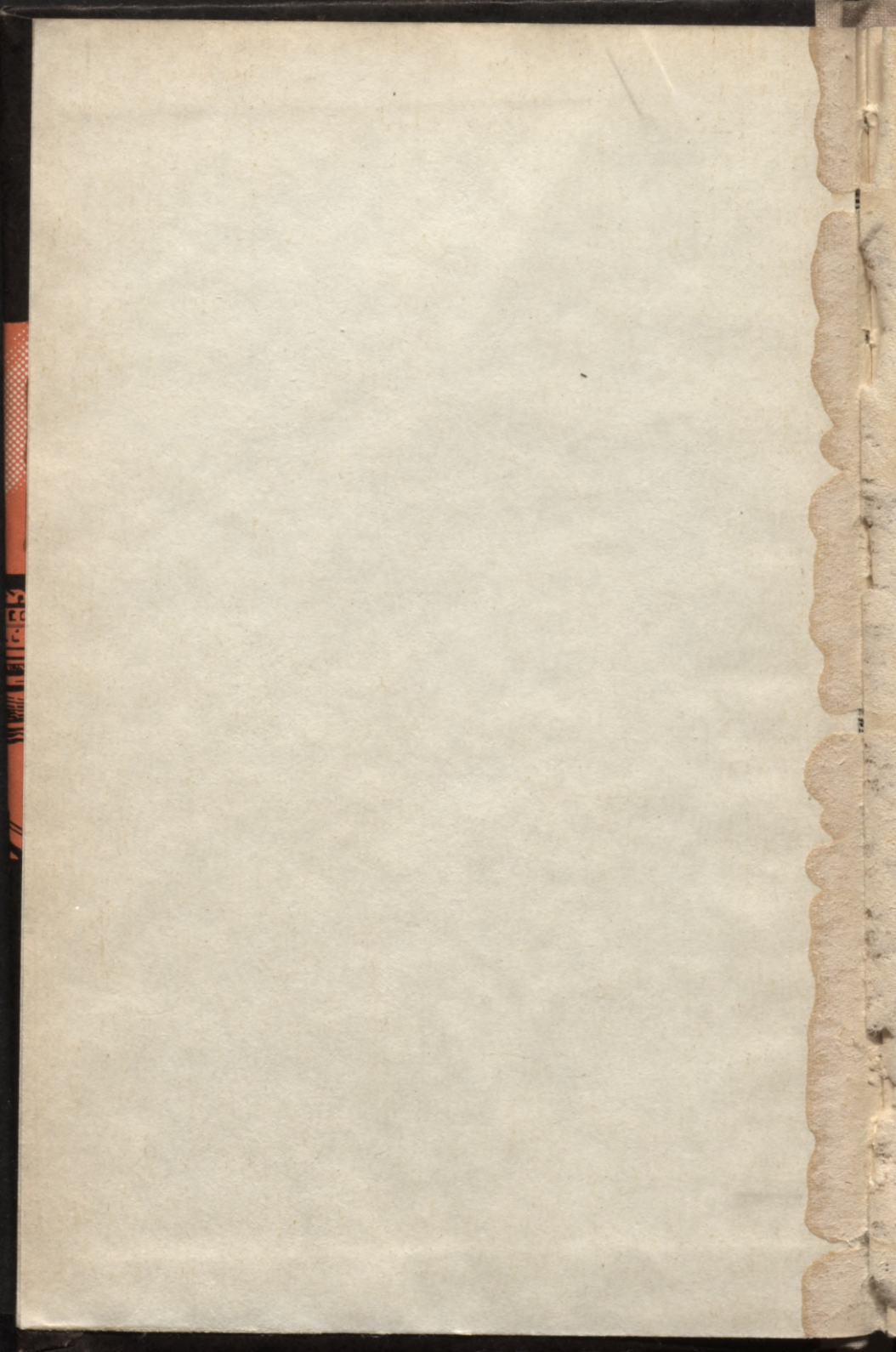
AR AKMENI
PRET ŠAUTENI

J. BĒRZIŅŠ

L 76-3
L 130

L
9

J. Bērziņš

AR AKMENI PRET ŠAUTENI

Strādnieku ekonomiskais stāvoklis un streiku
kustība Latvijā XIX gs. 90. gados

IZDEVNIECIBA «LIESMA» RIGA 1976

9(L)1
Be 777

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTI BĪBLIOTĒKA

~~76-27.041~~

0309102260

Strādnieku kustības augšupeja Krievijā XIX gadsimta 90. gados un agitācija strādnieku masās padarīja streikus arī Latvijā par spēcīgu strādnieku šķiras cīņas ieroci. Tajos sākumā spilgti izpaudās tā laika strādnieku kustības zemais līmenis — neorganizētība un vienotas rīcības trūkums. Sākot ar 1896. gadu, strādnieku streiku kustībā notika ievērojamas pārmaiņas: parādījās pirmie organizētie streiki. Liela nozīme bija arī marksistisko ideju un literatūras izplatīšanai Latvijā.

Grāmatas autors, vēstures zinātņu kandidāts Jānis Bērziņš sīki jo sīki izpētījis Latvijas strādnieku ekonomisko stāvokli un streiku kustību XIX gadsimta 90. gados un sevišķi spilgti ataino strādnieku kustības augstākā kāpuma — Rīgas dumpja un Liepājas Maija streiku notikumus. Grāmata ieinteresēs kā vēsturniekus, tā arī plašu lasītāju loku.

Vāku zīmējis A. Lamsters

© «Liesma», 1976

B $\frac{10604-19}{M 801(11)-76}$ -76

PRIEKSVĀRDS

Jautājumi par strādnieku revolucionārās kustības vēsturi ieņem sevišķi svarīgu vietu mūsu sabiedrības dzīvē. V. I. Leņina vārdiem izsakoties, «apzinīgajiem strādniekiem nav svarīgāka uzdevuma kā uzdevums izzināt savas šķiras kustību, tās būtību, tās mērķus un uzdevumus, tās noteikumus un praktiskās formas».¹ Pie tam mūs šodien no proletariāta cīņas sākuma lappusēm jau šķir tāls ceļš gājums. 1974. gada maijā apritēja trīs ceturtdaļas gadsimta kopš Latvijas rūpniecības strādnieku pirmās masveida uzstāšanās. 1899. gada maijā Rīgā notikusi strādnieku kustība Latvijas vēsturē iegājusi ar nosaukumu «Rīgas dumpis». Tā laika notikumus šādi bija nosaukušas valdošās aprindas, kas parasti visas plašākās strādnieku un zemnieku uzstāšanās dēvēja par «dumpjiem». Sava plašā apjoma un stihiskuma dēļ šis nosaukums arī ir saglabājies. Darbs veltīts Rīgas dumpja 75 gadu atcerei. Lai dotu iespēju pilnīgāk iepazīties ar Rīgas dumpja īpatnībām, ar tā vietu Latvijas strādnieku kustībā, apskatīti jautājumi arī par strādnieku ekonomisko stāvokli un streiku kustību XIX gadsimta pēdējos desmit gados.

Latviešu revolucionāri ir augstu novērtējuši XIX gadsimta beigu strādnieku kustību. F. Roziņš pēc 1899. gada maija notikumiem uzrakstītajā rakstā «Rīgas dumpis» pirmais deva šīs strādnieku uzstāšanās marksistisku novērtējumu, izceļot tās nozīmi proletariāta nākotnes cīņās.

Padomju Latvijas vēsturnieki ir devuši nopietnu ieguldījumu Latvijas XIX gadsimta otrās puses strādnieku ekonomiskā stāvokļa un strādnieku kustības vēstures izpētē. Te var minēt J. Krastiņu, A. Drīzuli, B. Vilku, S. Ziemeļi, E. Zagaru, J. Ņetjosinu, J. Rubertu, A. Raškevicu, M. Vestermani u. c. Tajā pašā laikā nav atsevišķa

pētījuma par strādnieku ekonomisko stāvokli un streiku kustību Latvijā XIX gadsimta 90. gados.

Autors, vispusīgi izmantojot avotus, centies dot ieskatu Latvijas rūpniecības strādnieku ekonomiskajā dzīvē un cīņā pret ekspluatatoriem XIX gadsimta beigās, mēģinājis noteikt strādnieku kustības raksturu un cīņas formas, atsegt organizētības iezīmju parādīšanos proletariāta stihiskās uzstāšanās laikā, uzsvēris šī procesa saistību ar nepieciešamību apgūt revolucionāro teoriju.

Darba izstrādes metodoloģiskais pamats ir K. Marksa, F. Engelsa un V. I. Ļeņina teorētiskais mantojums, it īpaši V. I. Ļeņina secinājumi par streiku kustības attīstību un raksturu Krievijā.

Faktiskā materiāla pamatā ir PSRS Centrālā Valsts vēstures arhīva, PSRS Centrālā Valsts Oktobra revolūcijas arhīva, Latvijas PSR Centrālā Valsts vēstures arhīva, Igaunijas PSR Centrālā Valsts vēstures arhīva un Baltkrievijas PSR Centrālā Valsts vēstures arhīva atbilstošie fondi. Izmantoti vairāki publicēto arhīvu materiālu izdevumi, XIX gadsimta 90. gados un XX gadsimta sākumā izdotie statistikas krājumi, tā laika prese, pirmie latviešu revolucionārie izdevumi ārzemēs un padomju vēsturnieku darbi, kuros skarti iztirzājami jautājumi.

IEVADS

XIX gadsimta 90. gadiem Latvijas² rūpniecībā raksturīgs uzplaukums, kurš iestājās pēc 1890.—1891. gada īslaicīgā atslābuma un turpinājās līdz 1900. gadam, kad iesākās jauna rūpniecības krīze. 1890.—1891. gadā krīzes parādības Latvijas rūpniecībā tika ātri likvidētas. Sevišķi strauji šis process norisēja svarīgākajā Latvijas rūpniecības centrā Rīgā. Jau 1893. gadā Rīgas liērūpniecība deva 28,6 procentus produkcijas pieauguma. Latvijas rūpniecības uzplaukumu veicināja samērā biežais dzelzceļu tīkls un arvien jaunu dzelzceļu būve Krievijā. Jau iepriekšējos gadu desmitos lielākās Latvijas pilsētas Rīgu, Liepāju, Jelgavu, Daugavpili dzelzceļa līnijas savienoja ar Krievijas centrālajām pilsētām un rajoniem. Pa dzelzceļu Latvijas rūpniecība no Krievijas saņēma nepieciešamās izejvielas. Savu iespaidu uz rūpniecības attīstību atstāja arī ostu tirdzniecības pieaugums. No 1871. līdz 1875. gadam caur Latvijas jūras ostām gāja tikai 6,8 procenti no Krievijas Eiropas daļas importa un 12 procenti no eksporta, bet no 1904. līdz 1905. gadam imports sasniedza 20 procentus un eksports — 22 procentus.

XIX gadsimta 90. gadu rūpniecības uzplaukumu Latvijā labvēlīgi ietekmēja cara valdības politika muitas nodokļu paaugstināšanā. Muitas nodoklis pēc 1891. gada aizlieguma tarifa no 1891. līdz 1900. gadam visām importprečēm bija 33 procenti, bet dažām 100 procenti un vairāk no to vērtības.³ Šis muitas nodoklis pamudināja ārzemju uzņēmējus pāriet no preču eksporta uz kapitāla eksportu un uzsākt jaunu fabriku un rūpnīcu būvi Latvijā. Īpaši tas sakāms par vācu uzņēmējiem. Šajā laikā Latvijā paplašinājās metāl rūpniecība, jo, ja agrāk metāl rūpniecībai vajadzīgas izejvielas iveda no ārzemēm, tad tagad galvenā

melnā metāla masa sāka ieplūst no Urāliem un Krievijas dienvidiem.

90. gados Rīgā uzcēla vagonu rūpnīcu «Fenikss», brāļu Kleinu mašīnbūves rūpnīcu, Rīgas tērauda instrumentu rūpnīcu «Salamandra». Strauji attīstījās arī elektrotehniskā rūpniecība. Sāka darboties elektrotehniskā rūpnīca «Unions», Krievu-Baltijas akumulatoru rūpnīca, elektrotehniskā rūpnīca «Meiers un Ko» un citas.

Daudzi rūpniecības uzņēmumi, kuri bija dibināti jau agrāk, paplašināja ražošanu, piemēram, Krievu-Baltijas vagonu rūpnīca, a/s Rīgas čuguna Lietuves un mašīnbūves rūpnīca — bij. «Felzers un Ko», R. Poles mašīnbūves rūpnīca, Rīgas drāšu fabrika, Rīgas kuģu un mašīnbūves rūpnīca «Lange un dēls». R. Manteļa mašīnbūves rūpnīca ne tikai paplašināja ražošanu, bet pirmā Krievijā sāka ražot mašīnas celulozes un rakstāmpapīra fabrikām.

Strauja attīstība bija vērojama ķīmiskajā rūpniecībā. Cēla jaunas rūpnīcas, bet vecās paplašināja ražošanu, piemēram, superfosfāta rūpnīca, naftas pārstrādāšanas rūpnīca «Elrihs un Ko», anilīna krāsu fabrika «Leopolds Kasels un Ko». Ražošanas kāpinājums bija vērojams gumijas, porcelāna un fajansa, kokapstrādes un kokvilnas rūpniecībā.

Rūpniecība uzplauka arī otrajā lielākajā fabriku pilsētā Liepājā, kur 90. gados darbu sāka a/s Liepājas eļļas bij. A. Kīlera fabrika un L. Hiršmaņa sērskābes fabrika «Vulkāns», bet 90. gadu beigās — pirmā lielā elektrostaģija. Taču Liepājas rūpniecība sastādīja tikai apmēram desmito daļu no Rīgas rūpniecības apjoma.⁴ Latgales lielākajā pilsētā Daugavpilī⁵ no 90. gados jaunatvērtajiem rūpniecības uzņēmumiem var minēt a/s «Dvina» dzirnavas un kokzāģētavas rūpnīcu, G. Grilihesa ādas rūpnīcu, S. Milnera pūku un spalvu apstrādes rūpnīcu. Tomēr jaunatvērtie rūpniecības uzņēmumi Latgalē pēc nodarbināto strādnieku skaita galvenokārt bija nelieli un kopā ar jau agrāk nodibinātajiem maz ietekmēja Latvijas rūpniecības attīstību. Latgalē šajā laikā darbojās ļoti daudz amatnieku darbnīcu. Starp tām bija gan šūšanas un ādas apstrādes darbnīcas, gan dzirnavas un spirta dedzinātavas utt.

Lielu vērienu rūpniecībā guva akciju sabiedrību izveidošanās. Pakāpeniski tās sagrāba savās rokās svarīgākās Latvijas rūpniecības nozares. Akciju sabiedrību dibinā-

šanā būtiska nozīme bija Krievijas vietējiem kapitāliem, taču ievērojami bija arī ārzemju kapitāla ieguldījumi.

XIX gadsimta 90. gados (ieskaitot arī 1900. gadu), cik par to ļauj spriest pieejamie avoti, Latvijas teritorijā sāka darboties 158 jauni rūpniecības uzņēmumi, kuros 1900. gadā strādāja 20 245 strādnieki. Jaunatvērto uzņēmumu skaits 1900. gadā attiecībā pret visiem uzņēmumiem Vidzemē bija 34,5 procenti, Kurzemē — 53,2 procenti, Latgalē — 34,3 procenti, bet strādnieku skaits tajos attiecīgi — 32,7 procenti, 49,1 procents un 20,1 procents.⁶ Šie skaitļi pārlicinoši parāda straujo rūpniecības uzplaukumu XIX gadsimta 90. gados Latvijā. No oficiālajiem izdotajiem materiāliem uzzinām, ka Latvijā 1890. gadā bija 221 rūpniecības uzņēmums ar 22 971 strādnieku, 1895. gadā 260 uzņēmumu ar 30 989 strādniekiem, bet 1900. gadā 399 uzņēmumi ar 54 487 strādniekiem.⁷ Jāatzīmē, ka īstenībā šie rādītāji bija lielāki, jo dažādu iemeslu dēļ vajadzīgās ziņas par atsevišķiem uzņēmumiem netika ievietotas oficiālajos materiālos vai arī, iespējams, bija nepilnīgas.

Reizē ar strādnieku skaita pieaugumu Latvijā vērojama lielāka strādnieku koncentrācija lielajos rūpniecības uzņēmumos. 1900. gadā Vidzemē uzņēmumos ar vairāk nekā 500 strādniekiem strādāja 49 procenti, Kurzemē — apmēram 17 procenti, Latgalē — apmēram 23 procenti no visiem strādniekiem. Visaugstākā strādnieku koncentrācija vērojama Vidzemē, kur šādu uzņēmumu bija 20, Kurzemē — tikai 2, bet Latgalē — 1.⁸ Salīdzinot strādnieku vidējo skaitu pašos lielākajos rūpniecības uzņēmumos XIX gadsimta 90. gadu vidū, Latvija ievērojami atpalika no Viskrievijas līmeņa, bet XX gadsimta sākumā tas jau nedaudz bija pat pārsniegts.⁹

Latvijas rūpniecības proletariāts veidojās kā Krievijas daudznacionālā proletariāta daļa. Šis apstāklis noteica tā daudznacionālo sastāvu. Par Vidzemes rūpniecības proletariāta sastāvu var spriest pēc Rīgas iedzīvotāju nacionālā sastāva. 1897. gadā Rīgā bija 255 879 iedzīvotāji, no kuriem 41,64 procenti latviešu, 25,53 procenti vāciešu, 16,94 procenti krievu, 6,45 procenti ebreju, 5,03 procenti poļu, 2,29 procenti lietuviešu un citu tautību. Kurzemes lielākajā rūpniecības pilsētā Liepājā šajā pašā laikā dzīvoja 64 489 iedzīvotāji, no kuriem 38,63 procenti latviešu, 23,80 procenti vāciešu, 11,98 procenti krievu, 9,32 procenti

poļu, 8,50 procenti ebreju, 5,56 procenti lietuviešu un citu tautību. Latgales lielākajā pilsētā Daugavpili 1897. gadā bija 69 675 iedzīvotāji: 46,01 procents ebreju, 29,95 procenti krievu, 16,39 procenti poļu, 4,48 procenti vāciešu, 1,82 procenti latviešu, 0,27 procenti lietuviešu un citu.¹⁰ Sprotams, ka strādnieku nacionālais sastāvs procentuāli atšķīrās no iedzīvotāju sastāva, taču rūpniecības strādnieku armiju sastādīja visu nacionalitāšu iedzīvotāju pārstāvji.

Lai izsekotu Latvijas daudznacionālā rūpniecības proletariāta revolucionārajai kustībai XIX gadsimta 90. gados, tās cēloņiem, cīņas formām, šķiru cīņas izaugsmei, jāiepazīstas ar strādnieku ekonomisko stāvokli šajā laika posmā. Runājot F. Engelsa vārdiem: «Strādnieku šķiras stāvoklis ir īstenais pamats un izejas punkts visām mūs-laiku sociālajām kustībām, jo strādnieku šķiras stāvokli visasāk un viskailāk parādās mūsdienu sociālais posts.»¹¹ Tāpēc arī Latvijas strādnieku ekonomiskā stāvokļa raksturojumam pievērsīsim sevišķu vērību.

Ciešanas, sāpes
Sirds tikai jūt,
Nolādēts liktens
Cilvēkam būt.

Ed. Veidenbaums

RUBLIS SPIEZ PIE ZEMES

GARĀS DIENAS GRASI

Viens no svarīgākajiem strādnieku ekonomiskās dzīves rādītājiem ir nopelnītā darba alga. XIX gadsimta 90. gados Latvijā rūpniecības strādnieka alga Vidzemē, Kurzemē un Latgalē pēc lieluma bija atšķirīga. Visaugstākā vidējā gada alga bija Vidzemes guberņā un, tāpat kā Igaunijas un Pēterburgas guberņās, bija augstāka arī par Krievijas centrālajos rūpniecības rajonos izmaksātajām strādnieku algām.¹² Kurzemes guberņas rūpniecības strādnieka vidējā darba alga sastādīja apmēram 77 procentus no Vidzemes strādnieka algas un sasniedza vidējo Krievijas strādnieka algas līmeni. Latgalē, kur bija vāji attīstīta lielrūpniecība un samērā neliels strādnieku skaits, vidējā alga atpalika no Vidzemes un Kurzemes guberņu algu līmeņa. Minēsim dažus datus par Latvijas rūpniecības strādnieka vidējo gada izpeļņu. 1896. gadā Vidzemes guberņā tā bija 280 rubļu, Kurzemes guberņā 212 rubļu; 1900. gadā — 282 un 219 rubļu. 1901. gadā Vidzemes guberņā 291 rublis, Kurzemes guberņā 225 rubļi, bet Vitebskas guberņā 128 rubļi.¹³

Atsevišķās minētās summas īstenībā bija vēl zemākas, jo pie strādnieku izpeļņas dažkārt pieskaitīja arī meistarū un fabrikas ierēdņu algas, kas bija nesalīdzināmi augstākas nekā strādniekiem. Jāatzīmē, ka strādnieka vidējā alga ietver sevī lielas svārstības. Tā 1896. gadā Vidzemes guberņā, kur strādnieka vidējā gada alga sastādīja 280

rubļu, virpotāju, metāllējeju vidējā gada alga sasniedza 540 un 492 rubļus, bet bija daudz strādnieku, kuru gada vidējā darba alga sasniedza tikai 131—147 rubļus (notinēji, piešķērētāji, cigāru, papirosu izgatavotāji). Kurzemes guberņā, kur strādnieku gada vidējā alga bija 212 rubļu, eļļas spiešanas, krāsošanas, korķu rūpniecības strādnieki saņēma gadā vidēji 372 un 271 rubli, kamēr ķieģeļu un sērkokociņu rūpniecībā strādājošie tikai 102 un 132 rubļus.¹⁴

Jāatzīmē, ka strādnieka vidējā mēneša un gada alga tomēr nedod pilnīgu priekšstatu par strādnieka algas līmeni. Vairākās fabrikās un rūpniecās strādnieki nesaņēma to algu, kāda oficiālajā statistikā uzrādīta par vidējo. Tabakas rūpniecībā strādnieču vidējā mēneša alga Vidzemes guberņā atzīmēta no 12—18 rubļiem (gada vidējā alga 144—216 rubļi), kamēr Rīgā I. Fricberga tabakas fabrikas strādnieces pelnīja tikai 40 kapeikas dienā¹⁵ (vidēji apmēram 120 rubļu gadā). Dažu nozaru strādnieku vidējā izpeļņa oficiāli sastādītajos rādītājos nemaz nav minēta.

Vidējie algas rādītāji nedod ziņas arī par algas atkarību no strādnieku dzimuma un vecuma. XIX gadsimta 90. gados Krievijas impērijā starp mazgadīgā strādnieka (12—15 gadus veca), sievietes un vīrieša algām, ko tie saņēma par vienu un to pašu padarīto darbu, pastāvēja liela atšķirība. 1890. gadā, pēc oficiālajiem aprēķiniem, mazgadīgais strādnieks saņēma $\frac{1}{3}$, bet sieviete — $\frac{2}{3}$ no vīrieša algas.¹⁶ Maz no šiem rādītājiem atšķiras ekonomista K. Pažitnova aprēķini par 1900. gadu: mazgadīgais strādnieks saņēma $\frac{1}{3}$ no abu dzimumu pieaugušo strādnieku algas, bet sieviete par to pašu padarīto darbu saņēma tikai $\frac{3}{5}$ no vīrieša algas.¹⁷ Šie rādītāji ar lielākām vai mazākām novirzēm raksturīgi arī Latvijā. Vidzemes guberņā 1900. gadā nominālā mēneša alga pieaugušam vīrietim bija 26 rubļi, bet sievietei — 15 rubļi.¹⁸ Domājams, ka vislielākā atšķirība starp vīriešu un sieviešu algām bija Latgalē. Arhīvu materiāli atklāj, ka XX gadsimta sākumā Latgalē fabrikās sievietēm maksāja par 40—50 procentiem mazāku algu nekā vīriešiem.¹⁹

Lai raksturotu strādnieku dzīves apstākļus, nepietiek uzrādīt strādnieku vidējo nominālo algu vien. Jāiepazīstas ar strādnieku reālo darba algu. Tā kā visaugstākā strādnieku nominālā alga Latvijā bija Vidzemes guberņā, tad mēģināsim noskaidrot, vai ar to varēja nodrošināt nor-

mālu dzīvi Rīgas strādnieka ģimenei (vīrs, sieva, bērns).²⁰ Tā kā par šo jautājumu trūkst statistisku datu, tad apmierināsimies ar aptuvenām ziņām, kuras sniedz laikraksts «Dienas Lapa». Tajā publicēti dažu strādnieku gada budžeti. Aplūkosim divu strādnieku ģimeņu gada ienākumus un izdevumus.

Pirmais strādnieks mēnesī nopelna 40 rubļus²¹, vidēji apmēram 480 rubļu gadā. (Jāatzīmē, ka 90. gadu vidū Vidzemes guberņā tikai virpotāji un metāllēji varēja nopelnīt tādu algu.)

Strādnieka izdevumi 1 gada laikā:

Par divistabu dzīvokli un virtuvi	— 125 rubļi
Apģērbs, apavi, pases nauda, nodoklis, malka, petroleja, sērkociņi, ziepes	— 104 rubļi 48 kapeikas
Pārtika	— 209 rubļi 26 kapeikas
Dažādi izdevumi	— 5 rubļi
Šie izdevumi kopā sastāda	— 443 rubļi 74 kapeikas
Atlikums	— 36 rubļi 26 kapeikas

Pārskatot budžetu, autors piemetina, ka «nevar domāt, vai strādnieks ar lētāku pārtiku var iztikt». Beigās izdarīts secinājums: ja kāds no ģimenes locekļiem saslimst un vajadzīga ārsta palīdzība, tad strādnieka ģimene ar šādu budžetu nevar irēt dzīvokli ar 2 istabām.

Minētajam budžetam savējo pretī nostāda kādas Torņakalna rūpnīcas strādnieks, kas aizrāda, ka pirmajā budžetā aprēķins sastādīts nepareizi, jo Rīgas strādnieka alga ir ievērojami zemāka. Seko strādnieka izdevumu saraksts 1 gada laikā.²²

Dzīvoklis (1 istaba un virtuve)	— 40 rubļi
Malka	— 15 rubļi
Petroleja	— 5 rubļi
Pārtika	— 144 rubļi
Ziepes, soda	— 4 rubļi
Sīki izdevumi (sērkociņi, pirts)	— 5 rubļi
«Dienas Lapa»	— 4 rubļi
Apģērbs, apavi	— 65 rubļi
Pase, nodokļi	— 6 rubļi
Sarīkojumu apmeklēšana	— 13 rubļi
Bēru kase	— 7 rubļi

Šie izdevumi sastāda 308 rubļus gadā. Bet, tā kā viņš nopelna tikai apmēram 270 rubļu gadā, tad budžetā iztrūkstošos 38 rubļus viņš sagādā, strādādams pēc oficiālā darba laika pa vakariem. No pēdējā budžeta redzams, ka

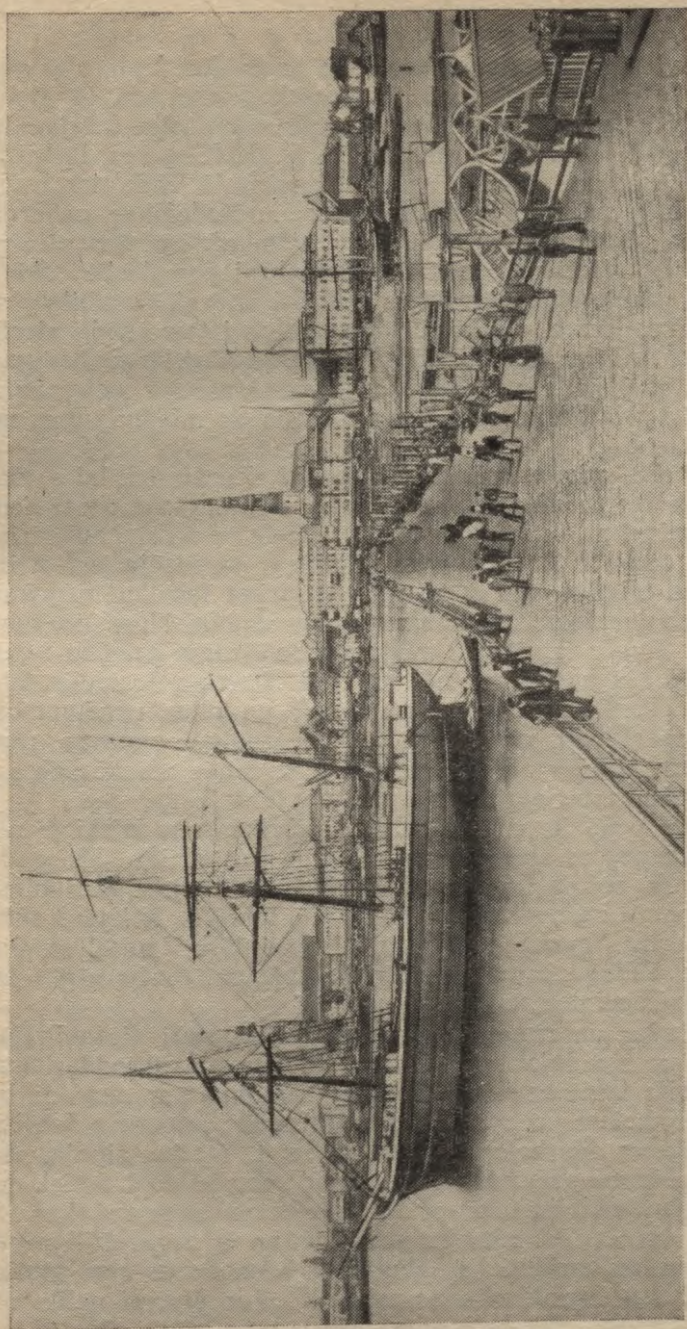
strādnieks, kas pelna 308 rubļus gadā, ir materiāli neno- drošināts pret dažādiem nelaimes gadījumiem un citām nejaušībām. Nav arī jāpiemirst, ka šo budžetu sastādījis strādnieks, kam vidēji apmaksāts darbs. Ievērojams skaits strādnieku pelnīja vēl mazāk. Bez tam strādnieku ģime- nēs parasti bija vairāki bērni. Pārtikas cenas bija nepa- stāvīgas: sakarā ar cilvēku pieplūdumu pilsētās un nera- žas gados tās nepārtraukti cēlās. Var minēt piemēru par pārtikas cenu strauju celšanos Liepājā 1891. gadā: «Se- nāk rudzu maize maksāja 2 kap. mārciņā, tagad jau gan- driz 3 $\frac{1}{2}$ kap. Par pūru rudzu tagad sola 5,5 rbļ., kur se- nāk tikai 3 rbļ.» Tāpat dārgāki palikuši kartupeļi, sviests, gaļa.²³

Arī dzīvokļu cenas pilsētās pieauga arvien straujāk. Tā- dējādi, lai varētu nodrošināt ģimeni, strādnieka gada ienākumiem bija jābūt lielākiem par 308 rubļiem. Tas no- zīmēja, ka XIX gadsimta 90. gados lielākā daļa strādnieku nespēja materiāli nodrošināt ģimeni un rūpnīcas darbā bija jāiesaistās gan sievai, gan arī bērniem.

Fabriku administrācija, izmantojot strādnieku straujo pieplūdumu un bezdarbnieku armijas palielināšanos, arvien samazināja strādnieku algas. Parasti tās tika pazeminātas pēc Jurgiem, kad pilsētā no laukiem ieradās darba meklē- tāji. Revolucionāro cīņu veterāns — strādnieks Jānis Lu- ters-Bobis atceras: «Fabriku administrācija, sākot ar apakšmeistariem un beidzot ar fabrikas direktoriem, iz- mantoja lauku ienācējus, it īpaši lietuviešus, darba algas nosīšanai. Laucinieki bija ar mieru strādāt lētāk nekā vecie fabriku strādnieki.»²⁴ Pilsētā ieradušies, bezdarbnieki nokļuva bezizejas stāvoklī un bija ar mieru strādāt uz jebkuriem noteikumiem: «Spēcīgi vīri ir ar mieru par pus- rubli dienas algas strādāt un lūgtin lūdzas, lai dod šiem darbu. Nelīdz ridzenieku strādnieku paskaidrojumi, ka par tik zemu algu te Rīgā nekādā ziņā nevar pastāvēt, ne vēl familiju uzturēt. Ienācēji saka, ka zinot gan to it labi, bet labāk jau esot pusrublis nekā itin nekas...»²⁵

Fabriku, it īpaši ķieģeļu un stikla uzņēmumu īpašnieki un pārvaldnieki, lai dabūtu strādniekus, kas būtu ar mieru strādāt par zemāku atalgojumu nekā vietējie vecie kadru strādnieki, organizēja viņu pieņemšanu darbā Iekšskrievi- jas vai arī kaimiņu guberņu sādžās. Noslēdzot šādus līgu- mus, nākamajiem strādniekiem nebija nekādas jēgas ne par gaidāmo darbu, ne arī par to, vai ar apsolīto samaksu

Rīgas skats XIX gadsimta beigās

pietiks, lai varētu dzīvot jaunajos apstākļos. Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors R. Ruma, kas, tāpat kā pārējie fabriku inspektori, vienmēr aizstāvēja fabrikantu intereses, 1898. gadā pārbaudot V. Heflingereres Baltijas stikla fabriku, atstāja apskates grāmatā šādu ierakstu: «Pievērsu pārvaldnieka uzmanību... Podoļskas guberņā salīgto strādnieku ārkārtīgi zemajām algām, kas pilnīgi neaṭbilst vietējām cenām... Samaksai par darba rokām katrā gadījumā vajag būt augstākai un vairāk atbilstošai vietējām cenām.»²⁶ Fabriku inspektors izteica šādu aizrādījumu ne jau aiz līdzjūtības pret strādniekiem, bet gan tāpēc, lai šāda neiedomājama ekspluatācija neizraisītu nolīgto strādnieku vidū līguma laušanas mēģinājumus un nemierus.

Fabriku administrācija darīja visu iespējamo, lai samazinātu jau tā niecīgās strādnieku algas. Viens no tādiem paņēmieniem — izpeļņas normu slēpšana no strādniekiem. 1886. gada 3. jūnija fabriku likums²⁷ paredzēja ieviest izpeļņas tabulas, kuras bija jāapstiprina fabriku inspektoram un jānovieto uzņēmumā visiem strādniekiem pieejamā vietā. Tomēr fabrikanti mēģināja šo likuma prasību ignorēt. Tā tas notika, piemēram, A. Leitnera velosipēdu fabrikā, «Feniksa» vagonu rūpnīcā²⁸ un citos uzņēmumos. Ja nepastāvēja nekādas oficiālas izpeļņas normas, rūpnīcu un fabriku administrācijai bija daudz vienkāršāk samazināt darba algas un apkrāpt strādniekus.

Tāda paša iemesla dēļ dažās fabrikās strādniekiem netika izsniegtas aprēķinu grāmatiņas, ko noteica 1886. gada 3. jūnijā izdotā fabriku likuma 23.—25. pants. Šo likumu ignorēja L. Goegingeres konservu fabrikā, Krievu-franču sabiedrības gumijas rūpnīcā «Provodņiks»²⁹ un citur. Pastāvot šādai kārtībai, strādnieks līdz pat darba algas izmaksai nezināja, cik viņš nopelnījis.

Fabriku un rūpnīcu administrācija nereti piesavinājās daļu no strādnieku nopelnītās naudas pie akorddarbiem. Tas bija iespējams, pārkāpjot noteikumus par akorddarbu izcenojumiem un uzskaiti. Tā Vidzemes guberņas fabriku inspektors Murzakovs 1900. gada 4. maijā ziņoja, ka «akorddarba grāmatiņās ražojumu cenu ieraksti notiek nevis pie darba izdošanas, bet pēc tā paveikšanas, kas izsauc dažādus strādnieku nemierus un ir nepareizi, jo nenorāda uz strādnieka labprātīgo vienošanos par viņam piedāvātā akorddarba samaksu».³⁰ Par šādām nelikumī-

bām pret strādniekiem vēsti arī «Feniksa» vagonu rūpnīcas galdnieku iesniegums fabriku inspektoram 1898. gada 27. maijā. «Citās darbnīcās ievesti akorddarbu pieraksti, tā ka katrs strādnieks jau iepriekš zina, cik viņš nopelnījis, bet mums to nav, un tāpēc mūsu meistars Ņikitins izrēķina tā, kā katru reizi iedomājas. Tāpēc mēs lūdzam... ievest akorddarbu pierakstus.»³¹ Pirms akorddarba uzsākšanas strādniekiem tika apsolīta lielāka izpeļņa par faktiski samaksāto. Darba algas patvaļīga pazemināšana XIX gadsimta 90. gados Latvijā bija parasta parādība.

Strādnieku ekonomisko stāvokli pasliktināja arī tas, ka darba alga tika izmaksāta neregulāri. Tādi gadījumi bija sastopami gan F. Svarchofa zemkopības rīku rūpnīcā, gan Z. Gindina kokzāģētavā, gan F. Burharta fosfora fabrikā³², gan arī citās Latvijas fabrikās un rūpnīcās.

Atevišķos izņēmuma gadījumos Latvijas fabrikās par darbu maksāja arī preču veidā. Kā piemēru var minēt Š. Fridmaņa šifera, izkapšu asinātāju un kokapstrādes fabriku, kur pēc ieraksta fabriku inspekcijas grāmatā 1897. gada 18. oktobrī var spriest, ka strādniekiem reizēm par darbu naudas vietā maksāts ar precēm.³³

Strādnieka stāvokli vēl smagāku un bezcerīgāku padarīja viņa parādi uzņēmuma administrācijai. Zemās darba algas dēļ strādnieks un tā ģimene nevarēja iztikt līdz nākamajai algas izmaksas reizei. Tādos gadījumos viņš bija spiests aizņemties naudu no fabrikas administrācijas. Tā rezultātā daudzi strādnieki iekļuva parādos, kurus tie nespēja samaksāt. Kaut gan fabrikas īpašniekam algas izmaksas reizē pēc likuma bija tiesības ieturēt tikai $\frac{1}{3}$ daļu, ja parādnieks bija neprecējies, un ne vairāk par $\frac{1}{4}$, ja tas bija precējies, taču praksē parasti notika citādi. Tā, piemēram, Rīgas M. Greinera stikla fabrikā 1895. gadā kādam strādniekam, kas bija parādā, nākamajā algas reizē neizmaksāja ne kapeiku.³⁴ Dabiski, ka strādnieks atkal bija spiests aizņemties. Tā, piemēram, minētās fabrikas strādnieku brāļu Hercu parāds bija pieaudzis līdz 530 rubļiem. Parādu dokumentācijā parasti valdīja juceklis. Visas šīs sistēmas mērķis bija padarīt strādnieku par parādu vergu, kurš vairs pat nezināja, cik viņš ir parādā un cik viņam pienākas algas izmaksas reizē. Līdzīgs liktenis piemēklēja arī V. Heflingeres Baltijas stikla fabrikas strādniekus. Par to varam pārliecināties, lasot Vidzemes guberņas vecākā fabriku inspektora R. Rumas 1897. gada

23. jūnijā inspekcijas grāmatā izdarīto ierakstu: «Aprēķinu grāmatīņas nekārtībā, tā ka tajās neieraksta ieturēto summu parādu nomaksai, ierakstus izdara tik nekārtīgi, ka nevar saprast, ko strādnieki saņēmuši un kas tiem neizmaksāts, bet vienā pat kopsavilkums izrādījās nepareizs.»³⁵ Ja strādnieki parādnieki mainīja darba vietu, tad uzņēmumu administrācija no tiem piedzina parādus ar tiesas palīdzību. Fabrikantu un rūpnieku tiesības ekspluatēt strādniekus vienmēr pašreizējiem sargāja to interesēm pakļautais tiesu aparāts.

Jāatzīmē, ka strādnieku algas samazināšanā no fabriku un rūpnīcu īpašniekiem, pārvaldniekiem neatpalika arī meistari un priekšstrādnieki. Parasti labāk atalgotu darbu strādnieks varēja dabūt tikai tad, ja viņš meistaram pasniedza pienācīgu dāvanu. Raksturīgs šai sakarā ir Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas bijušā strādnieka B. Moseviča 1896. gada ziņojums fabriku inspektoram: «Es uzziņāju, ka, ja kāds strādnieks vēlas no meistara Pfeifera dabūt labāk atalgotu darbu, tad vajag pie tā griezties ar dāvanām. Tāpēc es kopā ar A. Eitmanoviču ... par 57 rbļ. nopirku skapi un uzdāvināju to meistaram Pfeiferam, pēc nedaudzām dienām meistars mani norikoja pie bormašīnas.»³⁶ Taču arī šāda dāvana nenodrošināja darbu ilgam laikam. Pēc pāris gadiem strādniekam atkal vajadzēja pasniegt meistaram kaut ko vērtīgu. Strādnieks B. Mosevičs dāvanas vairs nedeva un krita nežēlastībā. Meistars viņu apmeloja un pēc tam vispār padzina no darba.

Labi apmaksātu darbu uzņēmumos nebija daudz un visi strādnieki pat ar kukuļošanu pie šādiem darbiem nevarēja līgt. Pie tam meistariem un priekšstrādniekiem pasniedzamās dāvanas par labāk apmaksāta darba ierādīšanu nebija mazākas par algas paaugstinājumu, tā kā strādnieki savu ekonomisko stāvokli arī šādā ceļā nevarēja uzlabot.

Dažu Latvijas rūpniecības uzņēmumu īpašnieki samazināja strādnieku darba algu ar fabriku veikalu palīdzību, kuros preces pārdeva dārgāk nekā pilsētu veikalos. Tā, piemēram, M. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrikas strādniekiem bija obligāti par daļu no savas algas jāiepērkas fabrikas veikalā. Fabriku inspektors, kontrolējot šī veikala darbību, bija spiests atzīt, ka veikala iekārtošana liecina ne tik daudz par rūpēm par strādniekiem, «cik par vēlēšanos iedzīvoties»³⁷.

Uzņēmumos, kuros pēc līguma administrācija izsniedza

strādniekiem ēdienu un par to no algas atskaitīja noteiktu summu, bieži vien ēdiena kvalitāte neatbilda ēdiena cenai. Arī tādā veidā rūpnīcu īpašnieki paaugstināja savu peļņu uz strādnieku rēķina. Šādas parādības visbiežāk bija vērojamas Kurzemes guberņas daudzo ķieģeļu rūpnīcu īpašnieku H. Ķergalvja un P. Radziņa, H. Berga, E. Sefera, A. Trifonova un citos uzņēmumos. Strādnieku algas samazināšanas paņēmieni tātad bija ļoti daudzveidīgi.

Visciešāk ar strādnieku darba algu saistīts jautājums par darba dienu. V. I. Leņins atzīmēja, ka starp darba algas līmeni un darba dienas garumu pastāv noteikta sakarība: «Zema alga un gara darba diena vienmēr iet roku rokā un viena bez otras nav iespējama. Ja alga ir zema, tad strādniekam nepieciešami jāstrādā liekas stundas, jāstrādā arī naktīs, lai nopelnītu sev uzturu. Ja darba laiks pārmērīgi garš, tad alga būs vienmēr zema, jo strādnieks katrā stundā ražos mazāk un daudz sliktāku izstrādājumu nekā īsā darba dienā.»³⁸ Ražošanas procesa mehanizācija Latvijā (tāpat kā Krievijā) noveda pie darba dienas pagarināšanas. Latvijas rūpniecībā darbs ritēja gan vienā maiņā tikai pa dienu, gan divās maiņās, kad darbs turpinājās visu diennakti. Bija uzņēmumi, kuros daži cehi strādāja dienu un nakti, kamēr citi tikai vienā maiņā pa dienu. Visvairāk darba dienu varēja pagarināt tie uzņēmēji, kuru fabriku strādnieki strādāja tikai vienā maiņā. Tomēr sakarā ar Krievijas strādnieku cīņu pret darba dienas pagarināšanu 1897. gada 2. jūnijā tika izdots jauns fabriku likums, kurš ierobežoja darba dienu līdz 11,5 stundām. Vispirms raksturosim darba dienu Latvijas rūpniecībā pirms minētā likuma izdošanas. Pēc oficiāli dotajiem rādītājiem, 1894.—1895. gadā Vidzemes guberņas strādnieku darba dienas garums svārstās no 12 līdz 14 stundām (tīrais darba laiks, t. i., neskaitot laiku atpūtai, no 10 līdz 13 st.).³⁹ Pēc oficiālās statistikas, Vidzemes guberņā visizplatītākais tīrā darba laiks bija 11—12 stundas. Jāatzīmē, ka šīs ziņas par darba dienas ilgumu ņemtas no formāli sastādītajiem uzņēmumu iekšējās kārtības noteikumiem. Tie parasti tika pārkāpti, un tāpēc arī darba dienas ilgums Vidzemes guberņā 1894. un 1895. gadā patiesībā bija vēl lielāks. Datus par strādnieku darba dienas ilgumu Kurzemes un Vitebskas guberņās oficiālā statistika nedod. Bet, tā kā darba alga ir visciešākā saistībā

ar darba dienas ilgumu, tad mums pamats uzskatīt, ka Kurzemes guberņā darba diena bija garāka nekā Vidzemes guberņā, bet Vitebskas guberņā tā bija vēl garāka nekā abās iepriekšējās. Šo pieņēmumu apstiprina arī tas apstāklis, ka Kurzemē un it īpaši Latgalē salīdzinājumā ar Vidzemi bija mazāki rūpniecības uzņēmumi. Darbs mazākā uzņēmumā, kur strādnieku organizētība vājāka, deva fabrikantam lielāku iespēju pagarināt darba dienu.

Sievietes darba diena rūpniecībā parasti bija tikpat gara kā vīriešiem. Vidzemē sastopami reti izņēmumi, kad sievietes darbu beigušas par pusstundu agrāk. Taču Vidzemes guberņā sievietes strādāja arī uzņēmumos, kuros, pēc oficiālās statistikas, bija visgarākā darba diena — 14 stundas.

Fabrikanti neapmierinājās ar to darba laiku, kas bija oficiāli apstiprināts fabriku un rūpniecību iekšējās kārtības noteikumos. Darba diena tika pagarināta, pamatojoties uz tā saucamo «strādnieku piekrišanu». Šādu rūpniecību un strādnieku «līgumu» apstiprināja fabriku inspekcija. Pat oficiālā statistikas krājuma nodaļā par Vidzemes guberņu atzīmēts: «Daudzās rūpniecības strādā ilgāk par noteikto laiku it kā pēc īpašas saskaņošanas, kura tiek panākta ļoti vienkārši, jo strādnieku, kas nav ar mieru strādāt vienu vai divas stundas ilgāk, atlaiž no darba pēc 14 dienām.»⁴⁰ Šāds paņēmieni vēl vairāk nostiprinājās pēc 1897. gada 2. jūnija likuma, kurš noteica, ka bez obligātajiem virsstundu darbiem «pēc īpašas saskaņošanas ar strādniekiem» katram strādniekam gada laikā atļauts nostrādāt 120 virsstundas. Tāpēc arī parasti darba diena Latvijā bija daudz garāka, nekā to paredzēja iekšējās kārtības noteikumi. Lai runā fakti.

1895. gada maijā M. Kužņecova porcelāna un fajansa fabrikas strādnieki sūdzībā fabriku inspektoram rakstīja, ka pēc līguma tiem jāstrādā līdz plkst. 20⁰⁰, bet meistars tos piespiež strādāt līdz plkst. 24⁰⁰ un par šīm virsstundām pat nemaksā. Līdzīgas sūdzības fabriku inspekcijai iesūtīja Z. Gindina kokzāģētavas⁴¹ un daudzu citu uzņēmumu strādnieki. Saskaņā ar likumu uzņēmuma vadītājam vajadzēja lūgt fabriku inspekcijai atļauju izmantot virsstundu darbu. Taču tas notika formāli un fabriku inspekcija parasti neaizliedza virsstundu darbu. Tāpēc lasāmi visdažādākie iesniegumi, kuri, pēc to satura spriežot, deva fabrikantiem vislielāko brīvību virsstundu darba izmanto-

šanā. Piemēram, Oto Erbes viļu fabrikas administrācija 1897. gada 14. janvārī iesniedza fabriku inspekcijai apstiprināšanai pieprasījumu atļaut slīpētāju nodaļai strādāt virsstundas otrdienās, trešdienās, ceturtdienās un piektdienās (no plkst. 6⁰⁰ līdz 20⁰⁰) tāpēc, ka slīpētāji nevarot paveikt savu darbu noteiktajā laikā un tas savukārt traucējot darbu citās nodaļās. Dabūjis šādu atļauju, fabrikants varēja piespiest strādniekus strādāt virsstundas bez ierobežojuma. Taču Oto Erbes viļu fabrikas administrācija neapmierinājās ar to vien. 1899. gada 18. martā sekoja nākamais pieprasījums atļaut virsstundu darbu, pie tam visai fabrikai un uz nenoteiktu laiku.⁴² Visbiežāk virsstundu darbu strādniekiem uzspieda tad, kad uzņēmumam bija izdevīgi pasūtījumi un to izpilde saistīta ar lielu peļņu. No pasūtījumiem bija atkarīgas pat varenās Rīgas vagonu rūpnīcas. Par Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcu šai sakarā laikraksta slejās varēja lasīt: «... sakarā ar pasūtījumu sakrāšanos dažiem strādniekiem iznāk savu darbu nobeigt plkst. 8⁰⁰, pat 10⁰⁰ vakarā.» Bet darba diena E. Mausneres nažu fabrikā šī paša iemesla dēļ 1896. gada novembrī tika pagarināta līdz plkst. 21⁰⁰.⁴³

Vairāki uzņēmumu vadītāji bija neapmierināti ar 1897. gada 2. jūnija likumu, kurš ļāva katram strādniekam gada laikā nostrādāt 120 virsstundas. Tāpēc J. Beka stikla fabrikas pārvaldnieks 1898. gada 16. janvārī lūdza fabriku inspektoru, lai tas atļauj slīpētāju nodaļai, kura pagaidām nav piemērota tādai «darba laika ierobežošanai», strādāt virsstundas vēl 3 dienas nedēļā pa 2 stundām katru dienu līdz 1. jūlijam.⁴⁴

Lai būtu vienkāršāk pagarināt darba dienu un neizraisītu neapmierinātību strādniekos, uzņēmumu vadītāji neizlika fabrikās darba laika un pārtraukumu sarakstus. Tā rīkojās, piemēram, F. Švarchofa un I. Guseva fabriku administrācijas.⁴⁵ Citi uzņēmēji centās apiet likumu par virsstundu darbu, ieviešot virsstundu darba žurnālos tādu «kārtību», lai fabriku inspekcijai būtu grūti kaut ko saprast. Kā atzīmēja V. I. Ļeņins, fabrikanti un rūpnieki, lai pilnīgāk ekspluatētu strādniekus, izgudroja «tik viltīgus un sarežģītus paņēmienus, ka bija visai grūti viņus pieķert»⁴⁶.

Ļoti izplatīts Latvijas rūpniecības uzņēmumos bija nakts darbs. Vidzemes guberņā 1896. gadā nakts darbu pastāvīgi strādāja 60 uzņēmumos ar 15 000 strādniekiem.⁴⁷

Nakts darbs bija izplatīts celulozes, krāsošanas, ķīmiskajos uzņēmumos, alus darītavās, degvīna rūpnīcās, eļļas spiestuvēs un mašīnbūves rūpnīcās. Nakts darba laiks parasti bija par pusstundu vai stundu īsāks nekā dienas darbs.

Samērā izplatīts bija arī darbs svētdienās. Dažos uzņēmumos tā bija parasta parādība. Par to liecina fabriku inspektoram iesniegtā M. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrikas strādnieku sūdzība 1895. gada maijā: «... svētku dienās mūs piespiež grābt ogles, par to gan paredzēta atsevišķa samaksa, bet mēs to nesaņemam, dažreiz gadās, ka dāvanas veidā dabūjam 20 vai 30 kap. dienā.»⁴⁸

No teiktā kļūst skaidrs, ka fabrikanti 90. gadu pirmajā pusē atrada visdažādākās iespējas, kā pagarināt strādnieku darba dienu, taču tas nebija sevišķi grūti izdarāms arī pēc tam, kad stājās spēkā 1897. gada 2. jūnija likums, kas noteica 11,5 stundas ilgu darba dienu. Šādu fabrikantu rīcību pieļāva valdības pārstāve — fabriku inspekcija.

VISLĒTĀKĀS DARBA ROKAS

Mašinizētās lielindustrijas laikmetā arvien vairāk pastiprinājās kapitālistiskā ekspluatācija. V. I. Leņins savā darbā «Kapitālisma attīstība Krievijā» šo laikmetu raksturoja šādi: «Visas kapitālisma tumšās puses it kā koncentrējas vienuviet: mašīna, kā zināms, dod milzīgu impulsu pārmērīgai darba dienas pagarināšanai; ražošanā ievēl sievietes un bērnus; izveidojas (un pēc fabriku ražošanas apstākļiem jāizveidojas) bezdarbnieku rezerves armija utt.»⁴⁹

Arī Latvijas rūpnieki XIX gadsimta 90. gados «pienācīgi» novērtēja bērnu un sieviešu lēto darbu. 1894./95. gadā Vidzemes, Kurzemes un Latgales rūpnīcās un fabrikās strādāja 427 mazgadīgie (12—15 gadus veci), 2207 pusaudži (15—17 gadus veci) un 6882 sievietes.⁵⁰ Piecu gadu laikā strauji pieaug mazgadīgo, pusaudžu un sieviešu darbs. 1901. gadā uzņēmumos strādāja jau 1063 mazgadīgie, 5483 pusaudži un 15441 sievietes.⁵¹ Mazgadīgo, pusaudžu un sieviešu skaita straujš pieaugums rūpniecības uzņēmumos šajā laika posmā vērojams arī Kurzemes guberņā: mazgadīgo strādnieku vairāk nekā 2 reizes,

pusaudžu — gandrīz 3 reizes, bet sieviešu — vairāk nekā 2 reizes. Latvijā 1894./95. gadā no kopējā strādnieku skaita mazgadīgie strādnieki sastādīja apmēram 1,4 procentus, pusaudži — 7,4 procentus, sievietes — 23,0 procentus. 1901. gadā Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas guberņas strādnieku procentuālais sastāvs, mazgadīgo un pusaudžu skaits attiecībā pret visiem strādniekiem palika apmēram tāds pats kā 1894./95. gadā, strādnieču skaits sastādīja apmēram 20,4 procentus. 1901. gadā attiecība starp Latvijas (bez datiem par Latgali) rūpniecībā nodarbinātajiem vīriešiem, sievietēm, pusaudžiem un mazgadīgajiem bija apmēram tāda pati kā vidēji pa visu Pēterburgas fabriku apgabalu.⁵² Atsevišķi pa rūpniecības nozarēm 1894./95. gadā Latvijā visvairāk mazgadīgo strādnieku strādāja minerālvielu apstrādes rūpniecībā — 38,7 procenti no visiem rūpniecībā nodarbinātajiem. Vislielākais skaits pusaudžu strādāja mašīnbūves — 31,2 procenti un tekstilrūpniecības nozarēs — 12,6 procenti. Tekstilrūpniecībā tika nodarbinātas arī 23,6 procenti no visām Vidzemes un Kurzemes rūpniecības nozarēs strādājošajām sievietēm. No visiem tekstilrūpniecībā strādājošajiem sievietes sastādīja 51,5 procentus⁵³.

Mazgadīgo strādnieku ekspluatācija bija daudz smagāka, jo tie vēl neprata aizstāvēties. Neatrisināts bija jautājums par mazgadīgo un pusaudžu apmācīšanu ar 1863. gada 3. jūnija likums paredzēja, ka nepilngadīgajiem, kurus uzņēmumos pieņēma par mācekļiem, nedrīkstēja atvilkt no algas un slēgt privātus līgumus ar mācekļu vecākiem. Praktiski tas notika pavisam citādi. Vecāki nodeva bērņus uzņēmumā par mācekļiem uz 3 vai 4 gadiem. Parasti pēc šāda līguma mācekļiem pirmajā gadā maksāja 15 kapeikas, trešajā — 50 kapeikas dienā. Fabriku administrācija, slēdzot ar mācekļu vecākiem šādus privātus līgumus, pieprasīja vai nu 50 rubļu lielu drošības naudu, vai arī atvilka no mācekļa algas līdz 10 procentiem. Atsevišķos uzņēmumos bija atšķirības. Drošības naudu vai atvilkumus uzņēmējam vajadzēja izmaksāt atpakaļ, kad māceklis bija nokalpojis līgumā paredzētos gadus. Taču, ja viņš tika atlaists par «rupjību», nekārtīgu uzvešanos utt., nauda palika fabrikantam. Dabiski, ka rūpnīcas vai fabrikas vadītājiem nenācās grūti šādā veidā piesavināties drošības naudu. Mācekļus ar 1863. gada likuma noteiktās, bet izmantoja palīgdarbos un kā izsūtāmos. Tā,

piemēram, I. Zennekenas zāģu un vīļu fabrikā mācekli 9 mēnešus izmantoja par melnstrādnieku izsūtāmo, bet, kad zēns pieprasīja, lai māca viņam amatu, padzina no darba.⁵⁴ Meistari, mācot mācekļus arodā, tos bieži vien piekāva. Tā, piemēram, J. Beka stikla fabrikas meistars 1896. gada novembrī 13 gadus vecam zēnam ar dzelzi pārsīta elkoni tikai tāpēc, ka tas bija kļūdiņies darbā.⁵⁵ Tās pašas fabrikas pārvaldnieks 1893. gada novembrī piekāva 12 gadus vecu strādnieku. Viņš iesita tam pa galvu ar dzelzs cauruli, pēc tam bakstīja ar degošu stiklu, sadedzinādams zēnam apgērbu. Māceklis izbailēs aizbēga uz mājām, bet, kad atgriezās fabrikā, pārvaldnieks to «saķēra, pacēla un nometa uz akmens grīdas, papildinot to visu vēl ar divām plaukām». Par šādas «amata mācīšanas» rezultātiem varam pārliecināties, izlasot cietušajam zēnam izdošo ārsta izziņu: «... 12 gadus vecs, pašreiz slimo ar kreisās auss tecēšanu, kas radusies sakarā ar iekšējā dzirdes kanāla iekaisumu. Dzirde pavājinājusies. Slimais žēlojas par pastāvīgu galvas reibšanu un trokšņiem tajā.»⁵⁶ Līdzīgu gadījumu nav mazums.

Pilnīgi neapmierinoša bija arī mazgadīgo izglītošanas sistēma. 1884. gada 12. jūnijā Krievijā tika izdots likums, kurš noteica mazgadīgo strādnieku apmācību. Skolu uzdevums bija dot mazgadīgajiem strādniekiem sākotnējo izglītību. Šādas skolas varēja atvērt viena vai vairākas fabrikas kopā par fabriku īpašnieku līdzekļiem. Fabriku skolas darbojās pie Baltijas audeklu manufaktūras, Strazdumuižas kokvilnas manufaktūras, M. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrikas un Līgatnes rakstāmpapīra fabrikas.⁵⁷ Kurzemes gubernā, cik var spriest pēc mūsu rīcībā esošajām ziņām, bija tikai viena fabriku skola pie O. Grotusa stikla fabrikas Ventspils apriņķa Puzenīku mājās.⁵⁸ Par Latgales fabriku skolām nekādas ziņas nav izdevies atrast.

Painteresēsīmies tuvāk par M. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrikas mazgadīgo strādnieku skolu. Ir zināms, ka 1894. gadā skola darbojās jau vienpadsmito gadu. Mazgadīgo strādnieku zēnu un meiteņu spējīgākajai grupai mācības notika katru dienu 3,5 stundas no plkst. 8³⁰ līdz 12⁰⁰; otrai — vājākajai grupai 2 stundas no plkst. 14⁰⁰ līdz 16⁰⁰. Visiem šiem skolniekiem bija ļoti nevienādas zināšanas. To ievērojot, galvenā uzmanība tika pievērsta vienīgi lasīt mācīšanai. Tie, kas jau mācēja lasīt, bija iedalīti

pirmajā grupā. Iepazīstoties ar M. Kuņņecova fabrikas skolas skolotāja V. Suvorova 1895. gada 11. jūnija ziņojumu Vidzemes guberņas vecākajam fabriku inspektoram R. Rumam, jāsecina, ka skolnieku sagatavošanas pakāpe bija zema un ka fabrikas administrācija skolai piešķīra niecīgus naudas līdzekļus. Skolotājs norādīja, ka tam izdevies sagatavot 5 zēnus (pavisam bija 22 skolnieki — J. B.), kuri apmierina visas likuma prasības. Tātad paredzēto programmu skolā apguva tikai 22,7 procenti mazgadīgo strādnieku. Pie tam jāatzīmē, ka «fabriku skolu iekārta ir tik nenoregulēta un pašas mācības tajās ir tik grūtas, ka šo skolu skolotājiem vajag būt pateicīgiem arī par to, ko viņi ir paspējuši izdarīt»⁵⁹. Dažu uzņēmumu mazgadīgie strādnieki apmeklēja arī vietējās draudzes skolas. Tā, piemēram, A. Mindeļa tabakas fabrikas 45 mazgadīgie strādnieki 1895./96. mācību gadā mācījās Rīgas valsts draudzes skolā.⁶⁰ Taču šāda iespēja radās samērā reti, jo draudzes skolām nebija tik plašu telpu, lai uzņemtu mazgadīgos strādniekus.

Mazgadīgie strādnieki tātad praktiski nevarēja iegūt pat elementāro izglītību. Smagais un nogurdinošais darbs rūpnīcās kropļoja viņus fiziski, bet nepietiekamā izglītība kavēja to garīgo attīstību.

VISS LIKTEŅA VARĀ

XIX gadsimta 90. gados Latvijas rūpnīcās un fabrikās bieži notika nelaimes gadījumi, kuru rezultātā strādnieku ģimenes nokļuva neizsakāmā trūkumā. Pie šāda atzinuma savās slejās izglītību pat tāds buržuāzisks laikraksts kā «Baltijas Vēstnesis», kurš parasti necentās aplūkot jau tājumus par strādnieku smagajiem darba apstākļiem, «Baltijas Vēstnesis» rakstīja: «Strādniekiem jāstrādā grūti darbi, jāprietiek pie tam ar maz peļņas un vāju pārtiku. Pie tam viņiem daudz biežāki nekā citu kārtu pārstāvjiem uzbrūk nelaimes gadījumi, kas viņus nereti padara uz visu mūžu par kropļiem un darba nespējīgiem.»⁶¹ Par to, ka nelaimes gadījumi Latvijas rūpniecības uzņēmumos bija bieži sastopama parādība, liecina mūsu rīcībā esošie dati. 1901. gadā, pēc fabriku inspekcijas statistikas, Vidzemes guberņas fabrikās un rūpnīcās bija notikuši 886, Kurzemes guberņā 145 un Vitebskas guberņas rūpniecības uzņēmumos

29 nelaires gadījumi.⁶² Lai gan mūsu rīcībā nav līdzīgu statistikas datu par nelaires gadījumiem 90. gados, tomēr varam, tiesa, ļoti aptuveni, vilkt paralēles ar 1901. gadu. Tik īsā laika sprīdī nevarēja notikt nekādas būtiskas pārmaiņas nelaires gadījumu skaita ziņā. Cits jautājums, vai 1901. gadā uzrādīto nelaires gadījumu skaits atbilst īstenībai. Pēc noteikumiem uzņēmuma administrācijai par šādiem notikumiem bija jāziņo policijai un fabriku inspekcijai. Tā pieprasīja, lai par nelaires gadījumiem ziņotu «katrā ziņā ne vēlāk kā nākošajā dienā».⁶³ Izņemot Vitebskas guberņu, minētais nelaires gadījumu skaits ir visai ievērojams, taču ir arī pamats uzskatīt, ka tas bijis vēl lielāks, jo ne jau par visiem nelaires gadījumiem uzņēmumu vadītāji ziņoja fabriku inspekcijai. Pie tam arī inspekcija savos ziņojumos izdarīja dažādus labojumus. Dažreiz uzņēmumu vadītāji, lai izvairītos pat no nelielajiem mirtiesu sodiem un no fabriku inspektoru draudzīgajiem aizrādījumiem, pēc nelaires gadījuma centās novērst administrācijas pielautās paviršības, kuru dēļ nelaires gadījums bija noticis. Pirms ziņojuma fabriku inspekcijai nelaires gadījuma vietā uzstādīja obligātos aizsargrežģus, kuru tur līdz tam nebija, vai tamlīdzīgas ietaises. Tādējādi varēja ļoti viegli pierādīt, ka nelaires gadījums noticis «paša strādnieka neuzmanības dēļ». Taču bija sastopami arī tādi gadījumi, kad fabriku administrācija nelaires gadījumu vispār noklusēja. Tā 1895. gada jūlijā Krievu-Baltijas drāšu un naglu rūpnīcā — bij. «Stars un Ko» 30 gadus vecs strādnieks iekļuva drāšu mašīnā. Nelaires gadījuma rezultātā — abu kāju amputācija.⁶⁴ Fabrikas direktors par šo gadījumu nevienai augstāk minētajai instancei neziņoja. Par to, ka 1901. gada fabriku statistikas rādītāji neatbilda tām ziņām, kas bija fabriku inspektoru rīcībā, var spriest, paanalizējot 1899. gada datus par Rīgas rūpnīcām. Sešos uzņēmumos vien šajā gadā notika 204 nelaires gadījumi,⁶⁵ kas jau sastāda 23 procentus no 1901. gadā minēto nelaires gadījumu skaita par visu Vidzemes guberņu. Bet nav jāaizmirst, ka 1900. gadā Vidzemes guberņas latviešu daļā vien bija 258 uzņēmumi ar 16 un vairāk strādniekiem.⁶⁶

Lasot parastos ziņojumus par nelaires gadījumiem, grūti noteikt to īstos cēloņus, jo lielākā daļa tiek motivēta — «paša neuzmanības dēļ». Iedziļinoties šī jautājuma būtībā, kļūst skaidrs, ka galvenais cēlonis te ir fabriku

īpašnieku nevēlēšanās rūpēties par drošības tehniku un nogurdinoši garā darba diena. Parasti nelaiemes gadījumi notika tāpēc, ka dzenriteņi, zobrati, siksnas, pārnese, zāģi nebija norobežoti no darba telpas. Šīs kategorijas nelaiemes gadījumi Latvijā, tāpat kā Krievijā, XIX gadsimta beigās ieņēma vienu no pirmajām vietām. Minēsim raksturīgu piemēru. 1895. gada septembrī A. Pulsa alus rūpnīcā siksna, kas savienoja mašīnas dzenošo skriemeli ar pievadošo, strādniekam norāva roku. Mirtiesas spriedums šāds: «... ja siksna būtu nosepta ar kasti, tad cietušais nevarētu ar rokām aizskart siksnu, tātad roka nevarētu būt aizķerta un ar siksnu pievilktā pie veltņa.»⁶⁷ Minētais gadījums bija viens no tiem retajiem, kad tika atzīta uzņēmuma vadītāja vaina. Taču par šo pārkāpumu viņš tika sodīts tikai ar 25 rubļu lielu naudas sodu vai 6 dienām cietumā. Tātad rūpnīcu administrācijai nevajadzēja pārāk uztraukties par drošības tehnikas neievērošanu. Bet strādniekiem līdzīgi nelaiemes gadījumi bieži vien beidzās liktenīgi. Ļoti daudz šādu nelaiemes gadījumu notika kokzāģētavās zāģu aizsargu trūkuma dēļ. Drošības režģu trūkums izraisīja nelaiemes gadījumus arī tādās vietās, kur nebija tiešas saskares ar mašīnām un pārnese. Tā 1899. gada janvārī koksnes ķīmiskās apstrādāšanas uzņēmumā Auļuciemā strādnieks iekrita verdošā kaļķu un etiķa šķīdumā, jo nebija norobežojuma. Cietušais nomira.⁶⁸ Līdzīgs nelaiemes gadījums notika tajā pašā gadā Jelgavā Eksnera ziepju fabrikā. 25 gadus vecam strādniekam, kurš vārija ziepēm taukus, paslidēja kāja un viņš iegāzās verdošajā katlā.⁶⁹ Pirmais latviešu rakstnieks, kas savos darbos sāka pievērsties XIX gadsimta beigu Latvijas rūpniecības strādnieku dzīves attēlojumam, A. Deglavs aprakstījis līdzīgu darba drošības neievērošanas ainu vienā no Rīgas kokzāģētavām: «Zāģiem šņācot un čirkstot, gatavas plankas bira no fabrikas tikpat kā pupas zemē, un apakšā ļaudis strādāja ka biezs. Ātri viņi paķēra nastas uz pleciem un krāva tās uz zirgu dzelzceļa vāģiem. Šiem cilvēkiem bija sava ziņa, ka viņi netika no augšas trāpīti, jebšu gan, pēc viņa domām, te katru brīdi cilvēka dzīvība stāvēja briesmās.»⁷⁰

Liels skaits nelaiemes gadījumu notika tādēļ, ka rūpnīcas administrācija nevēlējās izdot līdzekļus veco nolietoto mehānismu nomaiņai un dažādu tehnisku nepilnību novēršanai. Tā Vangažu papīra fabrikā 1889. gada

novembrī kādu strādnieci ierāva lupatu griežamajā mašīnā. Iekāms mašīnu apturēja, «asie naži bija sagraizījuši labo roku līdz stilbam un tāpat arī labai kājai ikrus»⁷¹. Nelai- mes gadījums notika tāpēc, ka dzinēja sikсна, kas atradās uz brīvā mašīnas skriemeļa, no tā noslīdēja un pārgāja uz darba skriemeli tajā brīdī, kad strādniece tirīja mašī- nas nažus. Protams, nelaime izpaliktu, ja būtu iekārtots speciāls mehānisms pārvadam. Tomēr šāda mehāniskā ierīce netika ierīkota arī turpmāk. Rezultātā pēc nepilna gada naži atkal sakropļoja citu strādnieci. Atšķirība tikai tā, ka šoreiz strādniece palika dzīva. Tiesā fabrikas īpaš- nieku atzina par vainīgu, «notiesāja to uz stingru norā- jienu tiesas priekšā un uz baznīcas sodu pēc viņa baznī- cas valdes nolēmuma». Tātad smagajam noziegumam «atbilstošs» sods. 1895. gada decembrī Krievu-franču sabied- rības gumijas rūpnīcā «Provodņiks», atverot vulkanizāci- jas katlu, apdedzinājās strādnieks.⁷² Pēc nelaimes gadī- juma vulkanizācijas katls un sabojātais manometrs netika izremontēti, lai gan katla vāku varēja atvērt tikai pēc ma- nometra uzrādītā noteiktā spiediena. Tātad strādnieki, kas turpināja darbu pie šī neremontētā katla, nepārtraukti pa- kļāva savu dzīvību briesmām.

Liels skaits nelaimes gadījumu radās, darba steigā re- montējot mašīnas, dzensiksnas, eļļojot un tīrot tās darba gaitā. Strādnieki bija spiesti to darīt visas tā laika rūp- nīcu un fabriku iekšējās kārtības un mehāniskās iekārtas dēļ. Tā, piemēram, vairāki darbgaldi un pat cehi tika sa- vienoti tieši uz vienas ass ar centrālo dzinēju. Lai izda- rītu remontu vienā atsevišķā posmā, neapdraudot strād- nieka dzīvību, vajadzēja apturēt galveno dzinēju un darbs dažreiz apstājās pat visā uzņēmumā. No tā fabrikanti cen- tās izvairīties. Sai sakarā var minēt dažus raksturīgus gadījumus: 1895. gada augustā V. Jevtanoviča ķīmiskajā rūpnīcā Ilguciemā strādnieks, mašīnai darbojoties, pievilka centrālās ass gultni un tika uzrauts uz tās. Tā kā telpā nebija atsevišķa ass izslēdzēja un nekādas signalizācijas, strādnieks tika griezts ap asi, kamēr apturēja tvaika ma- šīnu.⁷³ Piemērs rāda, ka strādnieks remontu drīkstēja iz- darīt, tikai apturot tvaika mašīnu. Bet tas nozīmēja, ka jāaptur arī visa rūpnīca. Līdzīgs nelaimes gadījums no- tika Baltijas audekla manufaktūrā Ķengaragā.⁷⁴ Strād- nieku, kas, mašīnai strādājot, šuva pievadu sikсну, aptin ap asi un «... izmet viņu bez kājām, kas norautas aug-

stāk par ceļiem un ar norautu kreiso roku». Nelaiķis remontu jau agrāk bija veicis tādā veidā, jo uzraugs viņam tā bija licis rīkoties.⁷⁵ Līdzīgi nelaimes gadījumi notika daudzos citos Latvijas rūpniecības uzņēmumos. Bieži tie atgadījās nakts darba laikā. Galvenais cēlonis — strādnieku nogurums un vājais apgaismojums. Daudzos uzņēmumos nakts laikā valdīja gandrīz vai tumsa.

Tā kā Latvijas rūpniecībā XIX gadsimta 90. gados tika nodarbināti daudzi bērni, tad arī viņi bieži cieta nelaimes gadījumos. Kaut gan finansu ministrijas izdotie likumi aizliedza bērniem strādāt pie mašīnām, praksē fabrikanti šos likumus ievēroja tikpat maz kā visus pārējos. Bērni, kas strādāja pie mašīnām, ne vienmēr izprata darbu un ar to saistītās briesmas. Tāpēc bija daudz nelaimes gadījumu.

Graujošu iespaidu uz strādnieku veselību atstāja rūpniecību un fabriku antisanitārais stāvoklis. 1885. gadā galvenais fabriku inspektors J. Mihailovskis, apmeklējot Krievijas impērijas fabrikas un rūpnīcas, secināja, ka sanitārais stāvoklis tajās ir pietiekoši nepievilcīgs un ka šī ziņā nav atšķirības starp Pievīslas, Baltijas novadu uzņēmumiem un tiem, kas atrodas Krievijas centrā. Seko sanitārā stāvokļa raksturojums: «Milzīgā uzņēmumu daudzumā pret tādām rūpnieciskās ražošanas sekām kā pārmērīgi augstu vai zemu temperatūru, mitrumu, tvaiku, putekļiem, smirdoņu, indīgām gāzēm u. c. gandrīz nekādi pasākumi netiek lietoti. Ventilācijas un tāpat arī citu ietaišu vai nu nav, vai arī tās ir galīgi neapmierinošas un tāpēc arī nesasniedz savu mērķi.»⁷⁶ 90. gados stāvoklis neuzlabojās. 1897. gada janvārī Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors noorganizēja speciālu apspriedi, kurā piedalījās pilsētas pārvaldes, tehniskās biedrības, arhitektu biedrības vadošie ierēdņi un ārsti. Tie secināja, ka 1880. gadā iekšlietu ministra apstiprinātie Rīgas pilsētas celtniecības pagaidu noteikumi vairs neatbilst esošajām prasībām.⁷⁷ Ar šī svarīgā jautājuma risināšanu tomēr nesteidzās, un tikai 1899. gadā tika sastādīti jaunie celtniecības noteikumi, kuros ietilpa nodaļa «par rūpniecību un fabriku uzņēmumu ierīkošanu». Ziņas par minētā jautājuma apspriešanu Kurzemē un Latgalē nav atrastas. Tomēr arī Vidzemes guberņā 1899. gadā jaunie noteikumi netika vēl ieviesti.

Latvijas fabrikās un rūpnīcās trūka ventilācijas. Arī tādus uzņēmumos, kur darba procesā izdalījās veselībai ļoti

kaitīgas indīgās gāzes. Tā tas bija, piemēram, Hāgena un Soldani kapsēļu fabrikas svina kausētavā Liepājā, kur pastāvīgi izdalījās veselībai kaitīgie svina tvaiki.⁷⁸ Minētās fabrikas strādnieki sūdzējās par nemitīgām galvas un kuņģa sāpēm. 1898. gada martā Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors, izdarot apskati I. Fricberga tabakas fabrikā Rīgā, secināja, ka tur nav nekādas ventilācijas, «kā rezultātā visur drausmīgi sasmacis gaiss, it sevišķi tas manāms kaltēšanas nodaļā»⁷⁹. Parastākā ventilācija fabrikās un rūpnīcās — atvērti logi un durvis. Anilīna krāsu fabrikas «Leopolds Kasels un Ko» strādnieks, 1905. gada revolūcijas dalībnieks J. Sproģis atceras: «Darba telpas vienmēr bija pilnas ar dzeltenzaļiem indīgiem tvaikiem. Lai tos kaut drusku dabūtu ārā, bija jātur vaļā logi un durvis, jo ventilācijas nebija. Strādniekiem, kas bija sasvīduši, vajadzēja gan vasarā, gan ziemā strādāt saindētā gaisā un caurvējā.»⁸⁰ Tomēr, kā izrādās, pat šāda «ventilācija» daudzos uzņēmumos nebija atļauta. 1895. gada jūnijā Strazdumuižas kokvilnas manufaktūras strādnieki lūdza fabriku inspektoru tiem palīdzēt: «Pie mums fabrikā nevar atvērt nevienu logu, un pašreizējā karstā laika un piesmakušā gaisa dēļ daži saslīma.» Meistars atteicās izņemt logus, aizbildinādams, ka tos nav kur nolikt. Tāpēc strādnieki savā lūgumā norādīja: «... mums šeit no karstuma pilnīgi neizturami, tāpēc mums ir gods padevībā lūgt... dieva žēlastību un vērst uz to uzmanību, lai mums, nabaga ļaudīm, izdarītu lielu atvieglinājumu... izņemtu logu rāmjus.»⁸¹ Tāds strādnieku lūgums lieku reizi pierāda uzņēmumu administrācijas vienaldzību pret strādnieku veselības stāvokli un nevēlēšanos uzlabot darba telpu sanitāros apstākļus. Fabriku inspekcijas un uzņēmēju «žēlīgā» atļauja vēdināt fabriku telpas caur logiem un durvīm bieži vien padarīja strādniekus par invalīdiem. Sai sakarā ļoti raksturīgs ir bijušā I. Kuļikova papīra fabrikas strādnieka P. Andersona sievas 1896. gada lūgums vecākajam fabriku inspektoram pēc palīdzības, jo viņas vīrs, caurvējā strādādams, fabrikā saslīmis ar reimatismu tik smagi, ka nevar atstāt gultu.⁸² Dažkārt arī laba ventilācija vairākos uzņēmumos nespēja pasargāt strādnieku veselību, jo administrācija neko nedarīja, lai vismaz daļēji aizkavētu dažādu indīgu izgarojumu izdalīšanos un apgādātu strādniekus ar vajadzīgajiem aizsarglīdzekļiem. Fabrikanti nerūpējās arī par darba telpu vispa-

rastāko remontu. Par to liecina K. Forstmaņa un F. Brigera ziepju fabrikas strādnieka 1896. gada augusta ziņojums fabriku inspektoram: «Strādājot Brigera kunga ziepju fabrikā, tās iekārtas bojājumu dēļ caur griestiem uz galvas tek dažādi kodīgi šķidrums... kodīgais šķidrums izēda man ādu uz galvas.»⁸³ Vismagāk fabriku un rūpnīcu antisanitārie apstākļi sabeidza pusaudzū un mazgadīgo strādnieku nenobriedušos organismus. «Dienas Lapa», rakstot par Daugavpils mazgadīgajiem strādniekiem, šim apstāklim pievērsa sevišķu uzmanību: «Mūsu mazo strādnieku stāvoklis pelna, ka laikraksti uz to griež biežāki savu vērību... slikti ģērbti, slikti ēdināti, viņi strādā no rīta līdz vēlam vakaram puteļainās darbnīcās un skaidra gaisa vietā ieelpo jifti, kā, piemēram, sērskociņu fabrikās.»⁸⁴ Bērībā sabeidzis veselību, strādnieks drīz vien zaudēja darba spējas un pievienojās invalīdu pulkam.

KĻŪT VESELAM — PAR DĀRGU

Viens no svarīgākajiem normālas rūpnieciskās ražošanas nosacījumiem kapitālisma iekārtā ir nepieciešamība nodrošināt strādnieku darbaspēka atražošanu. Šī problēma ietver sevī arī jautājumu par strādnieku ārstēšanu un viņu veselības aizsardzību. Medicīnisko palīdzību fabriku un rūpnīcu strādniekiem pirmo reizi paredzēja 1866. gada 26. augusta nolikums. Tajā bija noteikts, ka katrā rūpnīcā slimajiem strādniekiem jāiekārto slimnīca ar vienu gultu uz 100 strādniekiem. Taču šis nolikums bija formāls, jo neiegūva likuma spēku.⁸⁵ Ja arī atsevišķās rūpnīcās medicīniskā palīdzība tika sniegta, tad fabrikanti ārstēšanās izdevumus ieturēja no slimojošo strādnieku algas, kaut gan 1886. gada 3. jūnijā izdotais likums to aizliedza.

Latvijas teritorijā šie likumi oficiāli stājās spēkā pēc fabriku inspekcijas nodibināšanas. Līdz tam fabriku un rūpnīcu vadītāji veiksmīgi izvairījās no savu strādnieku ārstēšanas. Arī pēc fabriku inspekcijas nodibināšanas Latvijā strādnieku ārstēšanas jautājums joprojām palika neatrisināts. Par to var spriest pēc statistiskā materiāla par 1897. gadu. Medicīniskā palīdzība rūpniecības strādniekiem šai laikā vislabāk bija organizēta Kurzemes guberņā. Šajā guberņā 78,6 procenti no fabriku inspekcijai pakļauto uzņēmumu strādniekiem it kā saņēma medicīnisko palīdzību.⁸⁶ Tomēr nevienam rūpniecības uzņēmumam nebija

ne slimnīcu, ne arī slimnieku uzņemšanas telpu. 59 procentos no Kurzemes guberņas rūpniecības uzņēmumiem, kuros strādniekiem sniedza medicīnisko palīdzību, tā bija neapmierinoša. Vēl slīktāk strādnieku ārstēšanas jautājums tika risināts Vidzemē un Latgalē. Vidzemes guberņas latviešu daļā nekādas pārmaiņas rūpniecības strādnieku ārstēšanā nebija manāmas arī nākamajā gadā. Par to daļēji liecina Vidzemes guberņas fabriku pirmā iecirkņa inspektora 1898. gada 9. decembra ziņojums vecākajam fabriku inspektoram: «Nevienā fabrikā ārstu palīdzība nav nostādīta pilnīgi pareizi, lai patiešām katrs saslimušais strādnieks varētu dabūt nepieciešamu un pietiekošu ārstu palīdzību.»⁸⁷ Minētajā iecirknī ietilpa Rīgas pilsētas Jelgavas priekšpilsētas rūpniecības uzņēmumi. 1896. gada beigās tajā ar 16 un vairāk strādniekiem atradās 52 uzņēmumi, kuros strādāja 8911 strādnieku. No Rīgas trim fabriku inspekcijas iecirkņiem pirmajā atradās 20,2 procenti rūpniecības uzņēmumu ar 22,2 procentiem strādnieku no kopējā skaita. Pirmajā fabriku inspekcijas iecirknī nebija neviena uzņēmuma, kurā būtu slimnīca. Lielākajā daļā uzņēmumu bija slimnieku pieņemšanas kabineti, bet tie parasti atradās nepiemērotās telpās, un, ja arī kādā uzņēmumā šīs telpas bija piemērotas, tad trūka medicīniskā personāla. Fabrikas ārstu skaits Latvijā bija tik niecīgs, ka nekādu jūtamu palīdzību tie strādniekiem nevarēja sniegt. Pat 1902. gadā Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas guberņās kopā bija tikai 14 fabriku un rūpnīcu ārstu. Fabriku ārstu pienākumus bieži vien veica cilvēki, kuru medicīniskās zināšanas bija diezgan apšaubāmas. Taču šāds «medicīniskais personāls» apmierinājās ar mazāku darba algu un fabriku administrācijai tas bija izdevīgi. Tā A. Mindēla dzelzs aprādes rūpnīcā feldšera pienākumus veica parasts strādnieks, par to papildus saņemot 60 rubļus gadā.⁸⁸ Pat fabriku inspektors šo strādnieku ārstēšanas sistēmu uzskatīja par pilnīgi nepieņemamu: «Pie tādas nostādnes eksistējošās slimnieku pieņemšanas telpas nevar, protams, veikt savus paredzētos uzdevumus. Tās iekārtotas, ne lai dotu nepieciešamo palīdzību saslimušajiem strādniekiem, bet gan ar tīri formālu mērķi, lai izpildītu tikai 1866. gada likuma burtu. Pēc izjautāšanas izrādījās, ka lielākajā daļā no šīm slimnieku telpām nav gulējis neviens strādnieks.»⁸⁹ Pilsētās nevienai fabrikai un rūpnīcai nebija savas slimnīcas stacionārajai ārstēšanai; fabrikanti bija vie-

nojušies ar pilsētu slimnīcām. Parasti stacionārās ārstēšanas ilgums nebija noteikts, taču tas nepārsniedza 4 mēnešus.⁹⁰ Slimnīcās parasti ievietoja tos strādniekus, kas bija cietuši darbā nelaimes gadījumos, bet tie, kas saslima citu iemeslu dēļ, saņēma tikai ārsta padomus un medikamentus, kurus arī neizsniedza visās fabrikās.⁹¹ No vairāk nekā 50 rūpniecības uzņēmumiem, kuri atradās fabriku inspekcijas pirmajā iecirknī, tikai 5 uzņēmumos ārsti sniedza palīdzību visiem saslimušajiem strādniekiem neatkarīgi no saslimšanas cēloņa. Vairākumā gadījumu šo 5 fabriku strādnieki slimības laikā bez medikamentiem saņēma arī bezmaksas uzturu. Faktiski bezmaksas uzturu ārstēšanas laikā strādniekiem vajadzēja izsniegt jau saskaņā ar 1886. gada 3. jūnijā izdoto likumu. Taču rūpnieki slimo strādnieku uzturlīdzekļus nepieskaitīja pie ārstniecības izdevumiem un turpināja ieturēt zināmu summu no strādnieku algas. 1897. gada 14. jūlijā Finanšu un iekšlietu ministrija šajā sakarā izdeva speciālu paskaidrojumu. Tajā bija teikts, ka strādnieku uzturs, tiem ārstējoties slimnīcās, pieskaitāms pie ārstniecības izdevumiem un rūpniekiem nav tiesību maksu par uzturu atskaitīt no strādnieku darba algas. Taču pilnīgi šo noteikumu neievēroja pat tādās fabrikās, kur medicīniskā palīdzība skaitījās vislabākā. Vēl sliktāks stāvoklis bija citos Latvijas rūpniecības uzņēmumos. Fabriku un rūpniecību feldšeri pašdarbnieki nespēja sniegt slimajiem nekādu nopietnu palīdzību. Strādnieki to zināja: «... daudzi strādnieki sūdzas, ka fabriku ārsti neizmeklējot pacientus ar vajadzīgo uzmanību. Fabriku strādnieki, lai arī šiem maz pie rokas, griežas vajadzības brīdī pie citiem ārstiem pēc padoma.»⁹² Priekšstatu par fabriku un rūpniecību ārstu ārstēšanas māku dod vagonu rūpniecības «Fenikss» strādnieka E. Dzeņa 1899. gada 5. janvāra lūgums fabriku inspektoram izsniegt maksu par ārstēšanos citam ārstam. Minētais strādnieks darbā bija savainojis pirkstu, un «... rūpniecības «Fenikss» ārsts atzina par nepieciešamību izgriezt savainoto vietu... kad pēc 2 dienām rēta kļūst melna, fabrikas ārsts paziņo, ka pirkstu nepieciešams nogriezt»⁹³. Strādnieks nebija ar mieru un aizgāja pie praktizējošā ārsta, kas viņu izārstēja. Taču ārstēšanas izdevumus fabriku administrācija sedza tikai tad, ja strādnieks ārstējās pie fabrikas ārsta. Galvenais noteikums, kuru fabrikanti izvīrēja pieņemtajiem ārstiem — lai parakstītās zāles būtu pēc iespējas

lētākas. Tāpēc arī strādnieku ārstēšanā bija izplatīta tā saucamā «lielo pudeļu» parakstišana. Parasti tās bija mazvērtīgas mikstūras. Kā norādīts «Dienas Lapā», strādniekiem parakstīto fabrikas zāļu vērtība nekad nepārsniedza 20—30 kapeikas.⁹⁴

Fabrikanti bieži pārkāpa tos likuma punktus, kuri noteica, ka fabriku īpašniekiem jāsedz izdevumi par strādnieku ārstēšanu. A/s Rīgas čuguna lietuves un mašīnbūves rūpnīcas — bij. «Felzers un Ko» strādnieka Brikmaņa sūdzība 1896. gada 18. jūnijā liecina par to, ka fabrikas administrācija viņam par ārstēšanos atskaitījusi no algas 15 rubļus.⁹⁵ Daudzi uzņēmumu vadītāji, pat neņemot vērā vairākkārtējus fabriku inspekcijas aizrādījumus, turpināja atvilkt ārstēšanās naudu no strādnieku algas. Tā, piemēram, Oto Erbes viņu fabriku protokolu grāmatā Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors 1895. gadā atstājis šādu ierakstu: «23. martā personīgi īpašniekam bija paskaidrots, ka strādnieku ārstēšana notiek pilnīgi uz rūpniecības uzņēmuma īpašnieka rēķina, ka nekādus atskaitījumus no darba algas nedrīkst izdarīt par izdevumiem, kas attiecas uz strādnieku ārstēšanu, par zālēm, ārstu, slimnīcu izmaksām... Neskatoties uz visu to, šodien pie apskata atklāts, ka vēl aprīļa mēnesī notikuši atskaitījumi par zālēm...»⁹⁶ Daudzos gadījumos slimnīcas, nesapņēmušas no fabrikanta maksu par strādnieku ārstēšanu, piedzina to ar policijas palīdzību no paša strādnieka. Policija savukārt pieprasīja fabrikas administrācijai atvilkt šo summu no strādnieka algas. Fabrikanti, nu jau it kā balstoties uz policijas pavēli, labprāt to arī darīja. Par to Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors 1895. gadā ziņoja gubernatoram: «... šī kārtība var dot iemeslu ievērojamām ļaunprātībām no fabriku vadītāju puses un dod viņiem iespēju izvairīties no tiem ar likumu uzliktiem pienākumiem ārstēt par savu naudu strādniekus.»⁹⁷

Rūpnīcu un fabriku vadītāji, nevēlēdamies sniegt strādniekiem medicīnisko palīdzību, centās izmantot savā labā arī to 1886. gada 3. jūnija likuma punktu, kurš noteica, ka fabrikants var atlaist strādnieku katrā laikā, ja viņš to brīdinājis 2 nedēļas iepriekš. Šāds paņēmieni, kas ļāva apiet likuma prasību par strādnieku bezmaksas ārstēšanu, bija plaši izplatīti.⁹⁸ Fabrikantam vēl izdevīgāks bija 1893. gada 8. jūlija likums, kurš noteica, ka darba līgumu ar strādnieku var lauzt arī tad, ja viņš attaisnojošu

iemeslu dēļ 2 nedēļas pēc kārtas nav ieradies darbā. Tātad nopietni saslimušam strādniekam fabrikants bija spiests sniegt medicīnisko palīdzību tikai 2 nedēļas. Pēc tam viņš, izmantojot savā labā minētos likumus, atbrīvojās no saslimušā strādnieka un reizē ar to arī no tālākiem izdevumiem par strādnieka ārstēšanu.

Pirms stājās spēkā 1886. gada 3. jūnija likums, Latvijā dažu uzņēmumu strādniekiem bija iespēja slimības laikā saņemt nelielus pabalstus no fabrikās un rūpnīcās nodibinātajām palīdzības kasēm. Šo kasu kapitāls sastāvēja no strādnieku iemaksām 1—3 procentu apmērā no algas un no fabrikantu atvēlētajiem līdzekļiem, kuri sastādīja 30—50 procentu no kases kopējās naudas summas.⁹⁹ No mums pieejamā materiāla izriet, ka 1896. gadā Kurzemes guberņā šādas kases bija 10 uzņēmumos. Vidzemes guberņā, kur rūpniecības attīstības līmenis bija visaugstākais, arī darbojās tikai 10 palīdzības kases.¹⁰⁰ Katra uzņēmuma palīdzības kasē naudas iemaksāšanas noteikumi bija citādi. K. Trampedaha konfekšu un šokolādes fabrikā Jelgavā slimokasē katrs strādnieks atkarībā no izpeļņas maksāja 5 vai 10 kapeikas nedēļā. Fabrikas īpašnieks kasē iemaksāja tikpat, cik strādnieki. Ja strādnieks saslima, tad viņš, aprēķinot pēc izpeļņas, saņēma 2—5 rubļus lielu pabalstu ik nedēļu. A/s Liepājas eļļas — bij. A. Kīlera fabrikā katrs strādnieks, kas dienā nopelnīja vienu rubli, kasē maksāja 8 kapeikas nedēļā, kas pelnīja vairāk, — 12 kapeikas nedēļā. Fabrikas īpašnieks katru nedēļu iemaksāja tik, cik strādnieki maksāja kopā. Slimības gadījumā strādniekam izmaksāja attiecīgi 24 kapeikas un 36 kapeikas dienā. Tāda palīdzība tika sniegta 3 mēnešus, nākamajos 2 mēnešos izmaksāja vairs tikai pusi no minētās summas. Šajos 5 mēnešos kase sedza izdevumus arī par ārstu un zālēm.¹⁰¹ S. Zaksa sērskociņu fabrikā Daugavpilī katru nedēļu precētie strādnieki kasē iemaksāja 2 procentus, bet neprecējušies — 3 procentus no nopelnītās darba algas. Fabrikas īpašnieks no savas puses nemaksāja nekā.¹⁰² Fabriku un rūpniecību palīdzības kasu darbība bija pilnīgi neapmierinoša, jo tās pārvaldīja uzņēmuma administrācija. Maskēšanās nolūkā dažās palīdzības kasēs to «pārvaldīšanā» atļāva piedalīties arī strādnieku izvēlētajiem pārstāvjiem. «Par biedribu šādu kasi nevar nosaukt, jo tā mēdz būt fabrikanta paša ierīkota iestāde un pats fabrikants ieceļ savu kases pārval-

dītāju, kuram par «mēmiem» piesēdētājiem var ievēlēt dalībnieki paši 4—6 virus.»¹⁰³ rakstija «Dienas Lapa». Šāda «pašpārvalde» bija ieviesta, piemēram, K. Trampedaha konfekšu un šokolādes fabrikas palīdzības kasē. Šajā kasē saimniekoja fabrikas administrācija, lai gan to it kā kontrolēja no strādnieku vidus izvēlēti pārstāvji. A. Krīgsmaņa korķu fabrikas palīdzības kasē slimajiem strādniekiem palīdzību sniedza «pēc strādnieku izvēlēto vecāko ieskatiem». Patiesībā pabalstus piešķīra tikai ar fabrikantu atļauju. Ievēlētajai strādnieku kontrolei nebija nekādas praktiskas nozīmes. Lielākajā daļā uzņēmumu, kuros bija kases, naudu atvilka ne tikai no šīs kases biedru algām, bet arī no visa uzņēmuma strādnieku algām: «... pie algas izmaksas ikkatram strādniekam bez prasīšanas vienkārši norēķina dalības naudu.» Tā tas, piemēram, tika praktizēts Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcā un Rīgas gāzes uzņēmumā.¹⁰⁴ Ja strādnieki, kuri jau vairākus gadus bija maksājuši palīdzības kasei, vēlējās aiziet strādāt citā uzņēmumā vai arī tos atlaida no darba, viņiem nebija nekādu iespēju saņemt atpakaļ iemaksāto naudu. Palīdzības kasu nauda patiesībā pilnīgi pārgāja fabrikantu rīcībā. Strādnieki, vēlēdamies dabūt atpakaļ savu naudu, dažreiz iesūdzēja fabrikantu tiesā. Taču, kā tas redzams no A. Krīgsmaņa korķu fabrikas administrācijas ziņojuma Vidzemes guberņas vecākajam fabriku inspektoram 1894. gadā, tad fabrikants arī pēc tiesas lēmuma atteicās kādai atlaistajai strādniecei izmaksāt palīdzības kasē ieguldīto naudu.¹⁰⁵ Šai ziņojumā arī teikts, ka A. Krīgsmaņa korķu fabrikas administrācija bija atlaidusi no darba jau vairākus strādniekus, kuru kasē iemaksātā nauda palika fabrikai. Pastāvot šādai kārtībai, labumu no fabriku un rūpnīcu palīdzības kasēm varēja gūt tikai fabrikanti, dažādi pielīdēji no strādnieku vidus un augsti kvalificētie strādnieki. Tie parasti nepameta labi atmaksāto darbu un arī fabriku administrācija pārāk necentās atlaist viņus no darba. Tādējādi fabrikanti centās radīt sev atbalsta punktus strādnieku masās.

1886. gada 3. jūnija likums, stājoties spēkā Latvijā, deva jūtamu triecienu fabriku un rūpnīcu palīdzības kasēm. Kā raksta «Dienas Lapa», palīdzības kases «sāk klusām nozūst dažās vietās līdz ar visiem «kapitāliem»».¹⁰⁶ Fabrikanti tātad nepalaida garām izdevību no strādniekiem iekasēto naudu iebāzt savā kabatā.

Vairākas palīdzības kases turpināja darboties arī XIX gadsimta 90. gadu otrajā pusē, taču tām bija vēl mazāka nozīme. Parasti to esamību strādnieki izjuta vienīgi tad, kad bija jāizdara kārtējais maksājums no jau tā mazajām darba algām.

KAUT TIKAI JUMTS VIRS GALVAS

Strādnieku dzīvokļu problēma jūtami ietekmēja Latvijas rūpniecības strādnieku ekonomisko stāvokli 90. gados. Arī dzīvokļu jautājums, kā norādīja F. Engelss, izrietēja no kapitālistiskā ražošanas veida.¹⁰⁷ Dzīvokļu problēma, rakstīja «Baltijas Vēstnesis», ir tikpat svarīga kā dienišķās maizes jautājums.¹⁰⁸ Ja jau buržuāziskais laikraksts tā novērtēja šo problēmu, tad tas tikai lieku reizi pasvītro tās svarīgumu Latvijas rūpniecības strādnieku dzīvē. XIX gadsimta beigās Latvijas prese dzīvokļu jautājumu vispār uzskatīja par strādnieku vissasāpējušāko problēmu. Sabiedriskās domas mēģinājumi šad tad iekustināt jautājumu par strādnieku apgādāšanu ar lētiem dzīvokļiem nevarēja dot pozitīvus rezultātus. Kapitālisma apstākļos šis jautājums par labu strādniekiem nebija atrisināms. Viņi dzīvoja vislētākajos pilsētas dzīvokļos, kas bija iekārtoti pagraba un jumta telpās. Pēc 1881. gada datiem, Rīgā pagraba un jumta telpās dzīvoja 13,8 procenti iedzīvotāju. Šo procentu galvenokārt sastādīja rūpniecību un fabriku strādnieki. Dzīve pagraba dzīvokļos, tāpat kā sliktie darba apstākļi rūpniecības un fabrikās, grāva strādnieku veselību. Statistika rāda, ka vismazākais Rīgas iedzīvotāju pieaugums šajā laikā bija pagraba dzīvokļos — 0,5 procenti, kamēr pārējos dzīvokļos — 0,7 procenti.¹⁰⁹

90. gadu sākumā sakarā ar ekonomisko krīzi un lielo strādnieku pieplūdumu Latvijas pilsētās, dzīvokļu jautājums kļuva sevišķi smags. Dzīvokļu īpašnieki Rīgā pat par dzīvošanai nederīgām antisanitārām telpām prasīja augstu īres maksu: «Strādnieku dzīvokļu trūkums ir tik liels, ka pat mitrie, pustumšie un veselībai kaitīgie pagrabu dzīvokļi vienmēr aizņemti... strādnieku dzīvokļu trūkuma dēļ, pat par šķūņiem līdzīgām butkām piespiesti maksāt samērā augstu īres naudu,» rakstīja «Baltijas Vēstnesis».¹¹⁰

Otrs strādnieku dzīvokļu krīzes periods Latvijā, it

sevišķi Rīgā, vērojams 1895. un 1896. gadā. Tas izskaidrojams ar vairākiem cēloņiem. 90. gadu vidū, strauji paplašinoties rūpniecībai, radās arvien lielāks pieprasījums pēc strādniekiem. Strādnieku lielo pieplūdumu pilsētās izraisīja arī lauksaimniecības krīze. Vīszemākās labības cenas Latvijā bija tieši 1894. un 1895. gadā.¹¹¹ Bet neapmierinošie dzīvokļu celtniecības tempi nespēja nodrošināt plašās ienācēju masas ar dzīvokļiem. Arī «Baltijas Vēstnesis» 1896. gadā rakstīja, ka Rīgā sevišķi pēdējā laikā saplūst tūkstošiem strādnieku un ja jau līdz šim strādniekiem dzīvokļu ir trūcis, ja tie ir bijuši neērti, neveselīgi un dārgi, tad tagad strādnieku stāvoklis būs vēl grūtāks.¹¹² Strauji pieaugot strādnieku skaitam, pieauga arī dzīvokļu īres cenas. Dzīvokļi, kas agrāk maksāja 35—40 rubļu, 1896. gada vidū jau maksāja ap 60—70 rubļu gadā. Taču arī par šādu naudu dzīvokļus bija gandrīz neiespējami noīrēt. Par lielāko daļu dzīvokļu bija jāmaksā 200—700 rubļu gadā.¹¹³ Protams, ka tik augstas īres maksas strādniekiem nebija pa spēkam. Strādnieku dzīvokļu cenas 1896. gadā, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, bija cēlušās par 30—100 procentiem.¹¹⁴ Dzīvokļu dārdzības paaugstināšanos Rīgā izjuta ap 20 000 strādnieku ģimeņu.¹¹⁵ Ja strādnieks vairs nespēja maksāt īri, to no dzīvokļa izdzina. Viņa vietā nāca cits, kas vēl kādu laiku bija spējīgs maksāt augsto īres maksu. 1896. gadā Rīgā bija vērojami pat tādi gadījumi, kad paši dzīvokļu meklētāji pamudināja dzīvokļu īpašniekus paaugstināt īres maksu par jau izīrētajiem dzīvokļiem cerībā, ka iepriekšējie īrnieki nespēs to samaksāt un atbrīvos aizņemto dzīvokli.¹¹⁶ Īres maksas paaugstināšanos Rīgā veicināja arī daudzu veco ēku nojaukšana, atbrīvojot celtniecības vietu jaunām ēkām un rūpniecības uzņēmumiem. F. Engelss, apskatot strādnieku dzīvokļu jautājumu, rakstīja: «...vecu pilsētu izplānojums vairs neatbilst jaunās lielrūpniecības apstākļiem un pieaugošajai kustībai; ielas paplašina, ierīko jaunas, izbūvē pa tām dzelzceļus. Tieši tad, kad strādnieki straužmēm plūst uz pilsētu, tur lielā vairumā noplēš strādnieku dzīvokļus.»¹¹⁷ «Dienas Lapā» 1896. gadā rakstīts par kādas mājas nojaukšanu Sarkandaugavā, lai tās vietā uzceltu jaunu fabriku.¹¹⁸ Sajā mājā bija dzīvojušas 100 strādnieku ģimenes. Dzīvokļu trūkums un dārdzība bija jūtama arī citās Latvijas pilsētās — Liepājā, Daugavpilī. Ziņas par strādnieku neapmierinošo apgādi ar dzīvokļiem

pienāca arī no Jelgavas.¹¹⁹ Aizvien asākas kļuva namīpašnieku un strādnieku attiecības. Miertiesu materiāli sniedz izsmelošas ziņas par šādiem konfliktiem. Pieaugot dzīvokļu pieprasījumam, daudzi Pārdaugavas namīpašnieki māju bēniņus un malkas šķūnišus pārvērtā par «dzīvokļiem». Protams, ka šādi dzīvokļi nevarēja nodrošināt strādniekiem normālus sadzīves apstākļus. Bet, kā norādīja «Dienas Lapa», «tādos apstākļos tagad jādzīvo lielam lielai darbaļaužu daļai Rīgā».¹²⁰ Un ne tikai Rīgā. Tāds pats bija strādnieku stāvoklis arī citās lielākajās Latvijas rūpniecības pilsētās — Liepājā, Jelgavā un Daugavpilī. «Rižskij Vestņik» rakstīja, ka Rīgā ir dzīvokļi, kuros mazā istabīnā guļ 16 cilvēki.¹²¹ Bija sastopami arī lielāki rekordi: «... esam dabūjuši redzēt tādu strādnieku dzīvokļus, kuros piemīt līdz 20 dzimtas kopā vienā pašā šaurā garā istabā. Un tiešām tāda kazarma ir gatavā elle. Kas tur vien nenotiek, ko tur visu neredz, kā tur viss neizskatās un nesmird.»¹²² (Domāta baraka, kurā dzīvoja apmēram 20 strādnieku ģimeņu vienā telpā.) Par kādu gan cilvēkam nepieciešamo apdzīves platību te vairs var runāt?

Vissmagākos apstākļos nokļuva no Iekšķrievijas guberņām un Latvijas laukiem atbraukušie darba meklētāji. Par viņu dzīves vietu antisanitāro stāvokli Rīgā vēsta 1899. gada 10. martā sastādītais protokols: «Mājas izskatās pēc kazarmām, dzīvokļi viens no otra atdalīti ar norobežojumiem, kuri nesniedzas līdz griestiem, tāpēc pa visiem dzīvokļiem izplatās smacējošs gaiss un gadījumā, ja vienā dzīvoklī parādās lipīga slimība, tad, tā kā nav sienu, tā nekavējoties izplatās pa visiem citiem dzīvokļiem. Visās telpās galīga netīrība... tualetes netīras... no tām izplatās spēcīga smirdoņa, kas pierāda jebkuras dezinfekcijas trūkumu.»¹²³ Pirmais protokols par minēto māju antisanitāro stāvokli sastādīts jau 1892. gadā. Taču, kā varam spriest, namīpašnieks izīrēja šos dzīvokļus strādniekiem vēl 7 gadus. Par strādnieku dzīvokļiem, par strādnieku rajonu tīrību nerūpējās arī citās Latvijas pilsētās. Tā, piemēram, Liepājā, Vecliepājā, kur dzīvoja bagātnieki, vienmēr bija priekšzīmīga kārtība, kamēr Jaunliepājā, kuras iedzīvotāji lielāko tiesu bija strādnieki, maz gādāja par tīrību un «īpaši vasarā tur valdīja spēcīga smaka»¹²⁴.

Dažas fabrikas un rūpnīcas daļai strādnieku piešķīra uzņēmuma dzīvokļus, taču šādu gadījumu bija maz.

1895. gadā M. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika saviem strādniekiem izīrēja 53 dzīvokļus.¹²⁵ Vidējā īres maksa par dzīvokli bija 2,45 rubļi mēnesī jeb 29,40 rubļi gadā. Arī Krievu-franču sabiedrības gumijas rūpnīca «Provodņiks» izīrēja strādniekiem dzīvokļus, bet prasīja augstu īres maksu. Vienistabas dzīvoklis 1897. gadā maksāja 66 rubļus, bet divistabu dzīvoklis 108 rubļus gadā.¹²⁶ Ar apdzīvojamo platību apgādāja arī Līgatnes papīra fabrikas un Stukmaņu H. Lihtenšteina stikla fabrikas strādniekus. 1893. gadā Līgatnes papīra fabrikā strādāja 440 strādnieku. Viņi ar ģimenēm (kopā 900 cilvēku) varēja īrēt uzcelto piecu namu 88 dzīvokļus.¹²⁷ Ar to, protams, tādām cilvēku daudzumam bija par maz. 1897. gadā H. Lihtenšteina stikla fabrika izīrēja saviem strādniekiem 23 dzīvokļus: vienu četrstabu dzīvokli par 185 rubļiem, septiņus divstabu dzīvokļus par 101 rubli un 15 vienistabas dzīvokļus par 73,2 rubļiem gadā.¹²⁸ Minētās fabrikas strādnieku dzīvokļu īres maksas līmenis bija tāds pats kā Rīgas uzņēmumos. Arī Kurzemes guberņā daži uzņēmumi saviem strādniekiem izīrēja dzīvokļus.

Tomēr uzņēmumiem bija pārāk maz strādniekiem izīrējamo dzīvokļu. Tie bija samērā dārgi un nevarēja apmierināt strādnieku prasības. Ja strādnieks nespēja samaksāt strauji pieaugošo īres maksu vai arī zaudēja savu peļņas avotu — darbu, viņu bez žēlastības izmeta uz ielas, un tad vienīgā cerība bija naktspatversmes. Taču arī tās vienmēr bija pārpildītas. Strādnieku dzīvokļu jautājums XIX gadsimta 90. gados bija ārkārtīgi smags. Vienīgo ceļu, kā tas būtu atrisināms, pirms vairākiem gadu desmitiem jau bija norādījis F. Engelss: «Lai izbeigtu šo dzīvokļu trūkumu, ir tikai viens līdzeklis: vispār iznīcināt iespēju valdošajai šķirai ekspluatēt un apspiest strādājošās šķiras.»¹²⁹

AIZ VARTIEM

Sakarā ar XIX gadsimta 90. gados Latvijā vērojamo rūpniecības uzplaukumu pieauga pieprasījums pēc darba rokām un ienācēju skaits pilsētās strauji palielinājās. Tāpēc bezdarbs, šī kapitālisma rūpniecībai raksturīgā iezīme, turpināja vajāt Latvijas strādniekus arī šajā laika posmā. Lielāki bezdarba uzplūdi vērojami 1893.

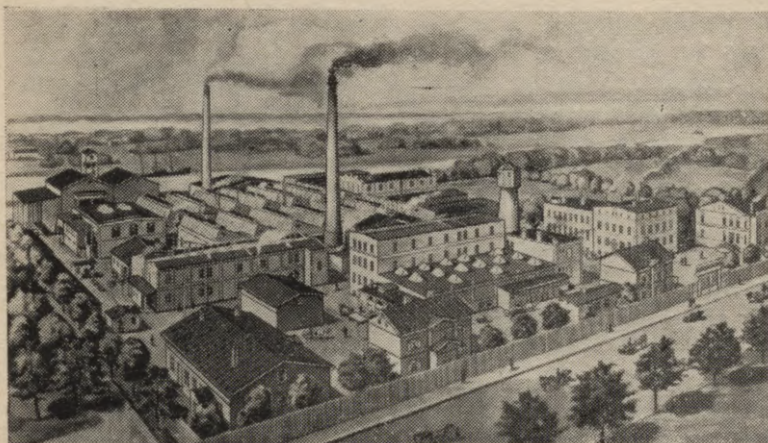
gada ziemā. Jāatzīmē, ka ziemā bezdarbnieku rindas ievērojami papildināja strādnieki, kas bija iesaistījušies sezonas darbos, piemēram, kokzāgētavās. 1893. gada ziemā daži fabrikanti laikrakstu slejās sāka pat apspriest jāūtājumu, kā palīdzēt bezdarbniekiem pa ziemu. Radās plāns nodibināt kasi un atvēlēt tai dibināšanas kapitālu, kā arī atvilkt katru mēnesi noteiktu summu no fabriku strādnieku algām.¹³⁰ Tomēr par šādas kases nodibināšanu nekas nav zināms. Fabrikanti acīmredzot apmierinājās ar to, ka viņi presē bija parādījuši savas rūpes par bezdarbnieku labklājību.

1896. gadā atkal vērojams bezdarbnieku skaita pieaugums Latvijā, it īpaši Liepājā: «No 8. janvāra sākot, katru dienu pie šejienes korķu fabrikas vārtiem stāv lieli pulki bezdarba strādnieču. Dažas no šīm darba meklētājām izstāv tagadējā diezgan lielā aukstumā gandrīz visu dienu fabrikas priekšā uz ielas. Gandrīz nevienai no šīm gaidītājām neizdodas darbu dabūt,» rakstīja «Dienas Lapa».¹³¹ Arī aprīļa mēnesī Liepājas bezdarbnieku pulks nekļuva mazāks: «Darba trūkums sāk pie mums jo bieži viesoties. Milzumu bezdarba ļaužu redz šur un tur staigājam, kas savu darbaspēku piedāvā, kur un kā varēdami.»¹³² Tāds pats stāvoklis bija Rīgā un Jelgavā, kur 1896. gadā pēc Jurgiem ieplūda daudz darba meklētāju, kas bija ar mieru strādāt jebkuru darbu «par pavisam smieklīgām cenām»¹³³. Tas pats notika arī 1897. gada pavasarī. Rīgas fabrikas un rūpnīcas aprīlī bija pārpildītas, bet, ja arī kaut kur vēl vajadzēja strādniekus, tad uz katru brīvo vietu bija vairāki kandidāti.¹³⁴ Rīgā, kā jau lielākajā Latvijas rūpniecības centrā, ieplūda visvairāk darba meklētāju. Atnākušajiem lauciniekiem pa lielākai daļai nebija specialitātes, un tie varēja strādāt tikai nekvalificētu fizisku darbu. Šādu darba meklētāju ikdienu tēlaini aprakstījis Latvijas strādnieku dzīves attēlotājs A. Deglavs romānā «Jaunā pasaule»: «Viņi arī gaidīja. Katru rītu tie bija jau agri jo agri klāt, kad vēl nemaz nebija darbs sākts, un dažreiz tajā laikā sapulcējās pie vārtiem vai savu cilvēku simtu. Un tad katrs nēmās stāstīt, ko zināja par jauno fabriku: būšot no jauna nākt klāt pavisam četri «gateri»... tik lielas «zāģu dzirnas» vairs Rīgā otras nebūšot. Un uz otro «forcugu» tie iešot, katrs griezišot ap divi simti koku pa dienu. Tad jau arī gan vajadzēs labas daļas ļaužu...

«Būs maize», «būs maize» — vecie vīri, kāri savus ļuķīšus vilkdami, nospļāvās. Tā viņi vēl nogaidīja kādu stundu un vairāk, un, kad neviens tos vēl pie darba neaicināja un neuzrunāja, tad dūšīgākie iegāja kantorī tuvāku apjautāties. Viņi iznāca pie citiem ar atbildi — tā pate vecā: «Pienāciet pēc kādām nedēļām...» Žēli viņi noskatījās pār augsto fabrikas sētu, palūkojās pa vārtiem uz rosīgo darbību iekšpusē, apskauda tur tos laimīgos un tad izklīda katrs uz savu malu...»¹³⁵ 1897. gada janvārī šādu bezdarbnieku Rīgā jau bija tūkstošiem.¹³⁶ Bezdarbnieku armiju papildināja arī kadru strādnieki, kurus atlaida no darba atsevišķos uzņēmumos sakarā ar pasūtījumu trūkumu. Sevišķi daudz strādnieku atlaida viena no lielākajām Latvijas rūpniecām — Krievu-Baltijas vagonu rūpnīca. Kā ziņo «Dienas Lapa», 1890. gada otrajā pusē šajā uzņēmumā darba trūkuma dēļ atlaida simtiem strādnieku. Atlaistie rūpnīcā varēja atgriezties tikai 1891. gada otrajā pusē, kad tika saņemts liels pasūtījums. 1894. gada beigās Krievu-Baltijas vagonu rūpnīca atkal atlaida 500 strādniekus un bija paredzēts atlaist vēl 500 strādniekus, bet izredzes atrast citu darbu šai laikā bija niecīgas. 1898. gada decembrī Krievu-Baltijas vagonu rūpnīca atkal atlaida daļu strādnieku darba trūkuma dēļ, bet 1899. gada februārī, saņemusi no Somijas vagonu pasūtījumu, atlaistos strādniekus pieņēma atpakaļ darbā.¹³⁷ Sis Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas piemērs parāda Latvijas rūpniecības strādnieku nedrošo stāvokli. Jāpiebilst, ka šī rūpnīca nebija nekāds izņēmums. Strādnieku stāvokli nedrošu padarīja ne tikai bailes zaudēt darbu, bet arī fabrikantu patvaļa. Fabrikantam bija tiesības jebkurā laikā uzteikt darba līgumu 14 dienas pirms atlaišanas. Ja strādnieks bija «rupji» izturējies pret administrāciju, to varēja atlaist no darba uzreiz. Šo iespēju rūpnieki izmantoja vienmēr, ja strādnieks kaut kādā veidā izrādīja savu neapmierinātību ar uzņēmuma administrācijas rīcību. Bieži tika pārkāpts noteikums, ka darbs jāuzsaka 14 dienas pirms atlaišanas: atlaižamā strādnieka darba grāmatiņā izdarīja ierakstu par atlaišanu ar atpakaļejošu datumu. Ejot šādu «likumības ceļu», strādnieku varēja atlaist no darba, kad vien administrācija to vēlējās. Tā, piemēram, Z. Gindina kokzāģētavas strādniekam M. Krūmiņam 1898. gada 5. februārī izmaksāja algu un vienlaikus pa-

Anilina krāsu fabrikas «Leopolds Kasels un Ko» kopskats XX gadsimta sākumā

ziņoja, ka viņš tiek atlaists no darba, kas tam esot uzteikts it kā jau 21. janvārī. Līdzīgi gadījumi notika Rīgas atsperu un resoru rūpnīcā «Resors»¹³⁸ un daudzos citos uzņēmumos.

Bija iespējamās arī citāda veida nelikumības, kuras rūpnīki izmantoja strādnieku atlaišanai. Saru fabrikas īpašnieks H. Hurins Krāslavā ar strādniekiem noslēdza līgumu uz noteiktu laiku, bet viņu darba grāmatiņās ierakstīja, ka tie pieņemti uz nenoteiktu laiku.¹³⁹ Tādā veidā fabrikantam radās iespēja vienkārši padzīt nevēlamos strādniekus. Tomēr visbiežāk strādniekus atlaida, neuzsakot tiem darbu 2 nedēļas iepriekš, nesamaksājot par 14 dienām uz priekšu un pat nemaz necenšoties šo rīcību pamatot ar «likumīgiem» dokumentiem. 1899. gadā N. Rabinoviča kokzāģētavas administrācija bez brīdinājuma atlaida no darba uzreiz 60 strādniekus. Līdzīgi gadījumi bija sastopami A. Leitnera velosipēdu fabrikā, A. Zengbuša korķu fabrikā un daudzos citos uzņēmumos. Strādniekus no darba atlaida gan par nekvalitatīvu darbu, gan pēc gorodovoju pieprasījuma, gan arī par to, ka strādnieki atteicās dot kukuļus meistariem.¹⁴⁰ Ja strādnieku no darba atlaida tāpēc, ka tas bija aizstāvējis savas intereses, tad bieži vien uzņēmuma administrācija

parūpējās, lai šo strādnieku nepieņemtu darbā citās fabrikās un rūpnīcās. Rīgā to panāca tā, ka strādniekam neizsniedza apliecību par to, ka viņš strādājis attiecīgajā rūpnīcā, kā arī dokumentu par viņa specialitāti. Bet, stājoties jaunajā darbā, apliecība no vecās darba vietas tika pieprasīta un, «kas šādu apliecību nespēj uzrādīt, tas darbu nevar dabūt, kaut arī būtu jo izveicīgs strādnieks savā arodā»¹⁴¹. Likumā apliecības izsniegšana nebija paredzēta, tādēļ uzņēmuma administrāciju neviens nevarēja piespiest to izdot. Tā, piemēram, Iļģuciema vilnas aušanas — bij. R. Lodera fabrikas direktors, būdams neapmierināts ar strādniekiem, kas bija pieprasījuši darba algas paaugstinājumu, apliecību tiem neizdeva. Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas meistars paziņoja strādniekam J. Zaļaiskalnam, ka viņam netiks izsniegta apliecība, kurā norādīts, ka viņš izmācījies par metāllējēju.¹⁴² Šādas rīcības iemesls — meistara neapmierinātība ar strādnieka izturēšanos.

Kādas bija Latvijas bezdarbnieka iespējas dabūt darbu kādā uzņēmumā? Vislielākās cerības viņš lika uz iemaksāto «pateicību» uzņēmuma nodaļas meistaram. Ap 1896. gadu Rīgā šādas iemaksas meistariem par pieņemšanu darbā bija palielinājušās no 25 uz 30 rubļiem.¹⁴³ Sevišķi plaši kukuļņemšana bija izplatīta Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas meistaru vidū. Uzsitēju nodaļas meistara palīgs Zeiferts, kā savā sūdzībā 1897. gada 26. jūnijā norādīja strādnieks F. Augustis, «... pieņēma par velti tikai tādā gadījumā, ja ļoti liels strādnieku trūkums. Bet tā, ja vajaga tikai dažus cilvēkus, tad citādi nevar iestāties kā par naudu».¹⁴⁴ Ja meistaram labi izmaksāja, tas mācēja atrast iemeslu, lai iepriekšējo strādnieku atlaistu no darba. Kad nākamais strādnieks bija iemaksājis noteikto summu par iestāšanos darbā, uzcienājis «vecāko strādnieku», pēc tam tas varēja gadu vai divus strādāt: «Pēc šī laika paiešanas strādnieks izdarīs ļoti gudri, ja no jauna patsniegs meistaram dāvanu, pretējā gadījumā meistars neattapīgo strādnieku turēs vienmēr sliktā skaitā, pie pirmā vai mazāk izdevīgā gadījuma izmetīs ārā pa fabrikas vārtiem...»¹⁴⁵ Tā kā bezdarbnieki paši meistaru nepazina, tad starp meistaru un darba meklētāju parasti nostājās vidutājs, kas par savām «pūlēm» saņēma 25—75 procentus no iemaksājamās summas.¹⁴⁶ Tikai retu reizi izdevās meistarus atmaskot šādā kukuļņemšanā, jo tie

parasti iesūdzēja strādniekus tiesā par apmelošanu un šīs
prāvas arī vinnēja.

Nemot vērā sarežģītās darba dabūšanas iespējas, tika
dibināti tā saucamie vietu apgādāšanas kantori. Rīgā
1891. gadā oficiāli tika nodibināti 4 šādi kantori.¹⁴⁷ Šiem
kantoriem tomēr nebija nekādas būtiskas nozīmes, jo tie
piederēja privātpersonām, kas nemaz nebija ieinteresētas
ātrāk sagādāt strādniekiem darbu. Galvenais viņu mērķis
bija iekasēt no strādniekiem maksu par saviem pakalpo-
jumiem. Bieži vien bezdarbnieki šādos kantoros pazau-
dēja savas pēdējās kapeikas. 1896. gadā sakarā ar pieau-
gošo bezdarbu Rīgā nodibināja jaunu vietu apgādāšanas
kantori «Vieta». Ap to visu dienu drūzmējās bezdarb-
nieku masas. «Dienas Lapa» šī kantora darbību raksturo
šādi: «...protams, kaniecīgai daļai tikai izdodas darbu
dabūt. Bet kantorim tas jau vienalga: peļņa šā vai tā.»¹⁴⁸
Tāpat vietu apgādāšanas kantori patiesībā tikai papildī-
nāja strādnieku izsūcēju baru.

1893. gadā Kuldīgā nodibināja tā saucamo «Drusku
namu», kura uzdevums arī bija sagādāt bezdarbniekiem
darbu. Sai iestādē pieņēma tikai tādus strādniekus, kuri
cieta ārkārtēju trūkumu. Dienas darba alga šajā iestādē
sasniedza tikai 5—15 kapeikas. Lai gan tas bija ļoti maz
un tik tikko nodrošināja minimālo iztiku, viena gada
laikā «Drusku namā» bija strādājis 3501 cilvēks.¹⁴⁹ Strād-
nieki nedabūja pastāvīgu darbu, bet gan strādāja dažā-
dus remontdarbus, skaldīja malku utt. Arī šī iestāde Kul-
dīgā neko nevarēja darīt bezdarba likvidēšanā. Latvijas,
it īpaši Rīgas lielais bezdarbnieku pulks, viņu smagais
ekonomiskais stāvoklis izraisīja lielas bažas. Tā 1896.
gadā «Rižskij Vestņik» ierosināja noorganizēt «Darba mī-
lestības namu» bezdarbniekiem, kur varētu nopelnīt līdz
35 kapeikām dienā. Tā būtu zināma palīdzība bezdarb-
niekiem, kamēr tie atrod darbu. «Ja mums būtu tāds
nams, tad nevajadzētu pilsētas hronikā atzīmēt faktu, ka
strādnieks, kuram nav darba, nonāk līdz izmisumam, sa-
rīko izskata pēc uzbrukumu garāmgājējam, lai tikai no-
klātu arestantu mājā un nenomirtu badā,»¹⁵⁰ rakstīja
avīze. Tāpat straujais rūpniecības uzplaukums 90. gados
Latvijas rūpniecības strādniekam joprojām nenodrošināja
tiesības uz darbu, pilnībā pakļāva bezdarba draudiem, un
šie draudi bieži vien pārvērtās īstenībā.

Latvijas rūpniecības strādnieku ekonomisko stāvokli pasliktināja arī naudas sodi, kas regulāri samazināja strādnieku jau tā niecīgo darba algu. Sādu naudas sodu būtību visspilgtāk var raksturot ar V. I. Leņina vārdiem: «Strādnieki strādā kapitālistiem, un kapitālisti viņus soda. — Visa starpība tikai tā, ka senāk nebrīvo cilvēku sita ar rungu, tagad viņu sit ar rubli.»¹⁵¹

Līdz 1886. gadam Krievijā naudas sodu uzlikšanā fabriku un rūpniecību strādniekiem valdīja vislielākā patvaļa, jo nebija neviena likuma, kas regulētu naudas sodus, kuri būtībā bija netaisni. «Fabrikanti varēja ņemt soda naudu, par ko vien gribēja un kurā katrā daudzumā.»¹⁵² Tikai rūpniecības strādnieku neatlaidīgā cīņa piespieda valdību 1886. gada 3. jūnijā izdot likumu, kurā noteica fabriku un rūpniecību strādnieku sodīšanas kārtību. Uz Latvijas fabrikām un rūpniecībām šo likumu sāka attiecināt pēc fabriku inspekcijas nodibināšanas. 1886. gada 3. jūnija likums atļāva strādniekus sodīt tikai pēc speciālām sodu tabulām, ko apstiprināja fabriku inspekcija, un aizliedza fabrikantiem piesavināties iekasēto soda naudu. Tomēr šis likums Latvijā tika piemērots jau pastāvošajai sodu sistēmai un uzticīgi kalpoja rūpniecības buržuāzījai tāpat kā pārējie fabriku likumi. Latvijā, tāpat kā Krievijā, naudas sodus nelietoja visos rūpniecības uzņēmumos. Šī jautājuma apskatei kalpo dati par 1901. gadu. Šajā gadā Vitebskas guberņā uzņēmumos, kuros uzlika naudas sodus, strādāja 43,1 procenti no visa rūpniecības uzņēmumos nodarbināto strādnieku kopskaita, Kurzemes guberņā — 65,3 procenti, Vidzemes guberņā — 76,7 procenti.¹⁵³ Tātad Vidzemes guberņas uzņēmumos, kuros praktizēja naudas sodus, salīdzinājumā ar Kurzemes un Vitebskas guberņām tika nodarbināts visvairāk strādnieku. Var pieņemt (ņemot vērā nelielo starpību laika ziņā), ka 90. gados iekasētās soda naudas daudzums tuvs 1901. gada rādītājiem. Raksturīgi tas, ka fabriku un rūpniecību naudas sodiem ir tendence pieaugt. Par to liecina Vidzemes guberņas dati par 1896.—1900. gadu, kur 5 gadu laikā fabriku un rūpniecību naudas sodi uz vienu strādnieku pieauguši par 25 procentiem.¹⁵⁴ Visaugstāko naudas sodu 1901. gadā vidēji no strādnieka iekasēja Vidzemes guberņā — 39,2 kapeikas, tai pašā laikā Kur-

zemes gubernā 20,3 kapeikas, bet Vitebskas gubernā 13,2 kapeikas.¹⁵⁵ Naudas sodus iedalīja pēc to uzlikšanas iemesliem: par nekārtīgu darbu, par darba kavēšanu un par kārtības traucēšanu. Vidzemes un Kurzemes gubernās visvairāk strādnieku sodīti «par kārtības traucēšanu». Vidzemes gubernā 50,8 procenti, bet Kurzemes gubernā 42,7 procenti. Jāatzīmē, ka Vidzemes gubernā XIX gadsimta beigās strauji pieauga to strādnieku skaits, kas sodīti «par kārtības traucēšanu». Tas galvenokārt izskaidrojams ar to, ka, pieaugot strādnieku apzinīgumam un pretošanās spējam, fabrikantiem kļuva aizvien grūtāk sodīt strādniekus par «nekārtīgu darbu» vai «par darba kavēšanu». Pēc 1886. gada 3. jūnija likuma paragrāfa «par kārtības traucēšanu» strādniekus varēja sodīt par neierašanos darbā noteiktajā laikā vai patvaļīgu aiziešanu no darba; par obligāto ugunsdrošības noteikumu neievērošanu fabriku un rūpnīcu telpās; par tīrības un kārtības neievērošanu rūpnīcu un fabriku telpās; par klusuma traucēšanu darba laikā; par nepaklausību; par ierašanos darbā iereibušā stāvoklī; par neatļautu naudas spēļu rīkošanu; par fabriku iekšējās kārtības noteikumu neievērošanu.¹⁵⁶

Kā redzams, naudas sodus varēja uzlikt par ļoti dažādiem pārkāpumiem. Ja uzņēmuma administrācija vēlējās kādu strādnieku sodīt, tad, pamatojoties uz šiem noteikumiem, tas nebija grūti izdarāms. Uzņēmumu administrāciju tiesības strādnieku aplikšanā ar naudas sodiem paplašināja fabriku iekšējās kārtības noteikumi, kas katrā uzņēmumā bija citādi. Gara tabula par strādnieku sodīšanu sakarā ar uzņēmuma iekšējās kārtības noteikumu neievērošanu bija sastādīta, piemēram, Rīgas mašīnbūves un čugunliešanas rūpnīcā «Motors».¹⁵⁷ No 44 paredzētajiem naudas sodu uzlikšanas gadījumiem lielākais sods sasniedza 2,5 rubļus, bet 21 gadījumā — 1 rubli.

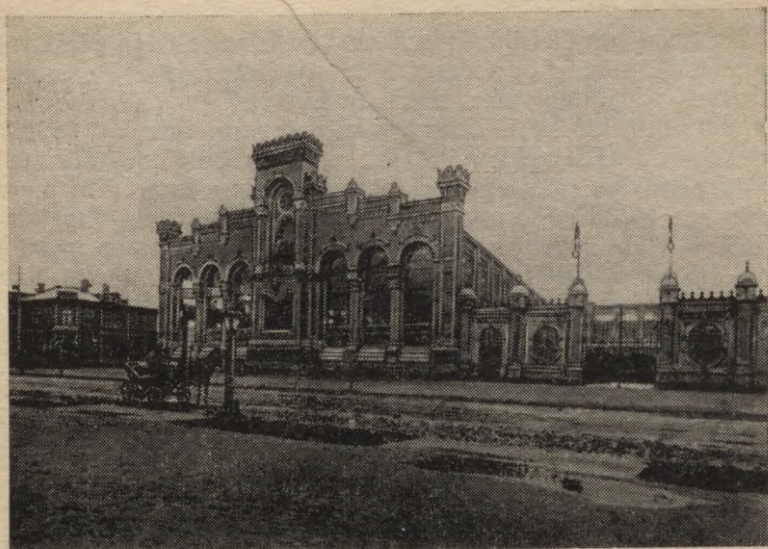
Kas attiecas uz Vitebskas gubernu, tad 35 procenti strādnieku sodīti «par nekārtīgu darbu» un tikpat daudz «par darba kavēšanu». «Par darba kavēšanu» Vitebskas gubernā gada laikā iekasēts 151 rublis, kas attiecībā pret tai pašā laika posmā iekasēto kopējo soda naudas summu sastāda vislielāko procentu (37,8)¹⁵⁸. Arī Latgales rūpniecības uzņēmumos, kas administratīvi iekļāvās Vitebskas gubernas sastāvā, «par darba kavēšanu» no strādniekiem tika ieturēta prāva summa. Tā, piemēram, I. Plātera-Zīberga alus rūpnīcas (Daugavpils apriņķis) naudas

sodu tabulā, kas apstiprināta 1899. gadā, par neierašanos darbā paredzēts sods, kas varēja sasniegt sešu darba dienu izpeļņu.¹⁵⁹

XIX gadsimta 90. gados Vidzemes guberņas latviešu daļas rūpniecība galvenokārt koncentrējās Rīgā. 1898. gadā Rīgā strādāja 92,3 procenti no Vidzemes guberņas latviešu daļas rūpniecības uzņēmumos nodarbinātajiem strādniekiem. Tāpēc arī šajā laika posmā ar naudas sodiem aplikto Vidzemes strādnieku skaitu pamatā sastādīja Rīgas rūpniecības strādnieki. 90. gados Vidzemes guberņā rūpniecību un fabriku strādniekiem, kas strādāja uzņēmumos, kuros praktizēja naudas sodus, ieturēja vidēji apmēram 0,128 procentus no algas.¹⁶⁰ Vairākās Vidzemes guberņas latviešu daļas fabrikās un rūpnīcās šis procents bija daudz augstāks. Tā, piemēram, G. Dancigera krāsošanas rūpnīcā un A. Rūtenberga ķīmiskajā rūpnīcā 0,54 procenti, Pfannenšmita firmas E. Natera kastu fabrikā 0,48 procenti, a/s Rīgas čuguna lietuves un mašīnbūves rūpnīcā — bij. «Felzers un Ko» — 0,45 procenti.¹⁶¹ Ievērojot to, ka pilnīgi visus strādniekus tomēr nesodīja, naudas sodu procenta attiecība pret tiem strādniekiem izmaksāto algu, kuriem šos sodus uzlika, bija daudz augstāka. Fabrikanti bieži vien iekasēja lielākus naudas sodus, nekā paredzēti uzņēmumu sodu tabulās. 1898. gada 2. maijā fabriku inspektors par naudas sodu uzlikšanas kārtību Krievu sabiedrības tērauda spalvu rūpnīcā izdarīja šādu atzīmi: «Sodus uzliek ne tikai pēc sodu tabulas, bet arī par pārkāpumiem, kas tabulā nav paredzēti, bet noteikti fabrikā bez fabriku inspektora atļaujas un paraksta.»¹⁶² Tāds pats stāvoklis 1899. gadā vērojams L. Goegingeres konservu fabrikā. Lai varētu iekasēt lielāku naudas sodu, nekā paredzēts sodu tabulā, uzliktos sodus neatzīmēja speciālajās sodu iekasēšanas grāmatās vai arī izdarīja tajās tādus ierakstus, pēc kuriem nekādus būtiskus secinājumus par uzliktā soda raksturu nebija iespējams izdarīt. F. Švarchofs, zemkopības rīku rūpnīcas īpašnieks, pat pēc vairākiem fabriku inspektora aizrādījumiem 1895. gada beigās vēl nebija iekārtojis naudas sodu iekasēšanas grāmatu.¹⁶³ M. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrikā strādniekus bieži sodīja, neatzīmējot sodu iekasēšanas grāmatā sodīšanas iemeslu. Šai sakarā fabriku inspektors ziņoja, ka nekādi nevar noteikt viena vai otra pārkāpuma svarīgumu.¹⁶⁴

Elektrotehniskās fabrikas «Unions» korpuss

Pastāvot šādai kārtībai, fabrikas administrācijai radās iespēja vienreizēju naudas sodu pacelt līdz sešu dienu izpeļņas līmenim. Uzņēmumu vadītāji un meistari strādnieku sodīšanā pieļāva visdažādākās nelikumības. Piemēram, Krievu-franču sabiedrības gumijas rūpnīcas «Provodņiks» strādniekus sodīja par to, ka tie nedeva meistariem dāvanas. Valtera cementa fabrikā bija pat tādi gadījumi, kad strādniekiem uzlika naudas sodus un tūlīt padzina no darba.¹⁶⁵

1886. gada 3. jūnija likums noteica, ka no naudas soda izveidojams īpašs soda naudas iekrājums, kuru ar fabriku inspekcijas atļauju varēja izlietot vienīgi strādnieku vajadzībām. 1890. gada 4. decembrī iznāca noteikumi, kas paskaidroja, kā jāizlieto soda naudas iekrājums. Pēc šiem noteikumiem rūpniecības uzņēmumu īpašnieki ar fabriku inspekcijas atļauju pabalstus varēja izsniegt: strādniekiem, kas uz visiem laikiem zaudējuši darba spējas vai uz laiku bija darba nespējīgi (slimības laikā); strādniecēm, kuras 2 nedēļas pirms dzemdībām pārtraukušas darbu; strādniekam, kas savu mantu zaudējis ugunsgrēkā vai citā nelaiemes gadījumā; apbedīšanai.¹⁶⁶

No soda naudas iekrājuma strādniekiem varēja piešķirt gan ikmēneša, gan vienreizējos pabalstus. Kā šis soda naudas iekrājums tika izlietots Latvijā un kāds no tā labums strādniekiem? Latvijas rūpnīcu un fabriku strādnieki šādu ikmēneša palīdzību saņēma reti un tad arī tikai pirmajos gados pēc šī likuma pieņemšanas. Tā, piemēram, M. Kužņecova porcelāna un fajansa fabrikā 1894.—1895. gadā no soda naudas iekrājuma piešķīra 13—14 nabadzīgus ziedojumus «atraitnēm un bāriņiem» 1—4 rubļu apmērā.¹⁶⁷

Protams, ka šādu ikmēneša «palīdzību» nelaimē un nabadzībā nokļuvušie strādnieki tikpat kā nejuta. Bet fabriku inspekcija, aizbaidinoties ar soda naudas iekrājumu izmantošanas noteikumiem, kas paredzēja pabalstiem izmantot tikai daļu no uzkrātās summas, 1896. gadā Vidzemes guberņā aizliedza arī šo ikmēneša «palīdzību».¹⁶⁸

Tālāk apskatīsim jautājumu par vienreizējiem pabalstiem, ko strādniekiem piešķīra no soda naudas iekrājuma. Vienreizējos pabalstus strādniekiem ierosināja piešķirt rūpniecības uzņēmuma vadītāji. Šo ierosinājumu pēc tam apstiprināja vai noraidīja guberņas vecākais fabriku inspektors. Tāpēc fabrikanti uzskatīja pabalstus kā balvu, ko viņi pasniedz strādniekiem «par rātņību». Uzņēmumu vadītāji ierosināja piešķirt pabalstus tikai tiem strādniekiem, kas nepiedalījās streikos un izpatika fabrikantiem. V. I. Ļeņins norādīja, ka ar šādu kārtību «uzņēmēji gūs iespēju spaidīt tos strādniekus, ar kuriem viņi ir neapmierināti, varbūt tāpēc, ka viņi nepieļauj sev pāri darīt. . . . Gluži pretēji, tiem strādniekiem, kas izpatiek uzņēmējam un lokās viņa priekšā, kas ziņo viņam par saņemto darbu biedriem, — uzņēmēji var atļaut izsniegt sevišķi lielus pabalstus arī tādos gadījumos, kad otrs strādnieks tiktu noraidīts. . . . Ļaut uzņēmējiem izlemt pabalstu piešķiršanu no soda naudas ir brēcoša netaisnība.»¹⁶⁹ Šo kārtību izmantoja, lai šķeltu strādnieku vienotību. Fabrikanti nebija ieinteresēti piešķirt strādniekiem pabalstus no uzņēmumu soda naudas krājuma, jo viņi labprāt tiecās izmantot to savām vajadzībām. Tā, piemēram, no soda naudas iekrājumiem dažu rūpnīcu īpašnieki centās samaksāt par strādnieku ārstēšanu. Tā, 1897. gada 29. augustā viņu fabrikas īpašnieks Oto Erbe lūdza fabriku inspektoram atļauju izsniegt no soda naudas iekrājuma 8 rubļus

lielu pabalstu ar tīfu slimajam strādniekam G. Seferam, «lai segtu izdevumus vīna un cita iegādei, kas nepieciešami slimnieka ātrākai atlabšanai un tā spēku stiprināšanai».¹⁷⁰ Fabriku inspektoram neatlika nekas cits kā vien kārtējo reizi aizrādīt, ka slimie strādnieki fabrikai jāarstē uz sava rēķina. To, ka šādai parādībai nav gadījuma raksturs, liecina fakts, ka tajā pašā mēnesī ar līdzīgu prasību pie fabriku inspektora griezusies a/s Rīgas čuguna lietuves un mašīnbūves rūpnīcas — bij. «Felzers un Ko» administrācija.¹⁷¹ Ja divos minētajos gadījumos fabriku īpašniekiem neizdevās izlietot soda naudas iekrājumus savā labā, tad lielākoties šāda iespēja tiem vienmēr bija. V. I. Ņeņina vārdiem runājot, «daudzi fabrikanti un rūpnieki ir sevišķi neapmierināti ar to, ka soda nauda pēc likuma neieplūst vis viņu kabatā, bet to izlieto strādnieku vajadzībām. Tāpēc ir izgudroti daudzi viltīgi paņēmieni, lai krāptu strādniekus un inspektorus un apietu likumu.»¹⁷² Soda naudas iekrājumi tika nelikumīgi izlietoti arī M. Kuņecova porcelāna un fajansa fabrikā. Laikā no 1894. gada maija līdz 1895. gada februārim fabrikas administrācija no soda naudas iekrājuma par strādniekiem rīkotajiem reliģiskajiem rituāliem samaksāja 236 rubļus, garīdzniekam 100 rubļus, baznīcas koristiem — 100 rubļus, bet krusta gājieniem iztērēja 36 rubļus.¹⁷³ Šādu gadījumu nebija mazums.

Lai strādnieks saņemtu pabalstu no soda naudas iekrājuma, bija nepieciešama arī gubernas vecākā fabriku inspektora atļauja. Vecākais fabriku inspektors parasti atsaucās uz speciālajiem noteikumiem, kuri paredzēja no attiecīgā soda naudas iekrājuma gada laikā pabalstos izsniegt tikai zināmu daļu. Tātad jau tā niecīgo naudas pabalstu skaitu un lielumu samazināja arī vēl vecākais fabriku inspektors. To uzskatāmi parāda dati par Vidzemes gubernas latviešu daļu. 1897. gadā fabrikanti iesniedza Vidzemes gubernas vecākajam fabriku inspektoram 423 pieprasījumus pabalstu piešķiršanai strādniekiem. Vecākais fabriku inspektors 76 gadījumos rūpnieku pieprasītos pabalstus samazināja, bet 41 lūgumu pavisam noraidīja. No visas strādniekiem paredzētās pabalstu summas vecākais fabriku inspektors atļāva izmaksāt tikai 82 procentus (pieprasītā pabalstu kopsumma — 4981 rublis, bet pabalstos izmaksātā — 4086 rubļi).¹⁷⁴ Tas nozīmēja, ka 11,8 rubļu paredzētā vidējā vienreizējā pabalsta vietā strādnieks saņēma tikai 10,7 rubļus. Lielākā daļa no gada laikā

iekasētās soda naudas palika rūpniecības uzņēmumu sodu kasēs. Strādniekiem pabalstos izmaksāja mazāk nekā 50 procentus. Ar katru gadu strauji pieauga iekasētā un no iepriekšējiem gadiem uzkrātā soda nauda un attiecīgi samazinājās pabalstos izmaksājamā summa. Daudzās rūpniecās un fabrikās pat gadiem ilgi nekādus pabalstus neizmaksāja vai arī izmaksāja ļoti reti. Tā, piemēram, K. Bergmaņa atslēdznieku instrumentu fabrikā no 1897. gada decembra līdz 1900. gada decembrim strādniekiem bija uzlikti naudas sodi par 53 rubļiem un 30 kapekām, bet 3 gadu laikā no šīs naudas pabalstu nesaņēma neviens strādnieks.¹⁷⁵

Soda naudas iekasēšana no Latvijas rūpniecības strādniekiem nepārtraukti paplašinājās, samazināja jau tā zemās strādnieku darba algas un līdz ar to pastiprināja viņu ekspluatāciju.

AR UBAGA TARBU

Apskatāmajā laika posmā Latvijas rūpniecībā vēl netika ieviesta strādnieku obligātā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem. Vidzemē un Kurzemē strādnieku apdrošināšanā veica tikai pirmos mazefektīvos pasākumus. Pastāvēja dažas pašu strādnieku organizētās pašpalīdzības biedrības. Tomēr to īpatsvars strādnieku nodrošināšanā pret nelaimes gadījumiem bija ļoti niecīgs.

Vairāki rūpnieki pakāpeniski nāca pie atziņas, ka apdrošināt strādniekus speciālās apdrošināšanas biedrībās tiem būtu pat izdevīgi, jo tādējādi viņi ietaupītu tos līdzekļus, kas tika iztērēti, tiesājoties un maksājot atlīdzību strādniekam sakropļošanas gadījumā.¹⁷⁶ Šai sakarā viņi sāka izmantot 80. gadu beigās Krievijā nodibināto pirmo privāto strādnieku apdrošināšanas biedrību «Rossija» un «Pomošč» pakalpojumus. Šīs privātās apdrošināšanas biedrības izmaksāja strādniekiem atlīdzību nāves gadījumā un zaudējot darba spējas uz visu mūžu vai arī uz laiku. Visbiežāk apdrošinātā strādnieka nāves gadījumā tuviniekiem izsniedza summu, kura līdzinājās nelaiķa tūkstoškārtīgai darba dienas algai, bet invaliditātes gadījumā cietušais saņēma atlīdzību 1500 darba dienu algas apmērā.¹⁷⁷ Taču tas nenozīmēja, ka, apdrošinot savus strādniekus, fabrikanti vienmēr ievēroja šos noteikumus.

Tā, piemēram, a/s Liepājas eļļas — bij. A. Kīlera fabrikas 150 strādnieki tika apdrošināti biedrībā «Rossija» uz šādiem noteikumiem: strādnieka nāves gadījumā biedrība izmaksātu summu, kas sasniedz nelaiķa 800 dienu algu, bet darba nespējas gadījumā — 1200 dienu algu.¹⁷⁸ Tā kā šis rūpnīcas strādnieks, pēc mūsu aprēķiniem, mēnesī saņēma vidēji 31 rubli (darba dienā 1,2 rubļus), tad darba spēju zaudēšanas gadījumā strādnieks saņemtu tikai 1440 rubļu. Tādu summu darbā varētu nopelnīt apmēram 4 gados. Privātās apdrošināšanas biedrības paredzēja maksāt cietušajiem ne tikai vienreizējus pabalstus, bet arī pensijas. Strādnieks, kas bija pelnījis vienu rubli dienā un bija apdrošināts biedrībā «Rossija» uz noteikumiem, ka pilnīgas invaliditātes gadījumā viņš saņems atlīdzību tūkstoškārtīgas darba dienas algas apmērā, varēja izvēlēties vai nu 1000 rubļu, vai pensiju. Cietušajam strādniekam pensiju izmaksāja atkarībā no vecuma, un tā bija tikai neliela daļa no bijušās izpeļņas.¹⁷⁹ Tāpēc pensija strādniekam maz ko deva, jo pēc tam viņam vairs nebija tiesību saņemt nekādu palīdzību. Šāda strādnieku «apdrošināšana» bija izdevīga tikai fabrikantiem. Bieži vien tiesas ceļā strādnieks varētu pierādīt apdrošināšanas biedrībai, ka viņš zaudējis darba spējas ne tikai uz laiku, kā to parasti atzina, bet gan kļuvis darba nespējīgs uz visu mūžu. Taču sakari ar apdrošināšanas biedrību bija tikai fabrikantam, un sūdzību pret apdrošināšanas biedrību varēja uzturēt tikai fabrikants, ja viņš šādas tiesības formāli nebija piešķīris strādniekam.¹⁸⁰ Un fabrikants nebūt nebija ieinteresēts, lai cietušais strādnieks no apdrošināšanas biedrības saņemtu lielāku atlīdzību.

XIX gadsimta 90. gadu privātās apdrošināšanas biedrības nespēja sniegt rūpniecības strādniekiem jūtamu materiālu palīdzību nelaiemes gadījumos. Pie tam šāda strādnieku apdrošināšana bija samērā reta parādība. Sakarā ar to «Dienas Lapa» rakstīja: «...Gadījumi, kur strādnieki tiek apdrošināti, ir reti retumi un draud arī turpmāk palikt par izņēmumiem, ja tas būs atkarīgs no fabrikantu labā prāta.»¹⁸¹

Lai apdrošināšanas jautājuma risināšana vēl vairāk kalpotu rūpnieku interesēm, 90. gadu beigās Rīgas astoņu lielāko rūpniecības uzņēmumu vadītāji kopā ar Rīgas amatnieku cunfti nolēma dibināt «Rīgas fabrikantu un amatnieku savstarpējo apdrošināšanas biedrību savu strādnieku

un kalpotāju apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem». Sī bija pirmā tāda veida biedrība Krievijas impērijā, un tās statūti tika apstiprināti 1898. gada 30. janvārī.¹⁸² Šīs biedrības noteikumos paredzētā atlīdzība bija mazliet lielāka nekā iepriekš minētā, tomēr tā bija pārāk niecīga.¹⁸³ Šo nelielo atlīdzību strādnieks saņēma vienīgi tad, ja nelaime notika ražošanas procesā un ja tā «nebija paša cietušā rupja vaina»¹⁸⁴. Jāpiemetina, ka strādnieka «vainu» parasti varēja viegli pierādīt. Bija vēl arī citi paņēmieni, kā izvairīties no atlīdzības strādniekiem nelaimes gadījumos, piemēram, ja strādnieks tūlīt netika ziņojis apdrošināšanas biedrībai par nelaimes gadījumu, tas zaudēja iespēju saņemt jebkādu kompensāciju. Kā ziņoja H. Stricka alus rūpnīcas administrācija, tad šinī sakarā «vienmēr iznāca sarežģījumi»¹⁸⁵. Un, ja apdrošināšanas biedrība bija pārliecināta, ka tiesa nepiespiedīs izmaksāt pabalstu, cietušais strādnieks to arī nesaņēma.

Strādnieku apdrošināšana nelaimes gadījumos nebija obligāta, un bieži vien cietušais strādnieks palika bez jebkādiem materiāliem līdzekļiem. Ja viņam vēl daļēji bija saglabājušās darba spējas, tad fabrikants to sākumā iekārtoja kādā vieglākā darbā, bet pēc kāda laika atrada kādu iemeslu, lai atlaistu cietušo no darba pavisam. Fabrikantam bija vajadzīgi veseli strādnieki, un darba tirgus tos piegādāja viņam pietiekošā daudzumā. Tā 1896. gadā Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas strādnieks J. Vints, nesot dēli, savainoja plecu un nebija spējīgs vairs darbu turpināt. Fabrikas administrācija norīkoja viņu par galdnieku, bet 1898. gadā vispār atlaida, aizbaidinādamas ar darba trūkumu, lai gan tajā pašā laikā pieņēma jaunus strādniekus. Protams, Vintam vairs nebija nekādu izredžu dabūt darbu kādā citā uzņēmumā. Par to liecina arī viņa paskaidrojums fabriku inspektoram: «Kreisā pleca ievainojums man tik pamanāms, ka katram kristu acīs, kad mēģinātu iestāties par strādnieku citā rūpnīcā.»¹⁸⁶

Tāds pats liktenis piemeklēja arī gados vecus strādniekus un tos, kuriem darbs uzņēmumā bija pakāpeniski sagrāvis veselību un spēkus. Fabrikantu aprēķins bija vienkāršs — pieņemt jaunus spēcīgus strādniekus un izvairīties no maksas par veco un slimo strādnieku ārstēšanu. Kā spilgts piemērs var noderēt R. Poles mašīnbūves rūpnīcas strādnieka R. Gureviča 1898. gadā fabriku inspekcijai iesniegtais lūgums par pabalstu vecumdienās. Šīs

Hilberstein & Co. Fabrikanten aller Arten Gummi- und Guttapercha-Produkte

**Gesellschaft der Russisch-Französischen
Gummi-Guttapercha- und Telegraphen-Werke
in Firma „Prowodnik“ in Riga.**

Technische Artikel:

Rollen:
Druck- und Sägenrollen,
Garnschleichen,
Maschinenbänder, gummiert,
Platten, Dampf- u. Wasser-
dichtungen,
Gummipackungen in ver-
schiedenem Schnitt,
sowie alle sonst. Gummi-Artikel
für technische Zwecke.

Niederlagen:
St. Petersburg,
17. Moskau N. 14.
Moskau,
Sokolniki, Hosa Terjajew
Anstalt in Egera-Russland
in allen größeren Städten des
Russes.

Фабрика „Проводник“ в Риге. — Фабрика „Проводник“ в Риге.

Galaschen
in allen gebräuchl. Größen
und Größen.

Linoleum
in Blöcken als Boden-
belag.

Erpische
in verschiedenen Größen.

Läufer
in verschiedenen Farben,
Stärke und grobem Saugver-
mögen in verschiedl. gezeichnet
welche mit allen An-
forderungen entsprechend
Mustern versehen.

Asbest- und Talkum-Fabrikate.

wie: Asbestpappe, Schurz, Packung, Gewebe in allen Stärken und Ausführungen.
Asbest-Isolirmasse,
erprobt bestes Material für Verklebung von Kanals und Dampfheißer Röhren etc.

General-Vertreter der Adler-Fabrikat: **LANGENSIEPEN & CO., RIGA.**

XIX gadsimta 90. gadu rūpniecības reklāma

strādnieks uzņēmumā bija nostrādājis 24 gadus. Darba traumas rezultātā viņam sāka vājināties dzirde, bet vēlāk arī redze, un R. Gurevičs tika atlaists kā darbam nederīgs. Strādnieks savā lūgumā rakstīja: «Es vairākas reizes šīs rūpnīcas tēviem stādījos priekšā ar lieliem lūgumiem palīdzēt man, bet viņi pilnīgi atteica.»¹⁸⁷ Lidzīgu gadījumu bija ārkārtīgi daudz. Pat žandarmu priekšnieks Svjato-pols-Mirskis atzina, ka galvenais strādnieku augošo nemieru un sociāldemokrātiskās propagandas cēlonis strādnieku vidū ir «fabrikas strādnieku pilnīgā nenodrošinātība sakarā ar vecuma iestāšanos vai arī nespēju strādāt slimības dēļ»¹⁸⁸.

Nu vienīgā cerība bija bērnu un radnieku atbalsts. Bet cik gan nebija tādu gadījumu, kad strādniekam nebija radnieku vai arī vienīgo maizes pelnītāju pašu bija sakropļojis vai nogalinājis darbs fabrikā. Tā 1897. gadā R. Poles mašīnbūves rūpnīcā nelaiemes gadījumā gāja bojā A. Kurmanes dēls. Rūpnīcas administrācija viņa darba nespējīgajai mātei kādu laiku maksāja pabalstu 5 rubļi mēnesī, bet tad pārtrauca to darīt.¹⁸⁹ R. Bunde, kuras dēls gāja

bojā nelaiemes gadījumā A. Rūtenberga ķīmiskajā rūpnīcā, par izmaksāto atlīdzību 220 rubļu apmērā bija spiesta parakstīt šādu dokumentu: «... 1899. gada 19. janvārī mans dēls A. Bunde paša vainas dēļ A. Rūtenberga ķīmiskajā rūpnīcā iekrita kastē ar verdošu šķidrumu, applaucējās un nomira. Ar šo parakstu atsakos no visām tālākām pretenzijām par šo nelaiemes gadījumu, kā arī pret viņu, tirgotāju Rūtenbergu, pret viņa nosaukto firmu un kalpotājiem.»¹⁹⁰ Ar šo naudu bojā gājušā strādnieka māte varēja iztikt ne ilgāk kā pāris gadu. Bet kur šajā un līdzīgos gadījumos fabrikantu izsūktais un nomocītais strādnieks vēl varēja griezties pēc palīdzības? Pat tad, ja viņš visu mūžu bija nostrādājis tādā rūpniecības centrā kā Rīga, tas nespēja iekļūt pat pilsētas nabagmājā. 90. gadu sākumā Rīgā bija tikai viena šāda nabagmāja ar 147 vietām, pie tam tajā priekšroku deva tiem, kas pierakstīti pilsētā.¹⁹¹ Tomēr arī «laimīgajiem», kas vadīja savas vecumdienas šajā iestādē, vajadzēja samierināties ar administrācijas patvaļu: tika samazināta jau tā niecīgā pārtikas deva, telpās valdīja liela netīrība. Pie tam par dažādiem «pārkāpumiem no nabagu mājas varēja padzīt». Tā 1893. gadā nabagmājas ekonomes padzina darba nespējīgo T. Dravnieci, kura bija uzdrošinājusies aizrādīt, ka iemītniekiem tiek pasniegts sasmacis ēdiens no nemazgātiem traukiem.¹⁹²

Rūpniecības strādnieki šajā laika posmā vēl galvenokārt bija pierakstīti lauku pagastos, no kuriem viņi bija ieraušies pilsētā pārdot savu darbaspēku, jo pierakstīšanās pilsētā izmaksāja diezgan dārgi. Bez tam gados vecākus cilvēkus pilsētā vispār negribēja pierakstīt. Strādnieki, kas dzīvoja pilsētā, bet bija pierakstīti pagastos, maksāja tiem 5—7 rubļus lielus nodokļus gadā.¹⁹³ Tātad šiem pagastiem strādnieku darba nespējas gadījumā vajadzētu sniegt viņiem materiālu palīdzību. Taču, tā kā pagasti līdzekļu trūkuma dēļ pat bez apgādniekiem palikušajiem kalpiem nabagmājā ne vienmēr varēja nodrošināt maizes kumosu, — tad kādu gan palīdzību no tiem varēja sagaidīt bijušie strādnieki, kas dzīvoja pilsētās? Vienīgā izeja, lai nenomirtu badā, — lūgt žēlastības dāvanas. Obligātās apdrošināšanas trūkums rūpniecības strādnieka dzīvi padarīja vēl smagāku, pat traģisku.

Novērtējot XIX gadsimta 90. gadu Latvijas rūpniecības strādnieku ekonomisko stāvokli, jāsecina, ka, neraugoties uz vispārējo rūpniecības uzplaukumu, tas bija visai smags. Strādnieku darba alga bija zema, izņemot Vidzemes guberņu, un tomēr arī tur strādnieku ekonomiskais stāvoklis nebija ievērojami labāks. Visās ražošanas nozarēs sieviešu, pusaudžu un bērnu darba alga bija daudz zemāka nekā vīriešu alga. Strādnieku ekonomisko stāvokli vēl vairāk pasliktināja dzīves dārdzības pieaugums. Bieži vien strādnieku algas samazinājās gan sakarā ar izpeļņas normu pazemināšanos, gan arī uzņēmumu administrācijas pieļauto nelikumību rezultātā. Lai gan 1897. gada 2. jūnija fabriku likums darba dienu ierobežoja līdz 11,5 stundām, tai joprojām bija tendence pagarināties, jo uzņēmumu vadītāji piespieda strādniekus strādāt virsstundas. Bērnu un sieviešu darbs Latvijas rūpniecībā strauji pieauga. Visvairāk mazgadīgo strādnieku nodarbināja minerālu apstrādes uzņēmumos, pusaudžu — mašīnbūves, bet sieviešu — tekstilrūpniecības uzņēmumos. Pilnīgi neapmierinoša bija pusaudžu un mazgadīgo strādnieku apmācīšana amatā un stāvoklis fabriku skolās.

Plaši Latvijas rūpniecībā bija izplatīti nelaimes gadījumi, cietušajiem sniegtā medicīniskā palīdzība nepietiekama. Smags un neatrisināms bija arī dzīvokļu jautājums.

Arī rūpniecības uzplaukuma gados strādniekus vajāja bezdarbs. Fabrikanti nesodīti varēja atbrīvot no darba tiem nevēlamos strādniekus. Strādnieki bija spiesti maksāt meistariem un uzņēmumu administrācijas ierēdņiem prāvas naudas summas, lai tos pieņemtu un bieži vien arī lai atstātu darbā.

Fabriku naudas sodi sistemātiski samazināja strādnieku darba algu. To uzlikšanā un izlietošanā bieži tika pieļautas ļaunprātības. Naudas sodu apmērs pieauga, kamēr strādniekiem izmaksātā palīdzība no soda naudas iekrājuma samazinājās. Strādnieku apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem nebija obligāta.

Salīdzinot Latvijas rūpniecības strādnieku ekonomisko stāvokli ar citu Krievijas guberņu strādnieku stāvokli, jāatzīst, ka tas šajā laika posmā bija visai līdzīgs. Zināmā mērā līdzīgs bija arī Latvijas XIX gadsimta 90. gadu

rūpniecības strādnieku un Anglijas strādnieku ekonomiskais stāvoklis, kuru 1845.—1848. gadā analizēja F. Engelss savā darbā «Strādnieku šķiras stāvoklis Anglijā».

Smagais ekonomiskais stāvoklis bija tas pamats, no kura likumsakarīgi izauga strādnieku kustība, sākumā pret tuvāko apspiedēju — fabrikantu, bet vēlāk pret pastāvošo kapitālistisko ražošanas sistēmu. Kā norādīja F. Engelss, tad «skaidrs, ka strādniekiem jācenšas izkļūt no stāvokļa, kas padara viņus par lopiem, un jālūko panākt labāks stāvoklis, kas vairāk atbilstu cilvēka cieņai»¹⁹⁴.

Celies, kaut visi
Tev apkārt vēl dus,
Nomet sald-sapņus
Kā palagus.

J. Rainis

NESTRĀDĀSIM!

VEL MERĶI NEZINOT

Sākot cīņu pret kapitālistu ekspluatāciju, strādnieku pretošanās paņēmieni bija visai primitīvi: kapitālistu īpašuma zādzība, mašīnu laušana, fabrikantu un meistaruru piekaušana un nogalināšana, fabriku dedzināšana un citi. Caur šīm primitīvajām pretošanās formām strādnieki nonāca pie izplatītākās cīņas formas — streika. V. I. Leņins ir norādījis, «ka kapitālisms nenovēršami izraisa strādnieku cīņu pret uzņēmējiem, un, kad ražošana kļūst lielrūpnieciska, šī cīņa nenovēršami kļūst par streiku cīņu»¹⁹⁶. Jāatzīmē, ka streiks nebūt vēl nav strādnieku cīņas kulminācijas punkts. Tā ir tikai visraksturīgākā un izplatītākā cīņas forma.

Latvijā pirmie streiki fiksēti XIX gadsimta 70. gados. Salīdzinājumam jāatzīmē, ka Krievijā streiku kustība sākas jau dažus gadus desmitus agrāk. Tā kā streiku kustība izriet no kapitālistiskās sabiedrības būtības, tad «streiki nozīmē strādnieku šķiras cīņas sākumu pret šo sabiedrisko iekārtu»¹⁹⁶. 90. gados Latvijā notikušie streiki parādīja, ka šī cīņas forma vairs nav nejaušība. Streiki bija izspieduši no strādnieku kustības tās sākuma posmam raksturīgos primitīvos pretošanās paņēmienus. Aizvien retāki kļuva tādi gadījumi, kad strādnieki bojāja mašīnas, demolēja uzņēmuma telpas, fabrikantu un sargu dzīvokļus. Tomēr šajā laikā vairākumam strādnieku vēl nebija pilnīgas izpratnes

par viņu antagonistiskajām attiecībām ar fabrikantiem, par nesamierināmajām pretrunām starp proletariātu un pastāvošo iekārtu. Strādnieku kustība joprojām bija stihiska. Taču tieši XIX gadsimta 90. gados Latvijā notika strauja marksistiskās teorijas un strādnieku kustības tuvināšanās. Latvijas un Krievijas strādnieku kustībā bija daudz kā kopēja, tāpēc uz Latviju pilnībā var attiecināt V. I. Ļeņina norādījumu, ka Krievijā XIX gadsimta 90. gadu streikos «jau izpaudās šķiru cīņas dīgļi, bet tieši tikai dīgļi. Paši par sevi šie streiki vēl nebija sociāldemokrātiska, bet gan tredjūnistiska cīņa, tie iezīmēja strādnieku un uzņēmēju antagonisma pamošanos, bet strādniekiem nebija un arī nevarēja būt apziņas par viņu interešu nesamierināmo pretstatu visai modernai politiskai un sabiedriskai iekārtai, t. i., nebija sociāldemokrātiskas apziņas. Šai nozīmē 90. gadu streiki, lai gan tie uzrādīja, salīdzinot ar «dumpjiem», milzīgu progresu, palika tīri stihiska kustība»¹⁹⁷.

90. gadu pirmajā pusē Latvijā nav noticis neviens streiks, kuru būtu organizējuši strādnieku nelegālie pulciņi vai arī speciāla streika komiteja. Šis posms raksturojas ar to, ka stihiskā streika priekšgalā tikpat stihiski izvirzījās nedaudzi aktīvākie strādnieki, kas parasti paši nezināja, kā streika gaita virzāma tālāk, un tādējādi nespēja jūtami ietekmēt streika norisi. Taču strādnieku apziņuma un organizētības elementi jau ir manāmi.

1890. gada ievērojamākais rūpniecības strādnieku streiks Latvijā notika 14.—15. jūnijā Ilģuciema vilnas aušanas — bij. R. Lodera fabrikā Rīgā. Streika cēlonis — izpeļņas samazināšana par 2,5 kapeikām uz aršīnu (apmēram 0,7 m) noausta auduma. Protestēdami pret šādu fabrikas administrācijas rīcību, 14. jūnijā apmēram 30 strādnieku ieradās fabrikas kantorī un pieprasīja paaugstināt darba algu.¹⁹⁸ Saņēmuši savas prasības noraidījumu, 27 strādnieki atteicās ierasties darbā. Fabrikas administrācija par streika iedvesmotājiem uzskatīja piecus strādniekus — «musinātājus», jo tie aizstāvēja savas prasības noteiktāk nekā pārējie, bet viņi tomēr nespēja nodrošināt nekādu organizētību. Vienīgais veids, kā viens no tiem gribēja piespiest pārējos streikot, bija draudi, ka viņš nosūtīs tos, kas stāsies pie darba. 15. jūnijā visi 27 strādnieki (tikai 7,7 procenti no visiem uzņēmuma strādniekiem) turpināja streikot. Pārējie strādnieki ne tikai nepiedalījās

Rūpnīcas «Provodņiks» gumijas izstrādājumu virpošanas nodaļa XX gadsimta sākumā

streikā, bet pat apliecināja policijas pristavam, ka viņi ir apmierināti ar esošo izpeļņu. Tātad nav nekādas strādnieku interešu un darbības vienotības. Neizprazdami savas šķiras spēku un nezinādami, kā cīnīties pret fabrikas administrāciju, 27 streikojošie strādnieki devās uz policijas iecirkni. Tur viņi paskaidroja, ka darbu pārtraukuši tāpēc, ka nav ar mieru strādāt par pazeminātu samaksu. Sis solis liecina par strādnieku vājo šķiras apziņu, par viņu naivo ticību valsts varas iestādēm. Tātad fabrikants slikts, bet policijas pristavs piespiedis to būt labam. Streikotāji neprata savas prasības aizstāvēt: vajadzēja tikai policijas iecirkņa pristavam sākt šai lietā izmeklēšanu, kad 22 no 27 streikojošajiem strādniekiem lūdza tos pieņemt atpakaļ darbā. Tātad stihiski uzsāktais nelielas strādnieku grupas aizsargāšanās streiks arī norisēja stihiski un beidzās ar sakāvi.

1891. gadā streikoja galvenokārt Rīgas, Ventspils un Liepājas ostas strādnieki. Lielāku ievēribu pelna oktobrī notikušais tā sauktais «kartupeļu dumpis» Ventspilī. Tajā

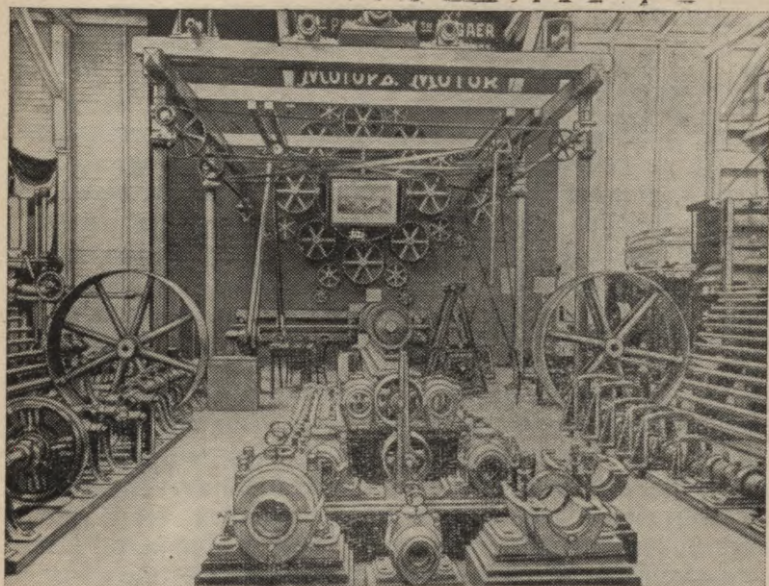

pedalijās ap 700 Ventspils strādnieku, nabadzīgo pilsēt-
nieku un apkārtējo zemnieku. Šis masas protestēja pret
kartupeļu eksportēšanu uz ārzemēm, jo līdz ar to pašu mā-
jās cēlās kartupeļu un citu pirmās nepieciešamības pro-
duktu cenas. Tā kā jau no paša sākuma kustībā piedalījās
daudz cilvēku, vietējai policijai palīgā ieradās Liepājas po-
licijmeistars ar 40 policistiem.¹⁹⁹ Redzējama, ka strād-
nieku, zemnieku un nabadzīgo pilsētnieku kopīgā stihiskā
kustība paplašinās, policija ķērās pie «galveno barvežu»
arestēšanas. Taču pūlis ar varu sāka atbrīvot gorodovoju
arestētās personas. Lai arī stihiski, tomēr sāka izpausties
strādnieku solidaritāte. Vienīgi karaspēka un kazaku daļas
spēja šo konfliktu likvidēt.

4. novembrī streikoja Liepājas kara ostas Ilijenskas
karjerā strādājošie 80 Tveras zemnieki.²⁰⁰ Uzstāšanās cē-
lonis — laikā neizmaksātā alga. Šis streiks norisēja ap-
mēram tāpat kā Ventspilī notikušais «kartupeļu dumpis».
Abi minētie piemēri parāda, ka nesen par strādniekiem
kļuvušie zemnieki vēl neprata pielietot jau pazīstamo cīņas
formu — streiku. Ventspils «kartupeļu dumpja» un Lie-
pājas Ilijenskas karjera notikumu laikā «tīrais» streiks
tika papildināts ar citām pretošanās formām, kam vēl rak-
sturīgas stihiskuma iezīmes. Tikai vēlāk, pieaugot strād-
nieku apziņai, varēja no tām atbrīvoties.

1892. gada notikumos sastopamies ar XIX gadsimta
90. gados Latvijā tik izplatīto strādnieku cīņas formu kā
«tačkošanu». Zināms, ka 1892. gada 16. decembrī Valkā
Pleskavas—Rīgas dzelzceļa darbnīcu strādnieki divas re-
izes ar varu iesēdināja ķerrā darbnīcu priekšnieku V. Isa-
jevu, izveda to aiz darbnīcu vārtiem un izgāza sniegā.²⁰¹
V. Isajevs bija aizliedzis izsniegt strādniekiem brīvbiļetes
braukšanai ar vilcienu, draudējis atlaist no darba tos, kas
darbā guvuši traumas, atteicies apstiprināt pieprasījumu
par algas paaugstinājumu. Šī strādnieku pielietotā cīņas
forma, protams, bija vienkāršāka nekā streiks. Tā prasīja
mazāku strādnieku organizētību. Pietika ar to, ka daži
strādnieki vienojās par nevēlamā uzņēmuma administrā-
cijas locekļa izvešanu aiz uzņēmuma vārtiem, lai to tūlīt
varētu realizēt. Tomēr zināma vienprātība bija nepiecie-
šama. Konkrētajā gadījumā atslēdznieks A. Sils ieradās
montāžas cehā un uzaicināja strādniekus pievienoties ci-
tiem: «Ko tad jūs, ja iet, tad iet visi vai arī neviens.»²⁰²
Pēc šī aicinājuma visi ceha strādnieki izskrēja pagalmā.

Rīgas rūpniecības ražojumi XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā

Ar «tačkošanu» strādnieki vērsās ne tikai pret meistaru, pārvaldnieku vai fabrikantu, bet arī pret saviem biedriem, kas nodeva kopīgās intereses. Pie tam, kā to pierāda Vidzemes guberņas vecākā fabriku inspektora R. Ruma ziņojums manufaktūras un tirdzniecības departamentam 1896. gadā, šī cīņas forma Vidzemē ir bijusi ļoti ietekmīga: «Pēc vietējām ierašām to («tačkošanu» — J. B.) uzskata par lielu kaunu, par tik lielu, ka kāds strādnieks, pakļauts vienreiz šādai operācijai, lūdza lauzt līgumu, tā kā uzskatīja par neiespējamu pēc tā palikt Rīgā, tā uz šo lietu šeit skatās kategoriski visi...»²⁰³ «Tačkošanas» pielietošana tikai apliecina agrāk izteikto domu, ka Latvijas proletariāta 90. gadu pirmās puses pretošanās kustībā streiki bieži vien saplūda ar citām cīņas formām.

1893. gads strādnieku kustībā Latvijā sākās ar meistara «tačkošanu» Krievu-Baltijas vagonu rūpniecībā. Ap 400 kalves ceha strādnieku atbalstīja meistara V. Herlinga iesēdināšanu tačkā un piedalījās tā izvešanā aiz rūpniecības vārtiem.²⁰⁴ Strādnieki uzskatīja, ka meistars pierunājis direkciju

pazemināt viņiem darba algu. Strādnieki pavadīja meistaru ar «urāl» saucieniem. Minētie «tačkošanas» piemēri rāda, ka strādniekiem vēl nebija skaidras šķiriskās izpratnes. Strādnieki vienkārši vērsās pret sliktu meistaru vai vispār pret kādu nevēlamu individu. Šī cīņas forma tomēr nebija ne nemainīga, ne sastingusi, tā varēja gan pāriet streikā, gan arī kļūt par streika sastāvdaļu. Arī pieminētā Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas kalves ceha meistara V. Herlinga «tačkošana» pārauga neorganizētā streikā. Strādnieki pieprasīja maksāt par darbu tādu pašu algu, kāda bija pirms izpeļņas samazināšanas. Izsauktajai policijai izdevās pierunāt strādniekus izklīst pa mājām, tomēr rūpnīcā bija nemierīgi. Administrāciju visvairāk satrauca doma, ka streikā varētu iekļauties visi rūpnīcā strādājošie 2000 strādnieki, tādēļ policijas rīcībā tika nodoti 40 kareivji. Par galvenajiem streika «musinātājiem» atzina 20 kalves ceha strādniekus, kas atklāti bija paziņojuši, ka nestāsies pie darba tik ilgi, kamēr rūpnīcā strādās meistars V. Herlings. Taču streikotāji neko nedarīja, lai iesaistītu streikā pārējos rūpnīcas strādniekus. Kā tika atzīmēts policijas sastādītajā protokolā, viņi tikai drūzmējās rūpnīcas pagalmā, kļiedza, trokšņoja un traucēja sabiedrisko kārtību. Stāvoklis Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcā bija saspīlēts visu februāra mēnesi. Tomēr strādnieki ar savu stihisko uzstāšanos nekā nepanāca.

Daudz vairāk organizētības elementu sevī ietvēra bij. R. Lodera kokzāģētavas strādnieku streiks Rīgā 1894. gada 22. jūnijā. Septiņi uzņēmuma strādnieki, kas bija neapmierināti ar izpeļņu un iekšējās kārtības noteikumiem, bija atteikušies stāties pie darba.²⁰⁵ Taču, pārsprīžot savu demonstratīvo soli, strādnieki acīmredzot nāca pie atzinuma, ka rūpnīcas administrācija no tā necietīs. 22. jūnijā viņi visi ieradās uzņēmumā un sāka pierunāt pārējos strādniekus, lai tie pārtrauc darbu. Šai pierunāšanai bija panākumi. Policijas protokolā norādīts, ka aktīvāko strādnieku vidū «pats lielākais nekārtību barvedis» bija F. Hofmanis un K. Generts. Streikojošie strādnieki sastādīja kopēju paziņojumu par darba pārtraukšanu, kuru parakstīja 68 cilvēki. Tas gan ir tikai apmēram 13 procentu no visa rūpnīcas strādnieku kopskaita (apmēram 540 strādnieki), tomēr te jau bija manāma zināma organizētība un vairāk vai mazāk publiski tika apspriests pats streiks. Pie tam strādnieki bija stingri pārliecināti par savas rīcības pareizību. Tie,

kas tika apcietināti par aktivitāti streika laikā, apzinājās, ka aizstāvējuši savas intereses. Tāpēc «viņi sevi par vainīgiem neatzīst, bet sarakstu par darba pārtraukšanu Lodera rūpnīcā parakstījuši tāpēc, ka maz maksā un darba vadītājs dod maz atpūtas brokastlaikā»²⁰⁶. Šāda saraksta sastādīšana bija īpatnēja strādnieku cīņas forma un oficiāli apliecināja strādnieku neapmierinātību ar darba algu un rūpnīcas iekšējās kārtības noteikumiem. Bij. R. Lodera kokzāģētavas strādnieku streika rezultāti nav zināmi, taču, ievērojot lielo policijas aktivitāti un to, ka jau streika sākumā tika arestēti aktīvākie strādnieki, streikotājiem nezin vai izdevās izcīnīt darba algas paaugstinājumu un atpūtas laika pagarināšanu.

1895. gadā lielākais streiks notika aprīlī Ilģuciema alus rūpnīcā (uzņēmumā bija apmēram 70 strādnieku). Visi strādnieki pārtrauca darbu un pieprasīja pieņemt atpakaļ viņu biedru P. Lučīnu, kuru meistars bija patvaļīgi atlaidis.²⁰⁷ Pat pēc fabriku inspekcijas atzinuma meistars bija rupjš cilvēks, un strādnieks P. Lučīns, kuru meistara nīrgāšanās bija izvedusi no pacietības, piedraudēja viņu piekaut.²⁰⁸ P. Lučīns par to tika atlaists no darba. Strādnieki iesāka vispārēju streiku. Atbraukušajam fabriku inspektoram viņi paskaidroja, ka P. Lučīnu «atlaida veltīgi un ka viņi nestrādās tik ilgi, kamēr viņu ņems atpakaļ rūpnīcā»²⁰⁹. Tomēr fabriku inspektoram izdevās pierunāt strādniekus atsākt darbu. Viņam nepaklausīja vienīgi P. Lučīns un vēl četri strādnieki. Viņiem fabrikas administrācija izsniedza aprēķinu. Šis strādnieku atklātais protests pret rūpnīcas meistarū, kas beidzās ar dažu strādnieku darba līguma laušanu, maz varēja ietekmēt pārējo strādnieku stāvokli uzņēmumā. Taču šāda uzstāšanās, kurā tika izvirzīts solidārs protests pret administrācijas varmācību, bija solis uz priekšu strādnieku streiku kustības tālākajā attīstībā.

25. maijā atkal streikvoja bij. R. Lodera kokzāģētavā. Divdesmit četri strādnieki, kas strādāja pie dēļu padošanas uz riņķzāģiem (uzņēmumā apmēram 600 strādnieku), streika dienā ieradās kokzāģētavā stundu pirms darba sākuma.²¹⁰ Acīmredzot strādnieki par streiku bija vienojušies jau iepriekšējā dienā. Tikai pulksten sešos, kad sākās darbs, viņi paziņoja, ka nestrādās, ja «tiem nepaaugstinās samaksu»²¹¹. Pēc pārrunām ar administrāciju no 24 strādniekiem vairs tikai 10 nelokāmi palika pie savām prasībām

un pieprasīja aprēķinu. Rūpnīcas administrācija to arī izsniedza. Četrpadsmit strādnieki, kas pēc pārrunām bija ar mieru atsākt darbu, atkal atteicās iet strādāt. Arī viņi pieprasīja vai nu algas paaugstinājumu, vai aprēķina izsniegšanu.²¹² Arī viņiem beidzot izmaksāja aprēķinu. Visi atlaistie strādnieki bez pretošanās atstāja rūpnīcu, bet sapulcējās uz ielas netālu no tās un «kūdīja citus strādniekus tūlīt pārtraukt darbu»²¹³. Pusdienas pārtraukumā četri no viņiem iekļuva rūpnīcā un mēģināja pierunāt pārējos strādniekus uzsākt streiku. Kad tas viņiem neizdevās, tie laida darbā draudus un beidzot arī dūres. Piedevām — atlaistie strādnieki vēl sabojāja 3 riņķzāģus.²¹⁴ Taču strādniekiem vēl bija pārāk maza streiku cīņas pieredze un niecīgas teorētiskās zināšanas. Nekādu vispārēju strādnieku uzstāšanos viņiem tā arī neizdevās sarīkot. V. I. Ļeņins norādījis, ka organizēt streiku nebūt nav tik vienkārši. To strādniekiem, tāpat kā katru jaunu lietu, nepieciešams iemācīties.²¹⁵

6. jūnijā streikoja Krievu-Baltijas drāšu un naglu rūpnīcas — bij. «Stars un Ko» naglu un kniežu nodaļas strādnieki (19 strādnieki, visā rūpnīcā apmēram 150). Šis nodaļas strādnieki 1895. gadā streikoja jau otro reizi. Pirmo reizi tas notika 6.—8. maijā.²¹⁶ Strādnieki izteica neapmierinātību ar jaunajām izpeļņas normām. Otrā streika cēlonis — strādnieku nevēlēšanās strādāt katru dienu pa vienai virsstundai. Pat tad, kad streiks jau bija iesācies, rūpnīcas administrācijai vēl nenāca ne prātā atcelt virsstundu darbu. Rūpnīcas pārstāvis fabriku inspekcijai paziņoja, ka direktoram ir tiesības vajadzības gadījumā pieprasīt virsstundu darbu, bet, ja strādnieki nav ar mieru, katru desmito atlaidīs.²¹⁷ Šai konfliktā parādās jēdziena «virsstundu darbs pēc labprātīgas saskaņošanas ar strādniekiem» īstais saturs. Streika iznākums nav zināms. Sis ir pirmais zināmais cīņas pieteikums uzņēmuma administrācijai pret darba dienas pagarināšanu. Tas liecina par strādnieku apziņas un organizētības tālāku izaugsmi.

1895. gadā vērojama strauja strādnieku kustības aktivizēšanās vienā no lielākajiem Latvijas uzņēmumiem — Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcā. 7. jūnijā streikoja Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas 72 kniedētāji, kas strādāja pie pontona tilta būves pār Daugavu.²¹⁸ Streika cēlonis bija darba algas vienas daļas sistemātiska ieturēšana. Dažam strādniekam nebija izmaksāti pat 40 rubļi²¹⁹ no algas.

Streikotāji pieprasīja vai nu izmaksāt visu nopelnīto naudu, vai arī atzīmēt darba grāmatīnās, cik rūpnīcas administrācija katram strādniekam parādā. Prasības bija minimālas, un, tā kā darbs pie pontona tilta bija steidzams un, ja nestrādāja kniedētāji, nevarēja nodarbināt arī pārējos strādniekus, administrācija streikotāju prasības bija spiesta izpildīt.

Arī jūnija otrajā pusē un augustā neliels procents no kopējā Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas strādnieku skaita piedalījās streikos.²²⁰ Tomēr strādniekiem vairs neizdevās izcīnīt savu prasību apmierināšanu. Streiku atkārtotāšanās šinī uzņēmumā liecina par šķiru cīņas līmeņa pakāpenisku izaugsmi.

1895. gadā parādās pirmās ziņas par strādnieku streikiem Kurzemes guberņas rūpnīcās. No 18. līdz 23. augustam streikojā Jelgavas—Bauskas apriņķa K. Vidiņa ķieģeļu rūpnīca.²²¹ No 60 rūpnīcas strādniekiem darbu pārtrauca 40 cilvēki (apmēram 67 procenti). Streika cēlonis — slihta pārtika. Iemesls — fabrikants iesitis vienam strādniekam. Strādnieki bija ēdināti ar bojātiem produktiem. Streikotāji pieprasīja, lai tiem nekavējoties izsniedz aprēķinu un atlaiž no darba. Bet rūpnīcas administrācija, noslēdzot darba līgumu, jau bija nodrošinājusies pret šādu prasību: līguma laušanas gadījumā strādniekam no nopelnītās algas tiek atvilktā izdotā rokasnauda «dubultīgā apmērā».²²² Uzņēmuma administrācija bija ar mieru uz šiem nosacījumiem izsniegt aprēķinu. Šai konkrētajā gadījumā strādniekiem atvilktu no algas 10—12 rubļus. Streikotāji tam nepiekrīta un prasīja izmaksāt visu nopelnīto naudu. Tomēr strādnieki savās prasībās bija nenoņēti. Streika gaitā viņi izvirzīja pavisam citu prasību — lai rūpnīcas administrācija tiem apmaksātu divas streika laikā nokavētās darba dienas un lai rūpnīcas īpašnieks to apstiprina ar savu parakstu. Ja tas tiks izpildīts, strādnieki apsolīja atsākt darbu pirmdien, 21. augustā. Rūpnīcas īpašnieks piekrīta strādnieku noteikumiem, taču atsacījās to apliecināt rakstiski. Tāpēc 21. augustā 32 strādnieki vēl joprojām turpināja streiku. Tā tas turpinājās līdz 23. augustam. Strādnieki, nevarēdami piespiest īpašnieku izpildīt savu prasību, naivā ticībā lūdza palīdzību fabriku inspektoram un vicegubernatoram. Taču no šiem «aizstāvjiem» streikotājo strādnieku pārstāvji saņēma vienīgi aizrādījumus par savas rīcības nelikumīgumu. 23. augusta

pēcpusdienā strādnieki, nekā napanākuši, stājās pie darba. Kaut gan streiks norisinājās pilnīgi stihiski, tam bija sava nozīme, jo ekonomisko streiku kā cīņas formu sava stāvokļa uzlabošanai sāka lietot arī vieni no politiski visatpalikušākajiem — ķieģeļu rūpnīcu strādnieki, kuri strādāja tālu no lielajiem rūpniecības centriem un kuru vidū nebija vecu kadru strādnieku.

1895. gadā streiku un streikotāju skaits, salīdzinot ar 1894. gadu, bija vairākkārt pieaudzis. Streiku kustībā sāka iesaistīties arī citu nozaru strādnieki, kuri līdz šim nestreikoja. Gada laikā notika vairāki streiki vienā un tai pašā uzņēmumā un tika izvirzītas jaunas strādnieku prasības.

1896. gadā streiku kustība Latvijā turpināja nepārtraukti paplašināties. 21. februārī Rīgā «Zasulauka kokvilnas vērpšanas un aušanas manufaktūrā» darbu pārtrauca 46 strādnieki. Streika cēloņi — darba dienas patvaļīga pagarināšana un darba algas samazināšana.²²³ 21. februārī pie Vidzemes guberņas vecākā fabriku inspektora ieradās 25 strādnieki ar sūdzību par manufaktūras administrāciju. Administrācija, nebrīdinot strādniekus 14 dienas iepriekš, bija paziņojusi, ka, sākot ar 21. februāri, darba alga tiks samazināta un būs jāstrādā par vienu stundu ilgāk. Strādnieki norādīja, ka uzņēmuma administrācija jau divas reizes ik pa stundai ir pagarinājusi darba laiku. Pēc pēdējās darba dienas pagarināšanas reizes strādniekiem vajadzēja strādāt 13 stundas. Sajā pašā laikā administrācija bija likvidējusi arī brokastlaikam paredzēto pārtraukumu. Visus 46 streikotājos strādniekus administrācija 21. februārī atlaida no darba. Tā kā manufaktūras administrācija šai gadījumā bija rupji pārkāpusi likumu, kas regulēja strādnieku un fabrikantu attiecības, fabriku inspekcija atļāva strādniekiem pēc vecajiem noteikumiem nostrādāt manufaktūrā vēl divas nedēļas, tas ir, līdz 11. martam. 22. februārī strādnieki stājās pie darba. Izpētot sīkāk strādnieku neapmierinātības cēloņus, atklājās, ka viss administrācijas personāls rupji izturas pret strādniekiem. «Zasulauka kokvilnas vērpšanas un aušanas manufaktūras» administrācijā bija galvenokārt angļi. Pat meistars, kas vienmēr atradās tiešā saskarē ar strādniekiem, prata tikai angļu valodu. Vislielāko naidu strādnieki izjuta pret meistaru Dž. Džonsonu, kas izcēlās ar īpašu nežēlību un rupjību. Atsevišķās reizēs viņš strād-

nieku iebiedēšanai bija lietojis pat revolveri.²²⁴ «Zasulauka kokvilnas vērpsanas un aušanas manufaktūras» strādnieki tomēr neizvirzīja prasību padzīt meistarū ārzemnieku no manufaktūras, kā to jau 1893. gadā līdzīgos apstākļos bija pieprasījuši Rjazaņas guberņas Hludovskas kokvilnas vērpsanas manufaktūras strādnieki.²²⁵ «Zasulauka kokvilnas vērpsanas un aušanas manufaktūras» strādnieki savu neapmierinātību izteica daudz vienkāršākā formā — uzbruka meistaram uz ielas.²²⁶ Strādnieku nemieri šajā fabrikā atkal atsākās 11. martā, kad vajadzēja sākt strādāt pēc jaunajiem noteikumiem. Lai pastiprinātu spiedienu uz streikotājiem, administrācija pieņēma darbā strādniekus no Narvas, kuri bija ar mieru strādāt pēc jaunajiem noteikumiem.²²⁷ 11. martā strādnieki, izņemot sievietes un no Narvas atbraukušos, nostrādāja tikai 12 stundas un pēc tam atstāja uzņēmumu. Kad atbraukušie strādnieki pēc darba devās uz māju, streikotāji tos sagaidīja pie manufaktūras vārtiem ar akmeņu krusu. Ar akmeni pa galvu dabūja arī pārvaldnieka vietnieks. Vēlāk strādniekus, kas nebija apmierināti ar jaunajiem noteikumiem, administrācija atlaida no darba.

Blakus streikiem 1896. gada pirmajā pusē stingri savās pozīcijās turējās arī «tačkošana». 2. aprīlī Rīgas sab. kokvilnas vērpsanas — bij. V. Eikerta manufaktūrā strādnieki «iztačkoja» no uzņēmuma meistarū.²²⁸ Viņš bija rupji izturējies pret strādniekiem, pavēlējis strādāt līdz 3 stundām pēc darba beigām, uzlicis naudas sodus, kas pārsniedza sodu tabulā paredzētos apjomus. Ataicinātais fabriku inspektors pārliecinājās, ka meistars tiešām pielāvis vairākas nelikumības. Tomēr inspektors strādniekiem nepalīdzēja, toties neaizmīrsa parūpēties par likuma pārkāpēju — meistarū: «Meistaram mēs ieteicām nesaukt viņus (piecus strādniekus, kas visaktīvāk bija piedalījušies «tačkošanā» — J. B.) pie tiesas atbildības, tāpēc, ka pie vispārējās saniknotības, kāda pastāv pret viņu un kuru izsaukusi viņa nelikumīgā rīcība, vajaga sagaidīt, ka viņš lietu zaudēs, tā kā visi liecinieki liecinās tikai pret viņu. Bet, ja viņš lietu pazaudēs, tad strādniekiem tas būs triums, kam var būt ļoti jaunas sekas, jo tas palielinās tikai to drosmi, tā kā viņi arī nākotnē cerēs uz attaisnojošiem spriedumiem.»²²⁹ Bet strādniekiem fabriku inspektors paziņoja, ka meistars nevēlas tos pakļaut smagajam sodam, kāds tiem draud, ja viņus sauks pie atbildības tiesā.

Strādnieks H. Cinovskis — viens no Latvijas pirmā organizētā streika vadītājiem

Aprīļa mēnesī līdzīgi notikumi risinājās arī V. Šturca lentu un A. Mindeļa gumijas fabrikā. 3. aprīlī V. Šturca lentu fabrikas strādnieki sagrāba meistarū un ar kļiedzīniem: «Daugavā viņu!» — iznesa uz ielas. Pēc tam lielākā daļa strādnieku uzsāka streiku.²³⁰ 15. aprīlī ap 100 A. Mindeļa gumijas fabrikas galošu nodaļas strādnieču, protestēdamas pret jauno meistari, mēģināja uzvilkt tai galvā maisu un piekaut. Vēlāk tai pašā dienā strādnieces uzsāka streiku.²³¹ Taču strādnieki neizvirzīja nekādas noteiktas prasības, kuru izpilde varētu uzlabot viņu ekonomisko stāvokli. Tie vērsās konkrēti pret vienu personu — meistari.

Līdzīga, bet jau daudz organizētāka strādnieku uzstāšanās pret meistaru notika 16. aprīlī A. Krīgsmaņa korķu fabrikā Rīgā. 15. aprīļa vakarā vairāki fabrikas strādnieki sapulcējās Romanova un Avotu ielas stūra krogā, kur ap-

sprieda jautājumu par meistara iznešanu no fabrikas.²³² To, ka jaunieceltais meistars pielīdējs Pumpurs, kas bija iemantojis fabrikas administrācijas labvēlību, slikti izturējās pret strādniekiem, atzina pat Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors R. Ruma.²³³ 16. aprīlī, izmantojot brokastlaika pārtraukumu, trīs strādnieki uzbruka Pumpuram un realizēja savu nodomu. Pēc strādnieka M. Ozoliņa atmiņām, tas norisinājies šādi: «Ozoliņš un Kalniņš nesa P. uz rokām cauri darbnīcai, no strādniekiem pavadīti. Pie durvīm P. sāka pretoties, tur maisa galvā maucējs iesita P. pa degunu. P. padevās, nesēji nonesa P. pa trepēm, pāri sētai, cauri iebraucamai velvei gar kantora durvīm ārā, pāri ielai un iemeta renstelē.»²³⁴ Pēc tam strādnieki atgriezās nodaļā un mierīgi turpināja darbu. Visi nodaļas 72 strādnieki rīkojās vienoti. Strādnieki nolēma, ka iznesto meistaru atpakaļ fabrikā vairs nelaidīs. Ja meistars netiks atlaists no darba, strādnieki paredzēja uzsākt streiku.²³⁵ Toties par tālāko rīcību strādnieku domas dalījās: vieni bija par streiku, otri — par darba turpināšanu. Fabrikas administrācija piedraudēja, ka streika gadījumā tos strādniekus, kas bija piedalījušies meistara iznešanā, nodos tiesai. Aktīvāko strādnieku pārstāvis šai sakarā devās pie «Dienas Lapas» redaktora P. Stučkas, lai lūgtu padomu, kā strādniekiem izturēties tiesā.²³⁶ P. Stučka apsoliņa viņus atbalstīt tiesas prāvas laikā. Fabrikas administrācija, redzējama strādnieku vienotību, atcēla meistarū no savu pienākumu izpildīšanas. Strādnieku vairākums savukārt nolēma streiku neuzsākt. Bijušais meistars sāka strādāt par ierindas strādnieku. Pārējie strādnieki kādu laiku ieturēja pret viņu sabiedrisko boikotu, nesasveicinājās un nerunāja ar viņu. Te parādās jauna cīņas forma — sabiedriskais boikots un solidaritātes momenti. Kad strādnieku M. Ozoliņu izsauca pie direktora, visi viņa biedri atstāja mašīnas un devās tam līdz. Šāda kopēja uzstāšanās ciešāk saliedēja strādniekus, un ziņas par to plaši izplatījās pa Rīgas rūpniecības uzņēmumiem. Sevišķu interesi par šādiem notikumiem izrādīja nelegālo strādnieku pulciņu biedri, kuri pārrunāja tos un iepazīstināja pārējos uzņēmuma strādniekus ar tū norisi.

Šajā laika periodā notika apmēram 26 fabriku, rūpnīcu, ostas strādnieku un ormaņu streiki. Visaktīvāk rūpniecības strādnieku streiku kustībā piedalījās tekstilnieki. Tekstilnieki streikoja septiņas reizes, un šajos streikos piedalījās

apmēram 650 strādnieku. Metālapstrādes nozare streiku skaita ziņā mazliet atpalika, te notika seši streiki, kur piedalījās vairāk nekā 600 strādnieku. Toties šajā nozarē notika visvairāk atkārtotu streiku vienā uzņēmumā. Šiem strādniekiem tātad bija augstāka šķiru cīņas apziņa. Lielākajā Rīgas rūpnīcā — Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcā vien šajā laika posmā notika četri streiki, kuros piedalījās 566 cilvēki.

Latvijas strādnieku kustībā XIX gadsimta 90. gadu pirmajā pusē raksturīgi aizstāvēšanās streiki. No 26 streikiem tikai četriem bija uzbrukuma raksturs. Šajā periodā tādu streiku parādīšanās cieši saistīta ar iesākušos rūpniecības uzplaukumu. Streiki nebija iepriekš organizēti un speciāli vadīti, tādēļ tie aptvēra vienīgi daļu strādājošo. Tikai trijos uzņēmumos streikoja visi strādnieki. Tā kā streiki nebija organizēti, tad tikai četros gadījumos strādniekiem izdevās izcīnīt uzvaru. Šim uzvarām bija maza nozīme konkrēto uzņēmumu strādnieku ekonomiskās dzīves uzlabošanā, jo strādnieku prasības galvenokārt aprobežojās ar to, lai fabrikanti izmaksātu strādnieku nopelnīto naudu, kuru tie bija nelikumīgi aizturējuši. Tomēr arī šīs uzvaras strauji veicināja strādnieku apziņas tālāku izaugsmi. Vislabāk strādnieku kustību XIX gadsimta 90. gadu pirmajā pusē Latvijā varam raksturot V. I. Leņina vārdiem: «Neskaidras apspiestības sajūtas vietā viņi jau sākuši atšķirt, ar ko īsti un kā īsti viņus žņaudz kapitāls, un sacelās pret vienu vai otru apspiešanas formu, liekot robežu kapitāla spaidiem, aizsargājot sevi pret kapitālistu rijību. Viņi nevis vairs atriebjas kapitālistiem, bet pāriet uz cīņu par piekāpšanos, viņi sāk uzstādīt kapitālistu šķirai vienu prasību pēc otras un pieprasa uzlabot viņu darba apstākļus, paaugstinot algu, saīsināt darba dienu. Katrs streiks koncentrē visu strādnieku uzmanību un visas pūles te uz vienu, te uz otru apstākli, kādos atrodas strādnieku šķira.»²³⁷ Lai arī šo streiku praktiskie rezultāti nebija ievērojami, tomēr galvenais to iekarojums bija strādnieku šķiras apziņas tālāka veidošanās.

PIRMAS ORGANIZĒTAS UZSTĀŠANĀS

Sākot ar 1896. gadu, Latvijas strādnieku kustībā vērojams lūzums. Šajā laikā notiek pirmie organizētie streiki un sākas straujš streiku skaita pieaugums. Latvijā izvei-

dojās likumsakarīga nepieciešamība savienot strauji augošo, bet vēl stihisko strādnieku kustību ar marksistisko teoriju. Pēterburgā, kas atradās Krievijas strādnieku kustības avangardā, šo problēmu risināja V. I. Leņina 1895. gada rudenī nodibinātā «Cīņas savienība strādnieku šķiras atbrīvošanai», kas apvienoja atsevišķus strādnieku sociāldemokrātiskos pulciņus un grupas.

Pirmie organizētie strādnieku streiki Latvijā nešķirami saistīti ar nelegālo strādnieku pulciņu darbību. Tie piedalījās streiku iepriekšējā organizēšanā, prasību izstrādāšanā un streika vadīšanā. Pirmais organizētais streiks Latvijā sākās 1896. gada 8. jūlijā Liepājas I. Tilica galdnieku fabrikā. Tas, ka organizēts streiks Latvijā pirmo reizi notika Liepājā, nebija nejaušība. Liepājai bija plaši sakari ar citām pilsētām, un te vispirms ieplūda nelegālā literatūra. Jau 1890. gadā Liepājā radās idejas par strādnieku nelegālo pulciņu organizēšanu, bet pirmie Liepājas marksistiskie strādnieku pulciņi izveidojās 1893. gadā.

Salīdzinot ar citiem Liepājas rūpniecības uzņēmumiem, I. Tilica galdnieku fabrikā strādnieku ekonomiskais stāvoklis bija sevišķi smags. Citās Liepājas fabrikās un rūpnīcās strādāja no pulksten 6⁰⁰ līdz 18⁰⁰ un pelnīja vidēji vairāk par rubli dienā, kamēr I. Tilica galdnieku fabrikas strādnieki strādāja no pulksten 5⁰⁰ līdz 19⁰⁰ un dienā saņēma apmēram tikai 80 kapeikas.²³⁸ Neapmierinātību izraisīja arī tas, ka fabrikants nebija sniedzis materiālu palīdzību slimajiem strādniekiem. Strādnieki turēja viņu aizdomās arī par patvaļīgu un nelikumīgu amatnieku un galdnieku cunftes naudas izlietošanu.²³⁹ Pieaugošā neapmierinātība ar fabrikas administrāciju izraisīja streiku, kura organizēšanā vadošā loma bija Liepājas strādnieku nelegālajam pulciņam «Strādnieku bibliotēkas kase».²⁴⁰ Šo streiku Liepājas nelegālā strādnieku pulciņa dalībnieki sāka organizēt jau labu laiku pirms tā sākšanās. Streika organizētāji, to skaitā J. Kalniņš, H. Cinovskis, M. Valters, M. Krūmiņš un Brociskis, jūnija otrajā pusē par paredzēto streiku ziņoja «Dienas Lapas» redaktoram P. Stučkam.²⁴¹ Viņi bija izvīrējuši mērķi dabūt materiālu palīdzību streikotājiem. Pēc tam kad I. Tilica galdnieku fabrikas strādnieki streiku bija uzsākuši, P. Stučka viņu vajadzībām izsūtīja 50 rubļus. Tas liecina, ka streiks tika rūpīgi gatavots.

8. jūlijā I. Tilica galdnieku fabrikā no 38 strādniekiem

streiku uzsāka sešpadsmit.²⁴² Viens no aktīvākajiem streika organizētājiem — I. Tilica fabrikas strādnieks Vācijas pavalstnieks Brociskis mēģināja daļējo streiku pārvērst vispārējā streikā. Tā kā visi strādnieki nebija piedabūjami uzsākt streiku, Brociskis centās rast kontaktu ar fabrikas tvaikmašīnas mašīnistu, pat piesolidams samaksu. Viņam vajadzēja apturēt mašīnu un tādējādi pārtraukt darbu visā fabrikā. Tomēr nav zināms, vai šis plāns tika realizēts. Liepājas nelegālā strādnieku pulciņa vadībā streikojošie strādnieki iesniedza fabrikas administrācijai pārdomātas un konkrētas prasības: saīsināt darba dienu par divām stundām; paaugstināt darba algu; nodibināt slimokasi, tas ir, uzlabot medicīnisko apkalpošanu fabrikā.

Pēc 12 dienu ilgas organizētas cīņas streikotājiem izdevās piespiest fabrikas īpašnieku piekāpties. Tika paaugstināta darba alga. Šim streikam bija liela nozīme visu pārējo Latvijas fabriku un rūpnīcu strādnieku šķiras apziņas tālākajā izaugsmē. Par to drīz vien runāja ne tikai Liepājas, bet arī Rīgas strādnieki. Streika vadītāji pareizi izprata tā lomu strādnieku cīņā. Strādnieks H. Cinovskis jaunstrāvnīeku nopratināšanas laikā paziņoja žandarmiem: «Personīgi es biju apmierināts ar Tilica streiku, es tajā redzēju aktīvu protestu pret īstenībā neiespējamiem darba apstākļiem šīnī fabrikā.»²⁴³ M. Valters I. Tilica galdnieku fabrikas streiku nosauca par «pirmo parauga streiku»²⁴⁴. 1898. gada 20. decembrī Londonā izdotajā proklamācijā «Uzsaukums latviešu strādniekiem» Londonas latviešu sociāldemokrātu grupa rakstīja, ka I. Tilica galdnieku fabrikas strādnieku streiks «bija pirmais praktiskais, lietišķais pierādījums, ko strādnieki var izdarīt, ja viņi savieno savus spēkus un organizējas»²⁴⁵. Ar šo streiku Latvijas strādnieku kustībā iesākās jauns posms. Proletariāts sāka pielietot līdz šim vēl neizmantotu cīņas formu — organizētu ekonomisko streiku.

Par to, ka organizētais streiks kļuva par likumsakarīgu strādnieku kustības cīņas formu Latvijā, liecina fakts, ka gandrīz vienlaikus ar Liepājas strādnieku uzstāšanos notika pirmais organizētais streiks arī Vidzemes guberņas rūpniecības centrā — Rīgā. Šis streiks sākās 1896. gada oktobrī A. Krīgsmaņa korķu fabrikā. To organizēja fabrikas korķu urbēju nodaļas strādnieku nelegālais pulciņš. Streika mērķis — izjaukt fabrikas administrācijas nodomu

pazemināt strādnieku izpeļņu. Ja agrāk par 1000 izgatavotiem degvīna pudeļu korķiem maksāja sešas kapeikas, tad tagad bija paredzēts maksāt tikai piecas kapeikas.²⁴⁶ Izpeļņas samazināšana draudēja 40 strādniekiem, kas strādāja pie degvīna pudeļu korķu izgatavošanas. Bez tam jaunajiem izpeļņas noteikumiem tiktu pakļauti vēl apmēram 60—70 strādnieki, kurus paredzēja pieņemt darbā sakarā ar liela korķu pasūtījuma saņemšanu. 12. oktobrī ar korķu nodaļas strādniekiem runāja nelegālā pulciņa biedrs M. Ozoliņš. Viņš strādniekiem paskaidroja, ka fabrikas administrācija, pazeminot strādniekiem samaksu par 1000 saražotajiem korķiem par 1 kapeiku, pazemina katra strādnieka algu par 20 procentiem. Par šo summu strādnieks dienā varētu nopirkt ap 3—4 mārciņas gaļas.²⁴⁷ Strādnieki nolēma pieteikt streiku. Pie tam solidarizējoties streikotu arī tie korķu urbēji, kuru izpeļņa netika samazināta. Strādnieki no sava vidus sarunām ar direktoru ievēlēja trīs delegātus: K. Strautnieku, M. Ozoliņu un R. Siviņu. Pēc pusdienas pārtraukuma strādnieki neatsāka darbu un nosūtīja delegātus ar savām prasībām pie direktora. Direktors sākumā centās strādniekus apmānīt, pēc tam iebiedēt.²⁴⁸ Viņš paziņoja, ka tiem strādniekiem, kas nevēlas saņemt algu pēc pazeminātā izcenojuma, jāatdod aprēķina grāmatiņas. Bet, tā kā 20 vai 30 strādnieku aprēķina grāmatiņas tūlīt bez iebildumiem atdeva, direktors šo rīkojumu atsauc. Strādnieki izturējās organizēti. Streika pirmajā dienā pulksten 17⁰⁰ apmēram 60—70 fabrikas strādnieku sapulcējās aiz Grīziņkalna, lai apspriestos. Šajā sapulcē ievēlēja streika komiteju triju cilvēku sastāvā. Tika nolemts, ka 14. oktobrī visiem korķu urbēju nodaļas strādniekiem jāierodas fabrikā un tiem, kas vēl nav nodevuši aprēķinu grāmatiņas, tās jānodod streika komitejai. Tad tās vajadzēs nodot fabrikas kantorī un paziņot, ka visi korķu urbšanas nodaļas strādnieki saskaņā ar direktora uzaicinājumu ir gatavi saņemt aprēķinu un aiziet no uzņēmuma.

13. oktobra rītā A. Krīgsmaņa fabrikas korķu urbšanas nodaļas nelegālā strādnieku pulciņa biedri noturēja apspriedi. Par streika vadītāju ievēlēja M. Ozoliņu, bet gadījumā, ja viņš arestēts, streika vadību pārņems A. Bethers. Ja arī Bethers tiktu arestēts, tad streika priekšgalā stātos cits pulciņa biedrs. Tika nolemts, ka 14. oktobrī nav jāļauj streikotājiem izklist, bet jāsasauc sapulce Grīziņ-

kalnā.²⁴⁹ Streika komiteja 13. oktobrī saistījās ar Rīgas Politehniskā institūta studentu V. Herteli, kuru šī uzņēmuma daži strādnieki pazina. V. Herteli lūdza sameklēt kādu aģitatoru, kas ar A. Krīgsmaņa korķu fabrikas strādniekiem varētu noturēt pārrunas krievu valodā. Streika komiteja acīmredzot gribēja vienā nodaļā sākt streiku pārvērst par visa uzņēmuma strādnieku streiku, tāpēc bija nepieciešams organizēt uz streiku to pārējo nodaļu strādniekus, kurās bez latviešiem strādāja arī citu tautību pārstāvji. Streikotāji vēlējās klausīties propagandistu, kam būtu dziļākas marksistiskās zināšanas un kas varētu tās izklāstīt visiem fabrikas strādniekiem. Streika komitejai tomēr neizdevās šo nodomu realizēt.

14. oktobrī pulksten 7⁰⁰ streika komiteja savāca visas strādnieku aprēķinu grāmatiņas un aiznesa uz kantori. 90 strādnieki, kas bija uzsākuši streiku, panāca, ka tiem pievienojas pārējie korķu urbēju nodaļas strādnieki. Streikoja visi 100 A. Krīgsmaņa korķu fabrikas korķu urbēju nodaļas strādnieki.²⁵⁰ 14. oktobrī pirms pusdienas pārtraukuma rūpnīcā ieradās Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors R. Ruma. Inspektors bija spiests atzīt, ka šis fakts nekādi neietekmēja streikojošos strādniekus: «Ieradies fabrikā, es sastapu visus šos strādniekus nestrādādot, pie tam lielākā daļa no tiem, mums ieejot nodaļā, tūlīt pieņēma ļoti demonstratīvas pozas: bija redzams, ka viņi ne tikai nestrādāja, bet ka vēl rūpējās par to, lai tas būtu visiem redzams.»²⁵¹ Fabriku inspektors un uzņēmuma direktors gribēja piespiest streikotājus nostrādāt vēl divas nedēļas pēc vecajiem noteikumiem. Tikai pieci strādnieki bija ar mieru strādāt šīs divas nedēļas un tikai divi gribēja turpināt darbu fabrikā arī pēc tam. Pārējie strādnieki atsacījās to darīt. Streikojošo strādnieku noskaņojumu vecākais fabriku inspektors raksturoja šādi: «... viņi izturējās vispār asi un rupji un uzreiz ļoti kategoriski paziņoja, ka pie darba nestāsies.»²⁵² Pēc tam kad vecākais fabriku inspektors un fabrikas administrācija pārliecinājās, ka neizdosies pierunāt strādniekus izbeigt streiku, tie izdzina viņus pa fabrikas vārtiem. Ap pulksten 14⁰⁰ 80—90 streikotāju netālu no Grīziņkalna noturēja sapulci.²⁵³ Tajā viņi nolēma, ka nākamajā dienā, 15. oktobrī, uz tuvākajiem ielu stūriem jānostāda strādnieku patruļas, kas nelaistu uz darbu tos, kuri iedomātos turp iet.²⁵⁴ Šīs patruļas sastāvēja no streika komitejas un nelegālā pulciņa

biedriem un vēl kādiem desmit streikotājiem, tas ir, 20—25 strādniekiem. Viņu uzdevums bija arī sasaukt streikotāju sapulces un dot pārskatus par streika gaitu, ja tas vajadzīgs. Šāds cīņas veids pret streiklaužiem Krievijas strādnieku kustībā bija pazīstams jau XIX gadsimta 70. gados.²⁵⁵ Strādnieki gatavojās to lietot organizēti.

Minētā sapulce pieņēma lēmumu, ka pārējiem streikotājiem streika laikā jāatrodas mājās un, ja vajadzīgs, jāpilda streika komitejas uzdevumi. Vienojās, ka visi strādnieki 15. oktobrī pulksten 9⁰⁰ ieradīsies fabrikas kantori un pieprasīs fabrikas administrācijai atdot pases.²⁵⁶ No rīta pie fabrikas sapulcējās apmēram 30 strādnieku, taču, uz zinājuši, ka fabrikā atrodas vecākais fabriku inspektors, pēc pasēm uz kantori viņi neaizgāja. Kaut gan streiks bija labi organizēts, strādnieki ne vienmēr spēja pildīt savus kopīgi pieņemtos lēmumus.

16. oktobrī aiz Nordeķiem mežā sanāca A. Krīgsmaņa korķu fabrikas streikojošo strādnieku trešā sapulce. Tajā apsprieda fabrikas administrācijas lēmumu par to, ka pēc 14 dienām no darba tiks atlaisti streikotāju ģimenes locekļi, kas strādāja fabrikas citās nodaļās, ja korķu nodaļas strādnieki nepārtrauks streiku. Sapulcē tika apspriests jautājums par streika turpināšanu, jo seši strādnieki jau bija atgriezušies darbā. Tika nolemts streiku tomēr turpināt. Šai sakarā vajadzēja apstaigāt mazāk apzinīgo strādnieku dzīvokļus un pierunāt strādniekus izturēt cīņu līdz galam. Pret dažiem streiklaužiem nolēma pielietot piespiedu līdzekļus. Nākamā sapulce bija paredzēta 18. oktobrī pie Matisa kapiem, bet, tā kā tajā dienā norunātajā vietā klaiņoja daudz policistu un aizdomīgu cilvēku, tad tā notika mežā aiz Braslas kapiem. Pēdējā streikotāju sapulcē piedalījās apmēram 50 strādnieku. Tajā tika apspriests jautājums par streika turpmāko gaitu. Korķu urbšanas nodaļā jau apmēram 15—20 strādnieku atsāka darbu, jo fabrikas administrācija bija izlikusi paziņojumu, ka streikotājiem līdz 19. oktobrim vai nu jāatsāk darbs, vai arī jāsaņem aprēķins. Fabrikas administrācija mēģināja sašķelt streikotāju vienotību, palielinot izpeļņu korķu atlieku urbējiem un trenētājiem. Administrācija stingri pastāvēja uz saviem noteikumiem un draudēja atlaist no darba dažus desmitus streikotāju ģimenes locekļus, kas strādāja fabrikas citās nodaļās. To ievērojot, streika komiteja sapulcē ierosināja cīņu pārtraukt un 19. oktobrī

streiks tika izbeigts. Streika komiteja un nelegālā pulciņa biedri, kuri pēc kāda strādnieku interešu nodevēja ziņojuma žandarmērijai tika nosaukti par streika 11 «virsparvēlniekiem»²⁵⁷, savu uzdevumu streika vadīšanā bija godam izpildījuši.

Streikotāji guva tikai daļēju uzvaru. Streika uzsācējiem no darba algas pazemināšanas neizdevās izvairīties, toties to nedaudz paaugstināja divu citu specialitāšu strādniekiem. Galvenais tomēr bija tas, ka visi strādnieki redzēja organizētā streika spēku un priekšrocības. Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors R. Ruma pat bija spiests atzīt, ka A. Krīgsmaņa korķu fabrikas urbēju nodaļas streiks pārējos rūpnīcu un fabriku strādniekos izsaucis lielu interesi.²⁵⁸ Šoreiz fabriku inspektoram bija taisnība. To it sevišķi apliecināja citu fabriku un rūpnīcu strādnieku solidaritāte un atbalsts. Streika komiteja saņēma apmēram 40 rubļus no Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas, vagonu rūpnīcas «Fenikss», Tilava, A. Krīgsmaņa, F. Milhensa un A. Zengbuša fabriku strādniekiem.²⁵⁹ Žandarmērijai bija zināms, ka streika vadība no tās rīcībā esošajiem līdzekļiem bija apsolījusi maksāt katram streikotājam 3,4 rubļus nedēļā.²⁶⁰ 19. oktobrī 12 streikotāji saņēma aprēķinu (no tiem 9 nelegālā pulciņa biedri un visa streika komiteja). Vecākais fabriku inspektors R. Ruma, lai iebiedētu Rīgas strādniekus, sāka izrēķināties ar aktīvākajiem streikotājiem. Viņš jau 15. oktobrī iesūdzēja 15 strādniekus Rīgas 5. iecirkņa miertiesā. Strādniekus apsūdzēja nevis par piedalīšanos streikā, bet gan par darba līguma laušanu.²⁶¹ Tas tika darīts tāpēc, lai tiesāšanās neieilgtu, jo šī prāva bija izraisījusi lielu interesi pārējos strādniekos. Apsūdzētie strādnieki nodibināja sakarus ar «Dienas Lapas» redaktoru P. Stučku. Viņi lūdza palīdzēt tiem gaidāmajā tiesas prāvā. P. Stučka apsūdzētajiem strādniekiem rekomendēja advokātu un iedeva 20 rubļu naudas.²⁶²

26. oktobrī 5. iecirkņa miertiesā 10 strādniekiem piesprieda katram 20 dienas cietumā.²⁶³ P. Stučka, saprazdams šādas strādnieku prāvas audzinošo iespaidu uz pārējiem rūpniecības strādniekiem, ieteica notiesātajiem pārsūdzēt spriedumu miertiesnešu sapulcē. Pēc tam bija paredzēts iesniegt sūdzību valdošajam senātam, kas to savukārt nodotu kādai Kurzemes guberņas miertiesnešu sapulcei. 1897. gada 11. janvārī Rīgas—Valmieras mierties-

Strādnieks M. Ozoliņš — Rīgas A. Krīgsmaņa korķu fabrikas 1896. gada oktobra organizētā streika vadītājs

nešu sapulce apstiprināja 5. iecirkņa mirtiesas spriedumu. Abas šīs tiesas prāvas propagandas nolūkos siki jo siki aprakstīja «Dienas Lapas» korespondents D. Bundža.²⁶⁴ Pēc tam šos «Dienas Lapas» numurus nelegālo pulciņu biedri izplatīja strādnieku vidū. Tā viņiem radās iespēja pamācīties, kā nākotnes cīņās izmantot savā labā tādu spēcīgu cīņas formu kā organizētu ekonomisko streiku. Pēc kasācijas sūdzības valdošajam senātam strādnieku lietu nodeva izskatīt Jelgavas—Bauskas mirtiesnešu sapulcei. No 10 apsūdzētajiem strādniekiem četrus attaisnoja, bet pārējos sešus notiesāja tikai uz 7 dienām cietumā.²⁶⁵ A. Krīgsmaņa korķu fabrikas strādnieki ar šo tiesāšanos ne tikai plaši izpropagandēja organizēto ekonomisko streiku, bet arī deva triecienu Vidzemes guberņas fabriku inspekcijas autoritātei. Oficiālās personas

meklēja cēlonus šim organizētajam streikam. Rīgas policijmeistars uzskatīja, ka A. Krīgsmaņa korķu fabrikas strādnieku streiks noticis strādniekā Tiltiņa iespaidā, kurš bija atbraucis no Pēterburgas strādnieku savienības.²⁶⁶ 1896. gada 27. jūnijā Rīgas policijmeistars ziņoja Vidzemes guberņas vecākajam fabriku inspektoram: «No Pēterburgas saņemts paziņojums, ka no turienes uz Rīgu par strādnieku savienības līdzekļiem izbraucis Vidzemē dzimušais Tiltiņš, ka viņš vispirms darbosies korķu fabrikā strādnieku un kučieru vidū, jo viņi līdzjūtīgi izturas pret strādniekiem.»²⁶⁷ Septembrī Tiltiņš vēl nebija iestājies darbā un «nekas nosodāms pie viņa nav pamanīts»²⁶⁸. Lai arī nav izdevies noskaidrot par Tiltiņa darbību Rīgas un arī A. Krīgsmaņa korķu fabrikas strādnieku vidū, tomēr šis fakts liecina par V. I. Ļeņina Pēterburgā dibinātās organizācijas «Cīņas savienība strādnieku šķiras atbrīvošanai» iespējamām sakariem ar Rīgas strādniekiem. V. I. Ļeņina organizāciju Latvijas strādnieku vidū propagandēja arī jaunstrāvnieki, kuri bija iekļāvušies tās darbībā. Ar Pēterburgas «Cīņas savienību» bija saistīts jaunstrāvnieks J. Pelūde, bet ar Maskavas «Strādnieku savienību» sakarus bija nodibinājis P. Dauge un citi jaunstrāvnieki. Latvijas strādnieku organizētās cīņas paplašināšanos veicināja arī apzinīgie, streiku cīņās pieredzējušie strādnieki, kuri bija ieradusies no Krievijas rūpniecības lielākajiem centriem šeit strādāt.

Blakus Liepājas I. Tilica galdnieku un A. Krīgsmaņa korķu fabrikas strādnieku organizētajiem ekonomiskajiem streikiem, 1896. gadā vairāk tomēr bija tādu streiku, kuros vēl daudz stihiskuma. Jāatzīmē vienīgi streiks Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcā 1896. gada 16. septembrī. Streikoja visi kalves ceha 600 kalēji un uzsitēji un panāca to, ka netika pazemināta viņu izpeļņa.²⁶⁹ Gada beigās strādnieku kustībā aktīvi iesaistījās arī Liepājas ostas strādnieki.

1897. gada strādnieku streiku kustībā nav neviena izteikti organizēta streika. Šajā gadā Latvijā notika 8 streiki, kuros piedalījās apmēram 500 streikotāji. Taču arī tie, kuros pārsvarā valdīja stihiskums, deva savu ieguldījumu strādnieku šķiras apziņas izaugsmē, jo, izsakoties V. I. Ļeņina vārdiem: «... Streiki pieradina strādniekus apvienoties, streiki rāda viņiem, ka tikai kopīgi viņi spēj cīnīties pret kapitālistiem, streiki iemāca strādniekus do-

māt par visas strādnieku šķiras cīņu pret visu fabrikantu šķiru un pret patvaldniecisko, policejisko valdību»²⁷⁰.

1897. gada strādnieku streiku kustību ievadīja 33 strādnieku streiks 18. aprīlī V. Šturca lentu fabrikā Rīgā. Tam sekoja streiki bij. R. Lodera kokzāģētavas un R. Poles mašīnbūves uzņēmumos Rīgā 19. aprīlī (pēc jaunā stila 1. maijs). Bij. R. Lodera kokzāģētavā šajā dienā vairāki strādnieki pārtrauca darbu, bet pēc stundas to atkal atsāka.²⁷¹ Iespējams, ka šis streiks radās Pirmā Maija proklamāciju tiešā iespaidā. Naktī no 18. uz 19. aprīli tās tika izplatītas tajos Rīgas rajonos, kur atradās visvairāk rūpniecības uzņēmumu.²⁷² Taču bez organizētas vadības, bez streiku cīņas lielākas pieredzes šī uzstāšanās izjuka. Rīgas policijmeistars savā ziņojumā Vidzemes gubernatoram gan norādīja, ka streikam neesot bijis nekāda sakara ar izplatītajām proklamācijām. Taču tas nav pierādījums, jo, paziņojot pretējo, policijmeistars būtu devis negatīvu novērtējumu pats savam darbam. Ar Pirmā Maija atzīmēšanu saistīts arī R. Poles mašīnbūves rūpnīcas strādnieku streiks. Rūpnīcā pēc pusdienas pārtraukuma darbā neieradās vairāk nekā 100 strādnieku. Uz rūpnīcas pārvaldnieka jautājumu, kāpēc viņi pārtraukuši darbu, tie atbildēja: «Mēs svinam Pirmo Maiju un gribam, lai darba diena tiktu saīsināta par vienu stundu.»²⁷³ Tā kā arī pārējie rūpnīcas strādnieki simpatizēja streikotājiem un varēja tiem pievienoties, fabriku inspekcija steidzās paziņot, ka no 1. maija (pēc vecā stila) darba diena tiks saīsināta par vienu stundu. R. Poles mašīnbūves rūpnīcas strādnieku Pirmā Maija streiks atstāja politiski audzinošu ietekmi uz pārējiem Rīgas strādniekiem. Avīzes rakstīja arī par starptautiskās strādnieku solidaritātes svētku atzīmēšanu ārzemēs, un tas rosināja strādniekos lielāku interesi par ārzemju strādnieku stāvokli un viņu cīņu.

1897. gada Latvijas strādnieku streiku kustība raksturīga ar kokzāģētavu strādnieku cīņas aktivizēšanos. Šajā gadā streikoja ne vien bij. Lodera kokzāģētavas, bet arī Ilģuciema kokzāģētavas sabiedrības — bij. «Lomaņi un Ko», F. Velcera un O. Bredezena kokzāģētavu strādnieki.²⁷⁴ Lielākoties tie bija kokmateriālu nesēji. Uz viņu pleciem vistiešākajā nozīmē gulās vissmagākais kokzāģētavas darbs. Streikotāju galvenā prasība — paaugstināt darba algu. Šajos streikos nav vērojami nopietni organizētības

elementi, taču arī tiem bija zināms ieguldījums strādnieku pakāpeniskai sagatavošanai nākotnes cīņām.

Latgalē rūpniecība attīstījās lēnāk nekā Vidzemē un Kurzemē, tāpēc šeit strādnieku cīņa par savu tiesību aizstāvēšanu izvērās vēlāk. Tomēr arī Latgalē, sākumā amatnieku uzņēmumos, vērojami pirmie strādnieku cīņas iedīgļi. Tā, piemēram, Daugavpils tirgotājs O. Hervass, kam piederēja šūšanas darbnīca un gatavo apģērbu veikāls, ievēroja, ka strādnieku iepriekšējā bezprotesta attieksme pret viņu mainījusies. Bet 1897. gada 22. novembrī O. Hervasa šūšanas darbnīcas strādnieki pēc iepriekšējas norunas vispār neieradās darbā.²⁷⁵ Par galveno streika organizētāju uzskatīja darbnīcas strādnieku N. Portnoju. Streika cēloņi bija neregulāra darba algas izmaksa un darba dienas pagarināšana (strādnieki strādāja no pulksten 8⁰⁰ līdz 23⁰⁰). Tik nenormālu darba laiku pieļāva tas apstāklis, ka nebija tāda likuma, kas ierobežotu amatnieku darbnīcu darba laiku. O. Hervasa šūšanas darbnīcas strādnieku streiks ilga apmēram 10 dienas. Lai pārtrauktu streikotāju pretošanos, darbnīcas īpašnieks pieņēma darbā četrus amatniekus no Polockas. Strādnieki centās streiklaužus pierunāt pamest darbu, bet, kad tas nelīdzēja, piedraudēja tos nosist. Streiklaužus piekāva un darbnīcas īpašniekam O. Hervasam piesūtīja draudu vēstuli. Streikotāji pieprasīja atlaist no darba šos četrus Polockas amatniekus. Strādnieki ar savu neatlaidību panāca to, ka darbnīcas īpašnieks bija spiests atlaist streiklaužus un, cik var spriest, izpildīja arī citas darbnīcas strādnieku prasības. Šī O. Hervasa šūšanas darbnīcas strādnieku uzvara kļuva par paraugu ne tikai amatnieku darbnīcu, bet arī visiem Daugavpils fabriku un rūpnīcu strādniekiem. Izsakoties V. I. Ļeņina vārdiem, visi streiki ir kara skola, «kurā strādnieki mācās karot pret saviem ienaidniekiem par visas tautas un visu darba ļaužu atbrīvošanu no ierēdņu jūga un no kapitāla jūga»²⁷⁶.

1897. gada streiku kustībā nav neviena streika, kuru nozīmīguma ziņā varētu pielīdzināt 1896. gada strādnieku organizētajiem streikiem. Šāda streiku kustības organizācijas līmeņa pazemināšanās galvenokārt izskaidrojama ar represijām pret apzinīgajiem strādniekiem, kuri bija saistīti ar nelegālajiem pulciņiem un it īpaši ar jaunstrāvnīkiem.

1898. gadā streiku skaits Latvijā, salīdzinot ar 1897.

gadu, vairāk nekā trīskāršojās, bet streikotāju skaits pat četrkāršojās. 27 fabrikās un rūpnīcās notika streiki, kuros piedalījās vairāk nekā 2000 strādnieku.

1898. gada sākumā notika nākamais organizētais streiks. Tas sākās 20. janvārī Rīgas sab. kokvilnas vērpšanas — bij. V. Eikerta lentu fabrikā. 160 audēji fabrikas administrācijai izvirzīja šādas prasības: saīsināt darba dienu no 11 uz 10 stundām un atcelt jauno izpeļņas aprēķinu sistēmu, pēc kuras bija paredzēts samazināt gabal darba samaksu 17 strādniekiem.²⁷⁷ Streiks ieilga, jo strādnieki bija organizēti un neatkāpās no savām prasībām. Tas izraisīja satraukumu Vidzemes guberņas vadošo administratīvo personu vidū. Katrs, baidīdamies no atbildības, centās vainu par šī streika izcelšanos uzvelt citiem. Vidzemes guberņas žandarmērijas pārvaldes priekšnieks apsūdzēja bij. V. Eikerta lentu fabrikas administrāciju un fabriku inspekciju, slepenpolicijas daļas priekšnieks — fabriku inspekciju, Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors — Rīgas policiju, bij. V. Eikerta lentu fabrikas direktori — vecāko fabriku inspektoru.²⁷⁸ Streiks bija guvis plašu atbalsi oficiālajās aprindās.

Dažas dienas pirms streika sākuma strādnieki rīkoja sapulces, kurās apsprieda jautājumus par gaidāmo streiku. Sevišķi rosīga darbība izvērsās pirmsstreika dienā — 19. janvārī. Fabriku inspekcija par to ziņoja: «Pirmdienā strādnieki darbā ieradās, bet par kaut ko visi apspriedās un norunāja...»²⁷⁹ Šai pirmdienā strādnieki acīmredzot vēlreiz pārsprieda streika gaitu un ar to saistītos jautājumus: 20. janvāra rītā neviens no 160 audējiem nestrādāja. Pieci audēji ieradās pie iecirkņa fabriku inspektora ar dažādām sūdzībām, bet galvenā strādnieku prasība bija saīsināt darba dienu par 1 stundu. Kad fabriku inspektors aizsteidzās uz fabriku, viņš atrada tur tikai 10 audējus. Arī tie atteicās uzsākt darbu. Visi 10 strādnieki bija pārliecināti, ka audēji nevar strādāt 11 stundas. Viņi paziņoja, ka tiem zināmas tādas fabrikas, kur audēji strādā tikai 6—8 stundas: strādnieki atsaucās uz Pogoževa un Čuprova priekšlasījumu izvilkumiem, kas bija ievietoti avīzē «Vedomosti Rižskoj Gorodskoj Policiji». Vecākais fabriku inspektors par šo sarunu rezultātiem gubernatoram ziņoja: «Strādnieki darbā nestājās un pārtrauca ierasties fabrikā.»²⁸⁰ Iepazinies ar streika norisi, viņš bija pārliecināts, ka tas izbeigsies tikpat vienkārši kā lielākā daļa

streiku. Ziņojums Vidzemes gubernatoram bija pilns optimisma: «Ceru, ka šim streikam nebūs nozīmes un ka strādnieki jau rīt atsāks darbu, es pazemīgi lūdzu jūsu labdzimtību šinī sakarībā neveikt nekādus pasākumus, tā ka vajag domāt, ka visa šī lieta rītdien būs pilnīgi papabeigta.»²⁸¹ Tomēr pretēji šiem paredzējumiem streiks turpinājās.

20. janvārī strādnieki sastādīja iesniegumu fabriku inspektoram. Tajā bija ietvertas viņu prasības saīsināt darba dienu un saglabāt iepriekšējo izpeļņu. Katrs audējs, kas parakstīja šo iesniegumu, līdz ar to izteica savu piekrišanu nestāties pie darba tik ilgi, kamēr streikotāju prasības netiks izpildītas.²⁸² 21. janvārī streikotāji nosūtīja savus pārstāvjus ar šo iesniegumu pie vecākā fabriku inspektora. Fabriku inspektors centās samulsināt strādniekus ar savu tik izplatīto paskaidrojumu, ka viņu prasības izskatīs tikai tad, kad visi strādnieki būs stājušies pie darba. Tomēr strādnieki savās prasībās palika nelokāmi: «Viņi iebilda, ka stāsies darbā tikai pēc tam, kad ar inspektora parakstu būs izkārtis paziņojums par izcenojuma ieviešanu, kas bijis 4 gadus atpakaļ, un par darba laika saīsināšanu līdz 10 stundām.»²⁸³ Šis strādnieku izteikums liecina, ka algas tika samazinātas regulāri.

Streiks norisa mierīgi. Neviens strādnieks neieradās fabrikā līdz pat 23. janvārim. Šī strādnieku taktika nostādīja fabriku inspekciju grūtā stāvoklī. Tā nezināja, ko iesākt, lai ātrāk apspiestu streiku. Fabriku inspektors, zaudējis cerību strādniekus pierunāt, ķērās pie speciālu paziņojumu sacerēšanas. Pirmajā paziņojumā fabriku inspekcija nevarēja izdomāt neko efektīvāku kā vien atkārtot to, ka audējiem «nepieciešams atsākt darbu»²⁸⁴. Fabrikas administrācija jau otrajā streika dienā, «ņemot vērā audēju galējo neatlaidību», izbijusies no tās, sāka apspriesties, kā turpmāk rīkoties. Fabrikas direktoru Fogelzangu streiks bija tik ļoti satraucis, ka viņš pat bija ar mieru izpildīt strādnieku prasības.²⁸⁵ Strādnieku «interesu aizstāvis» — fabriku inspekcija šādu izlīguma variantu pilnīgi noraidīja. Tā uzskatīja, ka streikotājiem nedrīkst piekāpties, jo tad tas citos strādniekos izsauks «daudzkārtēju atdarināšanu». Tā kā šo uzskatu atbalstīja arī bij. V. Eikerta lentu fabrikas pārvaldes loceklis Ceffels, tad nolēma arī turpmāk pie tā turēties.

Arī trešajā dienā, 22. janvārī, streiks joprojām turpi-

nājās. To apstiprināja Vidzemes guberņas fabriku inspekcijas lakoniskais ziņojums manufaktūras un tirdzniecības departamentam: «Streiks neatlaidīgi turpinās. Klusu.»²⁸⁶ Vidzemes guberņas administratīvās personas, lai salauztu strādnieku organizēto pretestību, pārgāja uzbrukumā. Vecākais fabriku inspektors parakstīja paziņojumu, kurā bija teikts, ka visi streikotāji — audēji, ja viņi neatsāks darbu 23. janvārī līdz pulksten 7⁰⁰ no rīta, tiks atlaisti no darba. Šajā gadījumā pases un aprēķinu varēs saņemt līdz pulksten 16⁰⁰ fabrikas kantorī. Ja tas netiks izdarīts līdz noteiktajam laikam, naudu un dokumentus nosūtīs policijai.²⁸⁷ Arī Vidzemes gubernators ar žandarmērijas priekšnieku pielika visas pūles, lai apspiestu bij. V. Eikerta lentu fabrikas audēju streiku, un nolēma arestēt četrus aktīvākos streika organizētājus.²⁸⁸

Ar 23. janvārī sākās bij. V. Eikerta lentu fabrikas audēju streika otrais periods. To raksturoja enerģisks administrācijas uzbrukums streikotājiem. Arestēja aktīvākos strādniekus: M. Dombrovski, P. Dzirkali, O. Būdnieku un P. Menisonu.²⁸⁹ Līdz ar to tika dots nopietns trieciens streika organizētai. Tomēr 23. janvārī no 160 streikojošajiem audējiem darbā pa vienam ieradās tikai 17 strādnieki. Ar viņiem fabrikas administrācija no jauna slēdza darba līgumus uz iepriekšējiem noteikumiem. No šiem 17 strādniekiem viens atsacījās atsākt darbu uz vecajiem noteikumiem, otru nepieņēma tā sliktās uzvedības dēļ. 15 audēji tika atkal pieņemti darbā.

23. janvāra rītā apmēram 100 streikotāju sapulcējās netālu no fabrikas vārtiem un pieprasīja atļauju tikties ar direktoru. Pēc Rīgas policijmeistara pavēles izklist strādnieki to arī izdarīja. Neviens no streikotājiem neieradās fabrikas kantorī pēc pasēm un aprēķina līdz noteiktajam laikam, un fabrikas administrācija visus šos dokumentus pārsūtīja policijai. 23. janvāra vakarā policijas iecirknī 136 strādnieki saņēma pases un aprēķinu.²⁹⁰ Arī tad vēl viņi neatkāpās no savām prasībām un bija pārliecināti, ka rīkojas pareizi. Kaut gan Rīgas policijmeistars un prīstavs mēģināja pierunāt viņus pēc galīgā aprēķina saņemšanas no jauna iestāties darbā bij. V. Eikerta lentu fabrikā, nekādu panākumu nebija. 24. janvārī no atlaistajiem 136 strādniekiem fabrikā no jauna darbā iestājās tikai 9 strādnieki. Taču šajā laikā nebija pieprasījuma pēc strādniekiem arī apkārtējos uzņēmumos. Tāpēc lielākajai daļai

atlaisto strādnieku neizdevās dabūt darbu citur. Vienīgā iespēja bija atgriezties darbā bij. V. Eikerta lentu fabrikā. 27. janvārī fabrikā atgriezās 75 strādnieki.²⁹¹ 28. janvārī fabrikā strādāja jau 91 strādnieks no tiem, kas bija piedalījušies streikā, un 18 tādu, kurus fabrikas administrācija bija pieņēmusi darbā streika laikā. Šajā dienā fabrikā dīkā stāvēja vairs tikai 10 darbgaldi. 2. februārī no 160 streikotājiem fabrikā nebija atgriezušies tikai 17 strādnieki, pie tam 7 no viņiem atradās apcietinājumā.²⁹² Tikai 10 strādniekiem acīmredzot bija izdevies dabūt darbu citos uzņēmumos.

Par vienu no aktīvākajiem streika dalībniekiem var uzskatīt strādnieku A. Grūbi. Viņš bija piedalījies streika organizēšanā. Streika laikā kopā ar aktīvākajiem strādniekiem P. Dzirkali, J. Steinfeldu un M. Dombrovski A. Grūbe atradās uz ielas un nelaida fabrikā streiklaužus.²⁹³ Tātad bija izveidotas strādnieku patruļas. A. Grūbe plaši interesējās par strādnieku problēmām. 1897. gadā, piemēram, viņš abonēja laikrakstu «*Berliner Tageblatt*», lai iepazītos ar jaunumiem par ārzemju strādnieku stāvokli.

Bij. V. Eikerta lentu fabrikas audēju streika organizētāji bija saistīti ar citu Rīgas fabriku un rūpnīcu nelegālajiem strādnieku pulciņiem. Tie atbalstīja streikotājus ar naudas līdzekļiem.²⁹⁴ Un tomēr arī šis labi organizētais streiks cieta neveiksmi. Tas bija prasījis no strādniekiem lielu izturību. Te vietā atcerēties V. I. Ļeņina vārdus par to, ka streiks «ir grūts un bieži ļoti smags ceļš»²⁹⁵.

Pārējie streiki 1898. gadā nebija tik nopietni organizēti un ar maziem izņēmumiem notika stihiski. Jāatzīmē vieglo ormaņu streiks, kas notika no 4. līdz 6. janvārim Rīgā. Tas gan tieši neskāra fabriku un rūpnīcu strādniekus, bet ienesa visā pilsētā cīņas garu, kas ietekmēja arī strādnieku masas. Streikā piedalījās ap 1500 ormaņu.²⁹⁶ Streika cēlonis bija speciālas komisijas lēmums, kurā teikts, ka no 1898. gada 1. janvāra apmēram 300 ormaņu ekipāžām aizliegts izbraukt darbā, tāpēc ka tās nav apmainījušas nolietotos aizjūgus pret jauniem. Visi streika notikumi risinājās Rīgas ielās. 4. un 5. janvārī tikai aizturēti 73 cilvēki. Pēc policijas ziņām, šie cilvēki piedalījušies «nekārtībās tādā vai citādā formā». Šo aktīvāko 73 cilvēku vidū bija daudz tādu, kam ar ormaņu darbu nebija nekāda sakara, arī vairāki Rīgas fabriku un rūpnīcu strādnieki.²⁹⁷ Ormaņu uzsāktā streika kustība bija tik spēcīga, ka, lai

to apspiestu, nepietika tikai ar policijas un ugunsdzēsēju spēkiem vien. Tika lūgta palīdzība vietējā karaspēka vadībai, lai tā uz katru pilsētas iecirkni policijas patruļu rīcībā nosūtītu īpašas militārās komandas. Par streika rezultātiem ziņu nav. Lai gan ormaņu streiks bija stihisks un tā norisē liela loma, domājams, bija arī ormaņu saimniekiem, tas tomēr neapšaubāmi atstāja lielu iespaidu uz Rīgas fabriku un rūpnīcu strādniekiem ar savu masveidīgumu un demonstratīvo raksturu.

Bez minētajiem streikiem 1898. gada janvārī un februārī streikvoja arī V. Heffingeres Baltijas stikla fabrikas, A. Rūtenberga ķīmiskās un R. Poles mašīnbūves rūpnīcu strādnieki. Strādnieku aktivitāte aizvien pieauga.

2. martā R. Homzes sērskociņu fabrikas 38 strādnieki «iztačkoja» meistarū, bet pēc tam turpināja strādāt. Satrauktā administrācija apstādināja mašīnas, un fabrika pārtrauca darbu. Strādnieku neapmierinātība ar meistarū bija radusies viņa dažādo jaunievedumu dēļ. Viens no tādiem bija ierosinājums izvēlēties 5 strādniekus, kuri strādātu fabrikā pastāvīgi un paši pieņemtu citus strādniekus, kā arī dalītos ar tiem peļņā.²⁹⁸ Tādējādi rastos strādnieku virsslānis, kas atbalstītu fabrikas administrācijas darbību. Pie tam meistars bija piedraudējis fabrikas pašreizējos strādniekus nomainīt ar citiem, kas strādātu par zemāku samaksu. Pēc meistara «iztačkošanas» galvenos šī pasākuma vaininiekus — 3 strādniekus atlaida no darba. Tiklīdz fabriku inspektors bija aizbraucis, strādnieki pārtrauca darbu un pieprasīja, lai atlaistos pieņemtu atpakaļ. Tomēr otrajā dienā, strādnieki, neko nepanākuši, atsāka darbu. Šim streikam raksturīga zināma strādnieku solidaritātes izpausme.

Martā un aprīļa sākumā savu neapmierinātību ar darba apstākļiem un atalgojumu izteica Rīgas lielāko rūpnīcu — vagonu rūpnīcas «Fenikss» un Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas strādnieki.

Nemierīgi aprīlī bija Zandera Martinsona lauksaimniecības rīku rūpnīcā. Aprīlī aktivizējās arī kokapstrādes uzņēmumu strādnieku kustība. 20. aprīļa rītā darbu pārtrauca apmēram 20 R. Mihelona kokzāģētavas strādnieku un pieprasīja darba algas paaugstināšanu. Tā kā uzņēmuma īpašnieks apsoliya strādnieku prasības apmierināt, tad strādnieki darbu atsāka.²⁹⁹

25. aprīlī darbu pārtrauca F. Pihlava kokzāģētavas

97 nesēji. Streika cēlonis — darba algas samazināšana un ļaunprātības, kuru rezultātā strādniekiem neizmaksāja visu nopelnīto naudu.³⁰⁰ Pēc tam kad tika atceltas rūpnīcas administrācijas sastādītās zemās izcenojuma likmes, strādnieki nolēma 27. aprīlī atsākt darbu. R. Mihelsona un F. Pihlava kokzāģētavu strādnieku streiki beidzās ar strādnieku uzvaru. Pat šie nenozīmīgie strādnieku iekarojumi atstāja savu iespaidu uz pārējiem abu kokzāģētavu un pat kaimiņu uzņēmumu strādniekiem.

Maijā liela neapmierinātība vērojama Liepājas lielākajā uzņēmumā — bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu rūpnīcas strādnieku vidū. To bija izraisījusi nesaudzīgā ekspluatācija. Jau 20.—21. aprīlī 8 pudlingu krāšņu strādnieki, neapmierināti ar zemo algu, bija pieteikuši streiku.³⁰¹ Tagad strādnieki izteica savu protestu 2. jūnijā rakstītajā kolektīvajā iesniegumā Kurzemes guberņas vecākajam fabriku inspektoram. Savā iesniegumā tie lūdza fabriku inspektoru piespiest bij. «Bekera un Ko» administrāciju saīsināt darba dienu par vienu stundu, valsts un baznīcas svētkos atlaist strādniekus mājās jau pulksten 17⁰⁰, nelikt strādniekiem strādāt pa svētdienām. Ja bez virsstundu darba nevar iztikt, tad tas nedrīkstētu pārsniegt likumā paredzētās 120 stundas gadā un būtu jāizkārt tikai pa darba dienām. Iesnieguma beigās strādnieki raksta: «Galū galā uzskatām par vajadzīgu paziņot, ka, ja no jūsu augstdzimības puses nesekos norādītajos punktos uzlabojumi, tad mēs, progresīvie strādnieki, darbosimies savādāk, t. i., pacentisimies sarīkot streiku un, saprotams, aizvedsim sev līdz arī citus strādniekus.»³⁰² Šis izvilcums ļauj secināt, ka iesnieguma sastādīšanā piedalījušies rūpnīcas nelegālā pulciņa biedri un ka strādnieku ticība fabriku inspektoram nebija liela. Jūtams, ka strādnieki sāk izprast masveida streika lomu cīņā par ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu.

Vasarā Latvijas strādnieku kustībā iesaistījās arī Rīgas Krievu-franču sabiedrības gumijas rūpnīcas «Provodņiks» strādnieki. 20. jūnijā darbu pārtrauca visi 20 cauruļu nodaļas strādnieki. Ar dienas maiņu solidarizējās arī nakts maiņas strādnieki. Streiku bija izraisījis fabrikas administrācijas mēģinājums novilcināt strādniekiem labvēlīgās jaunās izcenojumu tabulas ieviešanu.³⁰³ Administrācija apsolīja streikotājiem apmierināt viņu prasību, un nākamajā dienā darbs tika atsākts. Streiks beidzās ar uzvaru un pār-

liecināja strādniekus par šīs cīņas formas efektivitāti un nepieciešamību.

Daudz lielāks streiks sākās 4. jūlijā Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas galdnieku nodaļā. Streikoja visi 315 galdnieku nodaļas strādnieki, pie tam visā vagonu rūpnīcā šai laikā strādāja 4500 strādnieku. Streika galvenais cēlonis — izpeļņas samazināšana. Strādnieki bija neapmierināti arī ar meistarū, kurš tos spieda pēc darba 3—4 stundas strādāt pie viņa mājas celtniecības.³⁰⁴ Kaut gan algas tika pazeminātas tikai 84 strādniekiem, streiku uzsāka visi galdnieku nodaļas strādnieki. 4. jūlija ritā viņi devās uz rūpnīcas kantori, pieprasīja atlaist meistarū un noteikt iepriekšējo gabaldarba izcenojumu.³⁰⁵ Apmēram 300 streikotāju pulcējās rūpnīcas pagalmā. Pēc policijas uzaicinājuma viņi atgriezās darbnīcās, taču pie darba nestājās. Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors vēlāk rakstīja, ka 4. jūlijā, neraugoties uz inspekcijas pūlēm, tā nav varējusi pierunāt streikotājus atsākt darbu: «Mums izdevās sasniegt tikai to, lai viņi nestāvētu barā pagalmā, bet dotos uz savām darbnīcām.»³⁰⁶ Pat vēl vakarā strādnieki vēl bija pilni cīņas spara. Viņi apgalvoja, ka atsāks darbu tikai pēc tam, kad tiks apmierinātas izvirzītās prasības. Vecākā strādnieka Funka grupa 16 cilvēku sastāvā vispār atsacījās no darba rūpnīcā un pieprasīja izsniegt aprēķinu.³⁰⁷ 5. jūlijā fabriku inspekcija, policija un rūpnīcas administrācija apspriedās, kā ātrāk apspiest streiku. Jo vairāk tāpēc, ka līdz viņiem bija nonākušas ziņas, ka pirmdien streikojošajiem galdnieku nodaļas strādniekiem pievienosies arī kalēju nodaļa. Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors pieļāva iespēju, ka streikam var pievienoties ne tikai kalēju nodaļa, bet arī visas rūpnīcas strādnieki. Viņš norādīja, ka arī otrajā Rīgas vagonu rūpnīcā «Fenikss» ir daudz neapmierināto un iespējams, ka šī kustība var pārmesties uz turieni.³⁰⁸ Administrācijas darbību atviegloja tas, ka viena strādnieka nodevības rezultātā tai kļuva zināmi sešu streika organizētāju uzvārdi un streikotāju sastādītā darbības programma pirmdienai.³⁰⁹ Sos strādniekus — streika aktīvākos vadītājus policija arestēja un pirmdienā līdz pulksten 11⁰⁰ noturēja policijas iecirknī. Streikotāji, palikuši bez streika vadītājiem, nezināja, kas tālāk darāms, un pēc kāda laika sāka strādāt. Pēc pusdienām kārtība nodaļā bija atjaunojusies. Dienas pirmajā pusē strādāja 294 strādnieki, bet pēcpusdienā jau

299 strādnieki. Vecākā strādnieka Funka 16 strādnieku grupa no darba tika atlaista.³¹⁰

Streiks, kurš bija sācies organizēti, pēc streika komitejas arestēšanas pieņēma stihisku raksturu un beidzās ar sakāvi.

1898. gadā strauji aktivizējās ķieģeļrūpniecības nozares strādnieku kustība. Streiki notika galvenokārt lielākajos ķieģeļu izgatavošanas rajonos — Dobeles, Jelgavas—Bauskas apriņķos un bija stihiski. Streiku cēlonis — uzņēmumu īpašnieki neievēroja ar strādniekiem noslēgto līgumu noteikumus, piemēram, izsniedza viņiem sliktu pārtiku. Pirmo šāda veida streiku 28.—29. aprīlī ievadīja Dobeles apriņķa H. Ķergalvja un P. Radziņa ķieģeļrūpniecās 200 strādnieki. No maija līdz augustam līdzīgi streiki notika Jelgavas—Bauskas apriņķī. Maijā streikoja I. Somera ķieģeļrūpniecā, bet no 1. līdz 2. jūnijam H. Berga ķieģeļrūpniecās strādnieki. 6. jūlijā izcēlās streiks E. Sēfera ķieģeļrūpniecā.³¹¹

Pēc tam 15. jūlijā sekoja A. Trifonova ķieģeļrūpniecās un 30. jūlijā M. Sēļa ķieģeļrūpniecās strādnieku streiks. Strādnieku streiku cēloņi bija iepriekšējie. Jūlija streiki beidzās ar samērā vieglu strādnieku uzvaru. Tas izskaidrojams ar to, ka vasaras vidus bija ļoti izdevīgs ķieģeļu ražošanai un streika gadījumā īpašnieki cieta lielus zaudējumus.

Vasaras nogalē streiki nebija retums arī kokapstrādes uzņēmumos. 18.—21. augustā notika 53 nesēju streiks A. Dombrovska kokzāģētavā Mīlgrāvī, 24. augustā līdzīga 45 nesēju uzstāšanās Rīgā S. Berlina kokzāģētavā.³¹² Strādnieki pieprasīja paaugstināt darba algu. Taču, tā kā streiki nebija organizēti, strādnieki cieta sakāvi.

1898. gads raksturīgs arī ar Latgales amatnieku un strādnieku cīņas aktivizēšanos. Aprīļa beigās streiks atkal notika Daugavpilī O. Hervasas šūšanas darbnīcā. Daugavpils strādnieki, liekas, bija izveidojuši nelegālo pulciņu, kurš vadīja šo amatnieku streiku.³¹³ Diemžēl par streika rezultātiem ziņu nav. Vasarā notika strādnieku kustības tālāka aktivizēšanās. Nemieri, kas bija sākušies galdnieku, atslēdznieku, šuvēju, kurpnieku vidū, jūlija mēnesī sāka izplatīties arī starp namdariem, krāsotājiem un mūrniekiem.³¹⁴ Vitebskas guberņas vecākais fabriku inspektors par šīs strādnieku kustības galveno cēloni uzskatīja citu guberņu streikotāju kaitīgo ietekmi. Streikotāji galvenokārt prasīja

saīsināt darba laiku. Amatnieki, kas stājās darbā no jauna, bija ar mieru strādāt tikai no pulksten 6⁰⁰ līdz 18⁰⁰. Arī tie, kuri jau strādāja, izvirzīja šādu prasību un, ja tā netika izpildīta, pārtrauca darbu.³¹⁵ Latgales amatnieku darbnīcu strādnieku kustība 1898. gada vasarā sāka pārsvieties arī uz Latgales fabriku un rūpnīcu strādniekiem. Sai sakarā jāpiemin Vitebskas guberņas vecākā fabriku inspektora 28. jūlija ziņojums tirdzniecības un manufaktūras departamentam: «... amatnieku strādnieku vidū esošie nemieri sāka pāriet uz fabriku-rūpnīcu strādniekiem... starp Krāslavas saru uzņēmumu strādniekiem notiek agitācija... Sie nemieri pagaidām neparādās parastā darba kārtības pārtraukšanas formā, bet tādus vajag gaidīt no dienas uz dienu.»³¹⁶ 90. gadu beigās Krāslavā darbojās 3 lielas saru apstrādāšanas fabrikas, kurās strādāja apmēram 250 strādnieku. Šiem strādnieku nemieriem, pēc Vitebskas guberņas vecākā fabriku inspektora vārdiem, raksturīga strādnieku nevēlēšanās strādāt un uzņēmumu administrācijas pilnīga neklausīšana.³¹⁷ Tas liecina, ka strādnieku neapmierinātība Krāslavas saru apstrādes fabrikās vēl izpaudās strādnieku kustības sākumā lietotajās cīņas formās. Par streiku šī kustība pārauga tikai oktobrī.

Pirmais streiks Latgales saru pārstrādes uzņēmumos risinājās no 3. līdz 16. oktobrim H. Hurina saru fabrikā Krāslavā. Par cēloni tam, ka streikoja visi 186 fabrikas strādnieki, bija strādnieku algas patvaļīga samazināšana. Fabrikai trūka izejvielu no 15. augusta līdz 3. oktobrim, tādēļ tā bija slēgta. Kad 3. oktobrī fabrika atsāka darbu, izrādījās, ka nedēļas alga strādniekiem samazināta par vienu rubli.³¹⁸ Otrajā dienā strādnieki neieradās darbā. Streikotāji pieprasīja saglabāt iepriekšējo izpeļņu. Fabrikas īpašnieks H. Hurins atteicās izpildīt strādnieku prasības, un viņi turpināja streiku. 9. oktobrī astoņi fabrikas strādnieki ar akmeņiem izsita H. Hurina mājas logus. Fabrikas pārvaldniekam strādniekus izdevās izklidināt tikai pēc tam, kad uz viņiem izšāva tukšu patronu. Streikotāji uzrakstīja 3 paziņojumus. Viens no tiem tika piestiprināts pie H. Hurina mājas ar «draudiem piekaut to par darba algas pazemināšanu», bet divi pārējie — pie ebreju lūgšanu skolas ar «aicinājumu nepiekāpties Hurinam» un ar draudiem «piekaut tos, kuri sāks strādāt»³¹⁹. Fabrikas īpašnieks joprojām atteicās izpildīt strādnieku prasības. Bet strādniekiem sāka aptrūkt pārtikas. Un 15. oktobrī darbā

ieradās apmēram 80 strādnieku, 16. oktobrī to piemēram sekoja vēl 90 strādnieku, bet pārējie darbu atsāka 17. oktobrī. Strādnieku streiks beidzās ar neveiksmi, taču neapmierinātība palika. Vitebskas gubernas vecākais fabriku inspektors, gubernā iesākušās strādnieku kustības nobaidīts, mēģināja pat pierunāt H. Hurinu paaugstināt strādnieku darba algu. Viņš šai sakarā raksta: «Es centos pierunāt Hurinu, lai tas paaugstina algu, izskaidroju viņam, ka, lai arī strādnieki bija ar mieru stāties pie darba, bet, tā kā to vidū vispār Krāslavā un tuvumā atrodošajā apriņķa pilsētā Dvinskā valda nemieri, var paredzēt nākotnē tālākas nekārtības, kuras var novest pie pavisam bēdīgām sekām...»³²⁰ H. Hurins tomēr nepiekrīta fabriku inspektoram un atzina, ka tuvākais un svarīgākais viņam ir paša pilnais naudas maks.

Oktobra mēnesī neveiksmīgi beidzās nelielu strādnieku grupu streiki Rīgas mašīnbūves un čugunliešanas rūpnīcā «Motors» un A. Leitnera velosipēdu fabrikā.³²¹

Blakus ķieģeļu rūpniecības rajoniem, kur 1898. gadā jau izvērās plaša streiku kustība, streiku kā cīņas formu sāka izmantot arī citos lauku rajonu rūpniecības uzņēmumos. 30. novembrī darbu pārtrauca visi 170 H. Lihtenšteina stikla fabrikas strādnieki, kura atradās Stukmaņos. Streika cēlonis: strādniekiem vairāk nekā divus mēnešus netika izmaksāta darba alga.³²² Streikotāji aizsūtīja savu pārstāvi uz Rīgu pie vecākā fabriku inspektora. Cerēdams pārtraukt streiku; fabrikas īpašnieks 1. decembrī izmaksāja strādniekiem algu par oktobra mēnesi, bet novembra algu apsoliya izmaksāt ne vēlāk kā 8. decembrī. 1. decembrī visi strādnieki atsāka darbu. Strādnieki savās prasībās nebija bijuši konsekventi, jo viņi apmierinājās ar to, ka viņiem izmaksāja algu par oktobra mēnesi, bet par novembri administrācija tikai apsoliya to izdarīt.

Pārējie 1898. gadā un 1899. gada pirmajos četros mēnešos notikušie streiki ļoti atgādināja iepriekšējo gadu neorganizētos streikus. Jāpiemin vienīgi Liepājas tirdzniecības ostas strādnieku streiks 1899. gada aprīlī. Ostas strādnieki pieprasīja palielināt darba algu un saīsināt darba dienu līdz 8 stundām.³²³ Pirmo reizi Latvijas strādnieku streiku kustības vēsturē tika izvirzīta prasība ieviest 8 stundu darba dienu. Jāatzīmē, ka arī pirmais organizētais streiks notika Liepājā.

XIX gadsimta 90. gadu Latvijas strādnieku streiku

kustības otrajā posmā (1896. g. jūlijs — 1899. g. aprīlis) parādās jauna cīņas forma — organizētais streiks. Vērojamas tādas organizētības formas kā strādnieku pulciņi, streikojošo strādnieku sapulču sasaukšana, streiku komiteju un cīņas grupu organizēšana pret streiklaužiem, naudas līdzekļu vākšana un to izmaksāšana streikotājiem, kaimiņu uzņēmumu strādnieku spiediens uz atsevišķas fabrikas vai rūpnīcas strādniekiem sākt cīņu pret nežēlīgo ekspluatāciju. Pats svarīgākais, ka 90. gadu otrajā pusē strādnieku kustībā tika izmantota arī augstāka cīņas forma — politiskais streiks (R. Poles mašīnbūves rūpnīcas strādnieki 1897. gada 19. aprīlī ar streiku atzīmēja 1. Maija svētkus). Pirmo reizi streiku kustībā parādās prasība ieviest 8 stundu darba dienu. Sai prasībai ir politisks raksturs. Tās izvirzīšana veicināja tālāku politiskās cīņas izvēšanu strādnieku kustībā.

90. gadu otrajā pusē Latvijas strādnieku streiku kustībā kopumā fabrikās, rūpnīcās, ostās, celtniecības objektos, amatnieku darbnīcās notika 49 strādnieku streiki. No šī skaita 41 streiks attiecās uz fabriku un rūpnīcu strādniekiem. Sai posmā notika straujš streiku un streikotāju skaita pieaugums. 1898. gadā vien jau notika 31 streiks, tas ir, apmēram 64% no visā attiecīgajā posmā notikušajiem streikiem. Latvijas strādnieku streiku kustība sāk kļūt masveidīga.

90. gadu streiku kustības pirmajā posmā (1890. g.—1896. g. jūnijs) visvairāk streiku un vislielākais streikotāju skaits bija tekstilrūpniecībā, bet otrajā posmā vadošo lomu pārņēma kokapstrādes nozares strādnieki. Kokapstrādes uzņēmumos notika 15 streiki ar aptuveni 640 streikotājiem. Tomēr lielākais streikotāju skaits bija metālapstrādes rūpniecībā. Sai nozarē notika 8 streiki, bet tajos piedalījās apmēram 1220 strādnieku. Streiku skaita ziņā trešajā vietā minami kļēģeļu rūpniecības uzņēmumi, kuros notika 6 streiki ar 693 streikotājiem, kamēr tekstilrūpniecībā jāatzīmē tikai 3 streiki ar 343 streikotājiem. Šajā strādnieku streiku kustības posmā sevi pieteica arī ķīmiskās nozares uzņēmumu strādnieki, kuri piedalījās 4 streikos ar 126 streikotājiem. Atkārtoti visvairāk streikoja metālapstrādāšanas uzņēmumos. Tas liecina, ka metālistiem bija augstāka šķiras apziņas pakāpe un ka tie atbilstības ziņā pārspēja citu nozaru strādniekus. Strādnieku uzstāšanās salīdzinājumā ar 90. gadu pirmo posmu bija

kļuvusi enerģiskāka. Ja tajā laikā no visiem streikiem tikai apmēram 17 procentiem bija uzbrukuma raksturs, tad otrajā posmā tādu streiku jau bija gandrīz 50 procenti (apmēram 25 aizstāvēšanās un 24 uzbrukuma streiki).

Bija pieaudzis streiku skaits, kuros piedalījās visi uzņēmuma strādnieki. Šādi streiki notika 8 uzņēmumos un sastādīja apmēram 20 procentus no visa streiku skaita, bet 90. gadu pirmajā posmā to bija tikai apmēram 13 procenti. Šī posma streiki biežāk beidzās ar strādnieku daļēju vai pilnīgu uzvaru (pirmajā posmā — 17 procenti, bet otrajā — 35 procenti streiku). Līdz 6 procentiem samazinājās arī izteikti stihisko streiku skaits. Lai arī strādnieku pamatprasības vēl palika iepriekšējās, tomēr pieauga prasību skaits par darba dienas saīsināšanu. Pirmajā posmā strādnieki šo jautājumu savās prasībās konkrēti neizvirzīja, izņemot pāris gadījumus. Otrajā strādnieku kustības posmā no zināmajiem streikiem prasība par darba dienas saīsināšanu tika izvirzīta 7 gadījumos. Šīs prasības izvirzīšana saistīta ar strādnieku šķiras apziņas tālāku izaugsmi. Cīņa par darba dienas saīsināšanu prasīja lielāku saliedētību un organizētību. Šī prasība saistīta ar strādnieku šķiras kultūras vajadzību paaugstināšanos. Pie tam nav jāaizmirst arī tas, ka cariskajā Krievijā vienmēr strādniekiem bija vieglāk izcīnīt kaut kādu piekāpšanos algas jautājumā nekā izkarot pat nelielu darba dienas saīsināšanu.³²⁴ Parādās jauna prasība par strādnieku interešu nodevēju atlaišanu no darba uzņēmumā. Arī šis fakts liecina par strādnieku šķiriskās apziņas tālāku izaugsmi. Tāpat strauji pieauga streikojošo strādnieku īpatsvars fabrikās un rūpnīcās.

Notikušie ekonomiskie streiki audzināja strādniekus un sagatavoja viņiem ceļu uz politisko cīņu. Kā norādīja V. I. Ļeņins, tad «vispārējo politiskās cīņas ideju apgūs, protams, tikai inteliģentais strādnieks, kuram sekos masa, jo tā lieliski izjūt savu politisko beztiesiskumu...»³²⁵

Strādnieku streiku kustība bija kļuvusi apzinīgāka un organizētāka. Tas savukārt liecina, ka Latvijas strādnieku kustībā norisa likumsakarīgs process, kura rezultātā zinātniskais sociālisms un revolucionārais spēks pakāpeniski tuvojās viens otram.

Dzied prieku tiem,
Kam ciņa sūra:
Dūc tava jūra,
Nāk jauna cilts.

J. Rainis

AUGOŠAIS SPEKS

LIEPĀJĀ UN DAUGAVPILĪ

1899. gada maijs Latvijā ievērojams ar XIX gadsimta otrās puses streiku kustības visaugstākajiem uzplūdiem. Streiki notika Rīgā, Liepājā un Daugavpilī. Tie iesākās Liepājā, sasniedza šeit lielu masveidīgumu un bija samērā labi organizēti.³²⁶ Tā nebija nejaušība, jo Liepājā aktīvi savu darbību bija izvērsuši strādnieku nelegālie pulciņi. Ievērojama nozīme bija sakarā ar gaidāmajiem 1. Maija svētkiem izvērstajam propagandas darbam. Naktī uz 14. aprīli pilsētas ielās un dažos uzņēmumos bija izkaisītas proklamācijas, ko izdeva Londonas latviešu sociāldemokrātu grupa un Kijevas «Ciņas savienība strādnieku šķiras atbrīvošanai».³²⁷ Kijevas «Ciņas savienības strādnieku šķiras atbrīvošanai» proklamācijas aicināja strādniekus uzsākt streikus un pieprasīt 8 stundu darba dienu. Streiku kustībai lielāku asumu piešķīra arī no citiem Krievijas rūpniecības centriem ieradušies strādnieki, kas paši jau bija iepazinušies ar marksisma pamatiem un tagad piedalījās kustībā. Savu iespaidu bija atstājusi arī straujā marksistiskās literatūras ieplūšana Liepājā. Sai sakarā ievēribu pelna Kurzemes guberņas 1899. gada politiskais apskats, kurā teikts, ka ar katru gadu it sevišķi Liepājā, palielinoties no ārzemēm ieplūstošās revolucionārās literatūras izdevumu skaitam un to cilvēku skaitam, kas saukti pie atbildības galvenokārt par piedalīšanos

streikos citās guberņās, ievērojami paplašinājās streiku kustība.³²⁸

Liepājas strādnieku streiku kustība, kas sākās 30. aprīlī, pakāpeniski paplašinājās un 4. maijā pārauga vispārējā ekonomiskā streikā. Šī bija pirmā reize Latvijā, kad strādnieki pielietoja jaunu cīņas formu — vispārējo ekonomisko streiku. 5. un 6. maijā vispārējais ekonomiskais streiks sasniedza kulmināciju, nākamajās dienās pamazām apsīka un 12. maijā izbeidzās.

Vispārējā ekonomiskā streika iedīgļi vērojami aprīļa pēdējās dienas notikumos Liepājas tirdzniecības ostā. 30. aprīlī no rīta apmēram 400 strādnieku — kuģu krāvēju no vairākiem kuģiem — atsacījās turpināt darbu un pieprasīja palielināt darba algu.³²⁹ Kā norādīja Liepājas policijmeistars, šie strādnieki pieprasīja «par daudz augstu samaksu». Streikojošajiem strādniekiem izdevās pārliecināt arī pārējos biedrus, ka jāpiedalās streikā. Kad ostā ieradās valdības pārstāvji, daži strādnieki stājās pie darba, bet pārējie izklīda. 30. aprīlī Liepājas biržas komiteja, lai neциestu zaudējumus no ostas krāvēju streika, griezās pie Viļņas kara apgabala komandiera ar lūgumu atļaut izmantot darbam ostā Liepājas garnizona kareivjus gadījumā, ja krāvēji atteiktos strādāt arī 1. maijā. Liepājas garnizona priekšniecība, saņēmusi Viļņas kara apgabala komandiera piekrišanu, bija ar mieru nodot Liepājas biržas komitejas rīcībā 500 kareivjus.³³⁰ Visi strādnieki 1. maijā tomēr nestreikoja, tādēļ ostā strādāja tikai 30 kareivji.³³¹

1. maijā Liepājas tirdzniecības ostas streikotājiem pievienojās fabriku un rūpniecību strādnieki. Sākās streiks L. Hiršmaņa sērkočiņu fabrikā «Vulkāns», kur no 153 strādniekiem 148 pārtrauca darbu. Viņi pieprasīja paaugstināt darba algu un saīsināt darba dienu līdz 8 stundām.³³²

Strādnieki savās prasībās diemžēl neuzrādīja, par kādu summu vajadzētu paaugstināt darba algu. Pie tam viņi nebija konsekventi. No prasības saīsināt darba dienu līdz 8 stundām strādnieki drīz vien atsacījās, bet bez algas paaugstinājuma nebija ar mieru atsākt darbu. Tomēr pēc kāda laika policijmeistaram un fabriku iecirkņa inspektoram izdevās pierunāt viņus atsākt darbu.

3. maijā L. Hiršmaņa sērkočiņu fabrikā «Vulkāns» streiks atsākās no jauna. 97 aktīvākie strādnieki ar savu piemēru iesaistīja streikā arī pārējos 56 strādniekus. Kopā

Liepājas 1899. gada maija strādnieku kustības dalībnieks J. Pieče

visi 153 fabrikas strādnieki iesniedza administrācijai ap-rēķinu grāmatiņas un pieprasīja pēc 2 nedēļām atlaist viņus no darba.³³³ Sai gadījumā spilgti izpaudās jau iepriekšējos gados Latvijā samērā plaši pielietotā ciņas forma, kad neapmierinātie strādnieki grupveidā uzteica darbu.

Sīs pašas dienas pēcpusdienā streiku uzsāka a/s mašīnbūves rūpnīcas «Vezuvs» strādnieki. Rūpnīcā bija divas nodaļas. Lielākajā no tām strādāja 275 strādnieki, no kuriem 190 piedalījās streikā.³³⁴

Streikotājiem pievienojās arī bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu rūpnīcas 1260 strādnieki. Lai gan 3. maijā minētās rūpnīcas strādnieki dienas maiņā strādāja kā parasti, tomēr jau varēja manīt gatavošanos streikam. Tā, piemēram, daži strādnieki ieteica savu nodaļu meistariem saīsināt darba laiku par vienu stundu un palielināt algu.³³⁵ Pēc pulksten 18⁰⁰, sākoties nakts maiņai,

darbā ieradās tikai daži cilvēki, bet līdz pulksten 22⁰⁰ visi strādnieki jau bija atstājuši rūpnīcu.

4. maijā strādnieku streiku kustība ne tikai turpinājās, bet tajā masveidā iesaistījās aizvien jauni rūpniecības uzņēmumi. Sākās Liepājas strādnieku vispārējs ekonomiskais streiks.

Streikojošajiem a/s mašīnbūves rūpnīcas «Vezuvs» strādniekiem pievienojās rūpnīcas otrās nodaļas 150 strādnieki. Tā kā no rūpnīcas 425 strādniekiem 340 streikojā, tad darbs šai dienā tur apstājās pavisam.³³⁶ Bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu rūpnīcā neviens strādnieks darbā neieradās, bet gan iesniedza rūpnīcas administrācijai prasības, kas bija izteiktas 18 punktos vācu, krievu un latviešu valodā.³³⁷ Naglu, drāšu, pudlingu, martena nodaļas bloku velmētāju, vagonu izkrāvēju, kurinātāju un ogļu pievedēju prasības šajos dokumentos izteiktas ļoti konkrēti. Dažu nodaļu strādnieki pat motivējuši, kāpēc tiem nepieciešami pieprasītie uzlabojumi. Šai ziņā raksturīgs martena nodaļas strādnieku paskaidrojums: «... ļoti zemais atalgojums, kuru mums maksā par smago darbu martena nodaļā... regulārs darba trūkums tik daudz samazina mūsu izpeļņu, ka tagadējās produktu un dzīvokļu dārdzības dēļ nevaram nopelnīt sev un savām ģimenēm...»³³⁸. Strādnieku prasībās galvenokārt bija izvirzīti divi jautājumi: palielināt darba algu un saīsināt darba dienu. Streikam par cēloni bija arī citi apstākļi, ko strādnieki savās prasībās nepieminēja. Pat Kurzemes gubernatoram bija zināms, ka «bij. «Bekera un Ko» rūpnīcas strādniekus stipri ierobežo, ka ar viņiem netaisni apietas».³³⁹ Šīs rūpnīcas dienas strādniekiem darba diena ilga 13 stundas, bet maiņas strādniekiem — 12 stundas. Dienas strādnieki pieprasīja saīsināt darba laiku par vienu stundu, lai tas būtu tāds pats kā maiņu strādniekiem.³⁴⁰ Tika arī pieprasīts, lai akordstrādnieku darba algu paaugstinātu no 10 līdz 66 procentiem: lai palīgstrādnieki, melnstrādnieki, mācekļi, kā arī citi strādnieki, kuri dienā saņēma no 50 līdz 130 kapeikām, turpmāk nopelnītu līdz 150 kapeikām dienā. Atsevišķi pa nodaļām strādnieki pieprasīja šādu algas paaugstinājumu: drāšu velmēšanas nodaļā kvalificētajiem strādniekiem par 11, 20, 28 procentiem, vagonu stūmējiem par 200 procentiem, svētdienu un virsstundu darba apmaksu dubultot, pudlingu strādniekiem akordizpeļņu paaugstināt par 25 un 44 procentiem; velmē-

tājiem ar dienas izpeļņu — par 33 un 36 procentiem, naglu nodaļā pie darbgaldiem strādājošajiem strādniekiem paaugstināt akordalgu par 17 un 19 procentiem, iepakotājiem — par 33—50 procentiem. Vērtējot šīs tik sīkās, katrai rūpnīcas nodaļai atsevišķi izstrādātās prasības un streika masveidību, jādomā, ka tas ir bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu rūpnīcas nelegāla strādnieku pulciņa nopelns. Prasību konkrētums liecina, ka strādnieki tās apsprieduši jau pirms streika uzsākšanas. Tāpat acimredzot tika apspriesta streika iespējamā gaita. Šīs rūpnīcas strādniekiem neapšaubāmi bija sakari arī ar citu Liepājas fabriku un rūpnīcu strādniekiem. Inženieris F. Gebauers ziņojumā Ziemeļrietumu kalnu apgabala departamentam norādīja, ka bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu rūpnīcas strādnieku streikam «ir īsts ar citu rūpnīcu strādniekiem norunāta streika raksturs»³⁴¹. Fabriku inspekcijas pārstāvjiem parasti šķita, ka visas strādnieku uzstāšanās ir organizētas, taču šai konkrētajā gadījumā tā tas tiešām bija, lai gan ziņu par bij. «Bekera un Ko» rūpnīcas strādnieku streika komiteju nav izdevies atrast.

4. maija rītā streikotājiem pievienojās Š. Zamuela mašīnbūves rūpnīcas «Fenikss» strādnieki. Kurzemes guberņas fabriku iecirkņa inspektoram izdevās pierunāt tikai nelielu daļu no viņiem darbu turpināt. Lietuves nodaļas 30 strādnieki turpināja darbu, bet pārējie 39 to pārtrauca un iesniedza rūpnīcas kantorī aprēķinu grāmatiņas ar prasību atbrīvot viņus pēc divām nedēļām no darba. Strādnieki šīs savas prasības izteica mierīgi, «bez jebkādas demonstrācijas»³⁴².

Tās pašas dienas rītā sāka streikot metālizstrādājumu rūpnīcas «Folga» un L. Bangerta skārda rūpnīcas strādnieki, bet pēc pusdienas pārtraukuma streikotājiem piebiedrojās Vikandera un Larsona korķu fabrikas, «L. Rostovska un Ko» korķu fabrikas un «Bērenda un Ko» dzirnavu strādnieki. Vakarā streiku uzsāka arī a/s Liepājas eļļas — bij. A. Kīlera fabrikas strādnieki un pieprasīja darba algas paaugstinājumu. Pēc Liepājas policijmeistara ziņojuma, bez darba algas paaugstinājuma strādnieki pieprasīja arī astoņu stundu darba dienu.³⁴³

A/s Liepājas eļļas fabrikas nakts un dienas maiņas strādnieki kopīgi devās uz R. Ramzaja alus rūpnīcu, lai uzaiicinātu arī šīs rūpnīcas strādniekus piedalīties streikā, bet ieradās par vēlu — viņi darbu bija jau beiguši. Kurzemes

gubernas vecākais fabriku inspektors ziņojumā tirdzniecības un manufaktūras departamentam norādīja, ka R. Ramzaja alus rūpnīcas strādniekus krietni ietekmējuši streikojošie a/s Liepājas eļļas fabrikas strādnieki: «... neapšaubāmi, alus rūpnīcas strādniekus ar savu piemēru ietekmēja eļļas fabrikas strādnieki. Strādnieki pārtrauca darbu un paziņoja savu prasību par darba algas paaugstināšanu, piebilstot, ka, ja prasība netiks ievērota, viņi nākošā dienā darbā neies, ko arī izpildīja...»³⁴⁴

4. maijā streiku uzsāka arī Liepājas—Romnu dzelzceļa Liepājas darbnīcu 567 strādnieki. Strādnieku pārstāvji darbnīcu priekšniekam S. Gembickim paziņoja, ka «ārkārtējās dārdzības dēļ Liepājā viņu alga darbnīcās ir tik maza, ka ar to nevar dzīvot». Par darba algas paaugstināšanu it īpaši uzstājās darbnīcu melnstrādnieki, kas pieprasīja 60 kapeiku vietā dienā maksāt 80—100 kapeikas.³⁴⁵

Tajā pašā dienā strādnieku kustība sākās arī Liepājas preču stacijā. 80 krāvēji nosūtīja pie preču stacijas priekšnieka J. Čenzes savus pārstāvjus ar paziņojumu, ka nevēlas strādāt par pašreizējo samaksu. Preču stacijas strādnieki pieprasīja: par vagona izkraušanu 1 rubļa 30 kapeiku vietā maksāt 1 rubli 60 kapeikas, par kravas izkraušanu ar visu taru — 50 kapeiku vietā 60, par viena vagona preču pārsvēršanu — 60 kapeiku vietā 80, par viena vagona metāllūžņu izkraušanu — 50 kapeiku vietā 1 rubli 60 kapeikas. Pie tam strādnieki piedraudēja, ka gadījumā, ja dzelzceļa pārvalde nepiekritīs šīm prasībām, pēc divām dienām viņi pārtrauks darbu.³⁴⁶ Iespējamais streiks nobiedēja Liepājas pilsētas un dzelzceļa administratīvās personas. Ja Liepājas preču stacijas strādnieki pārtrauktu darbu, tad stacijā, kur katru dienu pienāca apmēram 300—350 preču vagonu, rastos liels vagonu sablīvējums. Šai sakarā Liepājas nodaļas Minskas dzelzceļa žandarmērijas policijas pārvaldes priekšnieks D. Kaļņickis pieprasīja Liepājas cietokšņa komandantam ģenerālleitnantam Lazarevam streika gadījumā norīkot darbam preču stacijā 200 kareivjus, t. i., daļu no tiem 500 kareivjiem, ko Viļņas kara apgabala komandieris bija atļāvis izmantot streika laikā.

Vispārējais ekonomiskais streiks, kas bija iesācies 4. maijā, aptvēra plašas strādnieku masas. Tajā piedalījās ne tikai rūpniecības strādnieki, bet arī mūrnieki, nam-

dari un lielākā ostas strādnieku daļa.³⁴⁷ Pēc Kurzemes gubernatora uzrādītajiem datiem, streikā piedalījās vairāk nekā 5000 streikotāju.³⁴⁸

5. maijā vispārējais ekonomiskais streiks savā masveidībā un dalībnieku aktivitātes ziņā sasniedza augstāko pakāpi. Streikojošie strādnieki ieradās visos uzņēmumos, kuros darbs vēl nebija pārtraukts. Viņi pierunāja strādājošos pārtraukt darbu, pievienoties vispārējam ekonomiskajam streikam un kopīgajai prasībai par darba algas paaugstināšanu.³⁴⁹ Strādnieku apzinīgākā daļa bija sapratusi vispārējā ekonomiskā streika nepieciešamību.

Liepājas fabriku un rūpniecību strādnieku streiks bija atstājis lielu iespaidu uz ostas, stacijas un darbnīcu strādniekiem. Šajā dienā, piemēram, pēc administrācijas ziņām, fabriku un rūpniecību strādnieku «spiediena» rezultātā sāka streikot ostas Korovana remonta darbnīcas strādnieki. Arī Liepājas preču stacijas 92 krāvēji uzsāka streiku.³⁵⁰

Streikojošie Liepājas strādnieki 5. maijā pulcējās uz ielām, izturējās mierīgi, bet ignorēja policiju, kas gribēja tos izklīdināt. Kā rakstīja gubernators, strādnieki klejoja pa ielām un traucēja sabiedrisko kārtību.³⁵¹ Šiem strādnieku gājieniem bija demonstrācijas forma un politisks raksturs. Kā liecina sociāldemokrātu ārzemju izdevums «Auseklis» un Liepājas 1899. gada maija notikumu līdzdalībnieka a/s mašīnbūves rūpnīcas «Vezuvs» mācekļa J. Pieces atmiņas, strādnieki šajās demonstrācijās pacēlušī sarkanos karogus.³⁵²

5. maija rītā no Jelgavas Liepājā ieradās Kurzemes gubernators, lai aktīvi vadītu cīņu pret streikojošajiem strādniekiem. No viņa ziņojumiem redzams, ka pilsētas ielās šai dienā bija pulcējies apmēram 6500 cilvēku.³⁵³ Par to, ka arī sīko amatnieku darbnīcu strādnieki aktīvi piedalījās vispārējā streikā, liecina Kurzemes gubernātas politiskais apskats, kurā teikts: «No darba atteicās kurpnieki, kalēju darbnīcu strādnieki un pat kalpi...»³⁵⁴ 5. un 6. maijā streiku kustība Liepājā sasniedza savu kulmināciju, Liepājas policijmeistars ziņoja, ka 5. maijā streikojuši visi pilsētas strādnieki, t. i., apmēram 6500 cilvēku. Apmēram tādu pašu skaitu uzrāda arī latviešu sociāldemokrātu ārzemju izdevums «Auseklis» — 6000 streikotāju.³⁵⁵ Tātad 5. maijā streikojā vairāk nekā 6000 strādnieku.

Sai apstākļi Kurzemes gubernators saskatīja nopietnus draudus pastāvošajai administratīvajai varai: «...Sajā

vairāku tūkstošu strādnieku masā valda samērā liels uzbudinājums, kas pie mazākā cēloņa var izsaukt vardarbīgu rīcību un vietējās policijas līdzekļi ir nepietiekoši, lai nosargātu kārtību.»³⁵⁶ Strādnieku streiku kustības straujais pieaugums pamatīgi nobaidīja Liepājas fabrikantus. Lai paātrinātu karaspēka ierašanos, 5. maijā Liepājas biržas komiteja fabrikantu vārdā nosūtīja Kurzemes gubernatoram izmisīgu telegrammu: «... Lūdzam jūsu ekselencei aizsargāt šejienes fabrikantu dzīvību un īpašumu. Strādnieki salasās baros, sagrauj fabriku celtnes, apdraud dzīvību. Policija bezspēcīga.»³⁵⁷ Pat Kurzemes guberņas žandarmērijas pārvaldes priekšnieks pulkvedis Klado noraidīja šo Liepājas biržas komitejas nepatieso ziņojumu, atzīmējot, ka 5. maijā streikojošie strādnieki nerīkoja nekādus vardarbības aktus, prasīja vienīgi algas paaugstināšanu.³⁵⁸ Tomēr gubernators atsūtīja divus karaspēka bataljonus. Jau 5. maijā Liepājā divās vietās tika izvietoti karaspēka sardzes posteņi.³⁵⁹ Sākot no šīs dienas, patruļas dežurēja dienu un nakti. Kurzemes guberņas administrācija organizēja nopietnu uzbrukumu streikojošajiem strādniekiem. Gubernators ieteica policijmeistaram izkraut un aizturēt streika vadītājus, pie tam darīt to pēc iespējas naktī vai agri no rīta.³⁶⁰ Izsauktais karaspēks tomēr neuzdrošinājās ķerties pie strādnieku izklidināšanas, jo acīmredzot paredzēja, ka strādnieki aizstāvēsies un šis pasākums visā pilsētā izraisīs neizbēgamu strādnieku un karaspēka sadursmi. No Kurzemes gubernatora D. Sverbejeva ziņojuma iekšlietu ministram D. Sipjaginam zināms, ka karaspēks 5. maijā un naktī uz 6. maiju atradās pilsētā, «bet strādnieku pūlis, kura skaits vakarā samazinājās, novietojās pilsētas parkā netālu no tā»³⁶¹. Sapulcējušies strādnieki uz ielām izturējās organizēti un fizisko spēku nelietoja.

6. maija rītā streikojošie strādnieki izplatīja ar roku rakstītas draudu vēstules streiklaužiem. Policijai izdevās atrast vienu šādu vēstuli, kura bija uzrakstīta latviešu un vācu valodā: «Strādnieki un amatnieki! Kas šodien vēlas atsākt darbu par veco darba algu, tam vajag ņemt vērā, ka viņa galvaskauss nepaliks vesels — ja ne šodien, tad viņu mēs atradīsim pēc tam.»³⁶²

Liela strādnieku organizētība joprojām bija vērojama Liepājas bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu uzņēmumā. Ap pulksten 15⁰⁰ rūpnīcas pagalmā pēc Zie-

meļrietumu kalnu apgabala inženiera F. Gebauera uzaicinājuma ieradās apmēram 30 cilvēku, kas pārstāvēja visu nodaļu strādniekus. F. Gebauera nolūks bija piespiest strādniekus atteikties no izvirzītajām prasībām un turpināt darbu. Tomēr no tā nekas neiznāca: «Sarunas ar strādniekiem turpinājās pavisam mierīgi vairāk nekā divas stundas, bet es nonācu pie secinājuma, ka manai kaunināšanai nav panākumu.»³⁶³ Arī citās Liepājas rūpnīcās un fabrikās strādnieki neatteicās no izvirzītajām prasībām. 6. maijā vienīgi S. Zamuela mašīnbūves rūpnīcas «Fenikss» strādnieki ieradās darbā, taču, ievērojot to, ka visos apkārtējos uzņēmumos streikvoja, rūpnīcas administrācija viņus palaida mājās, baidīdamās, ka kaimiņu uzņēmumu streikojošie strādnieki varētu izdemolēt rūpnīcu, kurā strādāja streiklauži.³⁶⁴ Kurzemes gubernators 6. maijā nosūtīja iekšlietu ministram telegrammu, kurā ziņoja, ka streikotāju skaits «pastāvīgi palielinās» un sasniedz vairāk nekā 3000 strādnieku.³⁶⁵ Domājams, ka arī 6. maijā kopējais streikotāju skaits, tāpat kā 5. maijā, bija vairāk nekā 6000 cilvēku.

Fabrikantu satraukums sakarā ar vispārējā streika tālāku attīstību pieauga. Lai gan 6. maijā Kurzemes gubernators bija izsaucis vēl vienu karaspēka bataljonu, lai «novērstu iespējamus nemierus», 16 Liepājas fabrikantu lūdza izsaukt arī kazaku vienību, kas aizsargātu fabrikantu īpašumus.³⁶⁶ Viņi bija ar mieru pat segt visus izdevumus, kas rastos sakarā ar kazaku izsaukšanu. Tomēr Kurzemes gubernators uzskatīja, ka stāvoklis nemaz nav tik bīstams, kā to apgalvoja fabrikanti, un atstāja šo lūgumu bez ievēribas. Tā kā 6. maija vakarā strādnieki izklīda, tad Kurzemes gubernators deva rīkojumu naktī no 6. uz 7. maiju izlīmēt pilsētā un uzņēmumos sludinājumus, kas aizliedza strādniekiem pulcēties ielās, laukumos, kā arī traucēt sabiedrisko kārtību. Pretējā gadījumā draudēja arests un pat izsūtīšana no pilsētas. Nākamajā dienā strādnieki, izsakot savu protestu, nosmērēja sludinājumus ar krāsām un sašvīkāja tos.³⁶⁷

7. maijā Liepājas strādnieku vispārējais ekonomiskais streiks vēl turpinājās, tomēr jau bija manāms neliels atslābums. Darbu atsāka A. Glāzera degvīna rūpnīcas (23 no 26 strādniekiem), bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu rūpnīcas strādnieki (140 cilvēku, to skaitā arī martena nodaļas strādnieki). Daļa a/s Liepājas eļļas

fabrikas, Vikandera un Larsona korķu fabrikas, «L. Rostovska un Ko» korķu fabrikas strādnieku arī bija ar mieru atsākt darbu, taču kopējais šo uzņēmumu streikotāju skaits bija daudz lielāks, tāpēc streiks turpinājās.³⁶⁸ Šajā dienā fabrikanti kopā ar fabriku inspekcijas locekļiem un policijmeistaru sapulcējās pie a/s mašīnbūves rūpnīcas «Vezuvs» direktora K. Šrupa, kur visi nolēma, ka nākamajā dienā jāiekurina tvaika katli un parastajā laikā jādod signāls darba sākšanai. Šis fabrikantu manevrs 8. maijā nekādu lielo iespaidu uz vispārējā ekonomiskā streika dalībniekiem neatstāja. Kā norādīja vecākais fabriku inspektors ziņojumā Kurzemes guberņas gubernatoram, pēc uzaicinājuma sākt darbu uzņēmumos ieradās tikai nedaudz strādnieku, bet pēc pusdienas dažās rūpnīcās daļa no tiem atkal pameta darbu.³⁶⁹ Tā, piemēram, a/s mašīnbūves rūpnīcas «Vezuvs» vecajā nodaļā darbu atsāka apmēram 54 procenti strādnieku, bet pēcpusdienā strādājošo skaits atkal stipri samazinājās. Jaunajā nodaļā ieradās mazliet vairāk nekā puse no strādniekiem, bet, darbu nesākuši, tie no uzņēmuma aizgāja. Bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu rūpnīcā gan dienā, gan naktī strādāja 22 procenti strādnieku, tā ka varēja jau iekurināt martena krāsnis. Metālizstrādājumu rūpnīcā «Folga» no rīta darbu uzsāka 15 procenti strādnieku, bet pēc pusdienas jau strādāja 29 procenti. Vikandera un Larsona korķu fabrikas linoleja nodaļā daži strādnieki strādāja, bet korķu nodaļā darbs netika uzsākts, jo strādniekiem vēl arvien bija kaujiniecisks noskaņojums. Daļēji darbu atsāka H. Demmes kokzāģētava, bet ar pilnu jaudu sāka strādāt «Bērenda un Ko» dzirnavas. Sīkākos amatnieciska tipa uzņēmumos, piemēram, S. Zamuela tvaika dzirnavās un E. Groša degvīna uzņēmumā, pie darba stājās no jauna pieņemtie strādnieki, jo vecie bija izņēmuši aprēķinu.³⁷⁰ No Kurzemes gubernatora telegrammas iekšlietu ministram var spriest, ka 8. maijā Liepājā darbu atsākuši tikai 600 strādnieki.³⁷¹

Kaut gan vispārējais ekonomiskais streiks sāka atslābt, 22 Liepājas fabrikanti 9. maijā kārtējo reizi lūdza Kurzemes gubernatoru izsaukt uz Liepāju kazaku sotņu. Fabrikanti, satraukti par savu īpašumu drošību, kārtējo reizi pārspilēja notiekošo. Viņi izplatīja baumas par strādnieku sapulcēm, kurās it kā nolemts sagraut rūpnīcas, un bija pārliecināti, ka, «ja buntavnieku bars sāktu graušanu, kāj-

niekiem nebūtu spēkos tik ātri tiem turēties pretī, bet tikai kazaki, kuri kļuvuši slaveni visos līdzīgos dumpjos un pazīstami mūsu vietējiem iedzīvotājiem» varētu pasargāt viņu īpašumus.³⁷² Patiesībā strādnieki nevienā sapulcē nebija runājuši par Liepājas fabriku un rūpnīcu demolēšanu. Jādomā, ka šo lūgumu bija ierosinājušas ziņas par strādnieku stihisko uzstāšanos Rīgā no 6. līdz 9. maijam.

10. maijā streikotāju skaits turpināja samazināties. Piemēram, metālizstrādājumu rūpnīcā «Folga» dienas maiņā jau strādāja līdz 88 procenti strādnieku. M. Damjē tabakas fabrikā strādāja 83 procenti, M. Nahimsona konfekšu fabrikā — 53 procenti, bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu rūpnīcā — 40 procenti strādnieku. No šīs pēdējās rūpnīcas streikotājiem visnoteiktāk pie savām prasībām turējās strādnieki speciālisti, kā arī drāšu un dzelzs velmētāji. Vikandera un Larsona korķu fabrikā daži strādnieki no rīta strādāja, bet, tā kā streikotāji darba telpās iemeta akmeni, viņi darbu drīz vien pārtrauca.³⁷³ No Kurzemes gubernatora 10. maija ziņojuma iekšlietu ministram uzzinām, ka darbu atsākuši jau apmēram 1000 strādnieki.³⁷⁴

Svarīgi atzīmēt, ka 9. un 10. maijā nelegālo strādnieku pulciņu biedri izplatīja Liepājā Londonas latviešu sociāldemokrātu grupas 1898. gada 20. decembrī izdoto proklamāciju («Uzsaukums latviešu strādniekiem»). Ar šīs proklamācijas palīdzību nelegālo strādnieku pulciņu biedri cerēja uzmundrināt Liepājas vispārējā ekonomiskā streika dalībniekus, kā arī uzaicināja tos vairāk saliedēties: «Pret kapitālistu un valdības kalpu diezgan ciešo organizāciju strādnieki tikai tad var sekmīgi cīnīties, ja tie vēl ciešāki organizēti.»³⁷⁵ Šis pasākums tomēr nevarēja ienest būtiskas pārmaiņas jau atplūstošajā streiku kustībā.

10. maijā stāvoklis tiktāl nostabilizējās, ka Kurzemes gubernators atlaida uz kazarmām Cēsu 178. kājnieku pulku un Liepājas cietokšņa bataljonu, lai gan pilnīgi atteikties no karaspēka palīdzības gubernators vēl negribēja. Viņš pavēlēja Liepājas cietokšņa komandantam, lai iespējamo nekārtību un nemieru gadījumā to apspiešanai nepieciešamais karaspēks būtu pilnīgā gatavībā.³⁷⁶ Liepājas cietokšņa komandants sastādīja speciālu karaspēka daļu dežūras grafiku no 10. līdz 16. maijam, lai vajadzības gadījumā nodotu šīs daļas gubernatora rīcībā.

11. maijā, pēc oficiālām ziņām, nemaz nestrādāja tikai

divi rūpniecības uzņēmumi: L. Bangerta skārda rūpnīca, Vikandera un Larsona korķu fabrika.³⁷⁷ Daudzas rūpnīcas un fabrikas nestrādāja ar pilnu slodzi: a/s mašīnbūves rūpnīca «Vezuvs», a/s Liepājas eļļas — bij. A. Kīlera fabrika, «L. Rostovska un Ko» korķu fabrika, M. Damjē tabakas fabrika, M. Nahimsona konfekšu fabrika, A. Glāzera degvīna rūpnīca.³⁷⁸ Tāpat ar nepilnu jaudu strādāja arī bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu rūpnīca. Tomēr nav iespējams precīzi noteikt, cik no tiem strādniekiem, kuri piedalījās vispārējā ekonomiskajā streikā, 11. maijā atsāka darbu.

Ziņojot par streikotājiem fabrikā un rūpnīcā strādniekiem, 11. maija telegrammā iekšlietu ministram gubernators norādīja, ka strādā 1536 strādnieki³⁷⁹, bet vēlāk 18. maija ziņojumā rakstīja, ka 11. maijā pie darba stājies apmēram 1300 strādnieku.³⁸⁰ Zinot, ka Liepājas rūpniecībā 1899. gadā pavisam bija nodarbināti apmēram 4000 fabriku un rūpnīcu strādnieki, var uzskatīt, ka 11. maijā vēl streikotāja apmēram 2,5 tūkstoši strādnieku. Tomēr šis streikotāju skaits nav precīzs, jo iespējams, ka vairāki strādnieki streika laikā bija saņēmuši aprēķinu un no uzņēmuma vispār aizgājuši.

Lai gan streikotāju skaits bija krietni samazinājies, tomēr gubernators nebija pārliecināts, ka Liepājas strādnieku ekonomiskais streiks drīz izbeigsies. Tas kļūst skaidrs no viņa 11. maija ziņojuma Viļņas kara apgabala komandierim. Gubernators nebija apmierināts ar to, ka 15. maijā bija paredzēts nosūtīt uz vasaras nometni Cēsu 178. kājnieku pulku, bet 25. maijā Liepājas cietokšņa bataljonu, jo «nemieri tomēr starp strādniekiem nav apriņķi un sakarā ar to ir pamats baidīties, ka nekārtības var atkārtoties..., ja karaspēks aizietu no Liepājas, kūditāji varētu viegli samusināt strādniekus, jo šeit maz policijas, lai ieturētu kārtību»³⁸¹. Kurzemes gubernatora ziņojums nepalika bez atbildes, un 22. maijā Viļņas kara apgabala štābs deva rīkojumu atstāt Liepājā divus Cēsu 178. kājnieku pulka bataljonus.

Kurzemes guberņas administratīvās personas 12. maiju uzskatīja par Liepājas vispārējā ekonomiskā streika izbeigšanās dienu. Pēc oficiālām ziņām, šajā dienā fabrikās un rūpnīcās streikotāja tikai 67 strādnieki.³⁸² Iespējams, ka streikotāju skaits bija krietni lielāks, nekā uzrādīts. Tomēr streika gaitā neko jaunu viņi vairs nevarēja ienest.

Policija un žandarmērija uzsāka streika aktīvāko dalībnieku apcietināšanu. 21 strādnieku pa etapu izsūtīja no Liepājas uz to pierakstīšanas vietām — galvenokārt Kurzemes guberņā. Sie strādnieki drikstēja atgriezties Liepājā tikai pēc 1899. gada 1. septembra. 32 strādniekus arestēja un turēja cietumā, bet dažus no viņiem uz ilgāku laiku izsūtīja no Latvijas.³⁸³

Liepājas strādnieku vispārējam ekonomiskajam streikam ar tā samērā labo organizāciju bija ievērojami panākumi. Streiks pierādīja: lai gan vietējā administratīvā vara nostājās pret strādniekiem vienotā frontē ar fabrikantiem, tomēr strādniekiem, izmantojot jauno cīņas formu — vispārējo ekonomisko streiku, iespējams iekarot sev dažus atvieglinājumus. Kurzemes guberņas vecākais fabriku inspektors ar nožēlu 29. maijā ziņoja tirdzniecības un manufaktūras departamentam: «Streika rezultāts galu galā būs darba algas paaugstināšana, tāpēc, domāju, ka šis precedents būs par iemeslu streiku atkārtošanai Liepājā, tā kā strādnieki pārliecināti, ka tikai šādā ceļā var palielināt savu peļņu.»³⁸⁴ Kā liecina pat fabriku inspektora ziņojums, pirmais un lielākais strādnieku ieguvums šajā streikā bija pārliecība, ka tikai ar cīņu iespējams uzlabot savu ekonomisko stāvokli. Metālizstrādājumu rūpnīcas «Folga» strādniekiem saīsināja darba dienu par 1 stundu un paaugstināja darba algu. Algu paaugstināja arī a/s Liepājas eļļas fabrikas, «Bērenda un Ko» dzirnavu, a/s mašīnbūves rūpnīcas «Vezuvs», Vikandera un Larsona korķu fabrikas strādniekiem.³⁸⁵ Arī bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu rūpnīcā administrācija bija ar mieru izdarīt dažus pārkārtojumus, kuri attiektos uz darba dienas saīsināšanu un darba algas paaugstināšanu.³⁸⁶

Vispārējais Liepājas strādnieku streiks zināmā mērā ne-labvēlīgi bija ietekmējis arī dažu fabrikantu noslēgto līgumu izpildi. Tā, piemēram, lielākais Liepājas uzņēmums — bij. «Bekera un Ko» tēraudliešanas un drāšu rūpnīca streika dēļ nespēja laikā izpildīt Nikolaja dzelzceļa pasūtījumus.³⁸⁷

1899. gada maija notikumi Liepājā atstāja iespaidu arī uz pārējo Krievijas impērijas uzņēmumu strādniekiem. Par to liecina fakts, ka 1900. gadā Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas Gomeļas komitejas 1. Maija svētkiem izdotajā proklamācijā Liepājas strādnieku cīņa

atzīmēta kā piemērs.³⁸⁸ Liepājas strādnieku vispārējais ekonomiskais streiks norādīja arī uz strādnieku kustības galveno trūkumu — tai nebija kopējas cīņas organizācijas.

Strādnieku streiku kustības pacēlums 1899. gada maijā vērojams ne tikai Liepājā, bet arī Latgales lielākajā pilsētā Daugavpilī. Seit blakus fabriku un rūpniecību strādniekiem aktīvi uzstājās arī amatnieku darbnīcu strādnieki. Par strādnieku kustības aktivizēšanos Daugavpilī liecina Vitebskas guberņas gubernatora ziņojums policijas departamentam 22. maijā: «Daugavpils pilsētā pagājušajā 29. aprīlī fabriku, rūpniecību strādnieki un amatnieki sāka parādīties baros pa 15—30 cilvēkiem uz ielām un bulvāriem un sapulcēties dzīvokļos pie saviem biedriem.»³⁸⁹ Sajās sapulcēs strādnieki apsprieda jautājumus par strādnieku kustību Daugavpilī un apkārtējās pilsētās, pārrunāja fabrikantiem izvirzāmās prasības par darba algas paaugstināšanu un darba dienas saīsināšanu. Tika izteikta doma par streika uzsākšanu, ja uzņēmuma administrācija strādnieku iesniegtās prasības nepildīs.³⁹⁰ Lai aizkavētu Daugavpils strādnieku nodomu sarīkot vispārēju streiku, pilsētas policija no 29. aprīļa līdz 5. maijam pastiprināja policistu, gorodovoju un slepenpolicijas aģentu patruļas. Patruļām vajadzēja gādāt, lai strādnieki nepulcētos uz ielām, izklīdināt viņus, ja tas notiktu, un aktīvākos nekārtību organizētājus arestēt. Tā kā Daugavpilī lielāku rūpniecības uzņēmumu bija maz (uz 1900. gadu Daugavpilī bija 21 uzņēmums ar 16 un vairāk strādniekiem, kuros strādāja tikai 1657 strādnieki),³⁹¹ tad policijai samērā viegli izdevās apspiest strādnieku gatavoto streiku. Pēc Vitebskas guberņas gubernatora sniegtajām ziņām, aktivizējoties policijas darbībai, no 2. maija strādnieki mazāk pulcējās uz ielām un policija tos parasti bez pūlēm izklīdināja. Vitebskas guberņas administrācija jau 4. maijā uzzināja par iespējamiem strādnieku streikiem Daugavpilī. Š. Zaksa sērskociņu fabrikas, brāļu «Natansonu un Ko» pogu fabrikas, G. Grilihesa un Ginzburga ādas rūpniecības, G. Lurjē amatnieku darbnīcu strādnieki bija nolēmuši pieprasīt darba algas paaugstinājumu, bet atteikuma gadījumā uzsākt vispārēju streiku. Lai novērstu vispārējā streika izcelšanos, jau pirms darba laika sākšanās uz šiem uzņēmumiem 5. maijā nosūtīja policistus, gorodovojus un slepenpolicijas aģentus. Uzņēmumu vadībai tika ieteikts apieties ar strādniekiem pieklājīgi un izvairīties no iespē-

jamiem incidentiem.³⁹² Strādniekus nobaidīja policijas klātbūtne, un viņi, streiku neuzsākuši, pēc kāda laika ķērās pie darba.

Lai gan Daugavpils strādnieku vispārējais streiks jau pašā sākumā tika apspiests, strādniekos vēl visu maija pirmo pusi valdīja neapmierinātība un satraukums. Bet Anšeļeviča darbnīcas 9 strādnieki Š. Kaca vadībā 7. maijā pat uzsāka streiku.

Paralēli strādnieku cīņai Liepājā un Daugavpilī notikuši Rīgas strādnieku streiku kustība pierāda, ka Latvijas rūpniecības proletariātā jau bija iesakņojusies doma par vispārējo ekonomisko streiku.

PIRMĀ ASINSPIRTS

Vismasveidīgāk un spilgtāk 1899. gada maijā strādnieku kustība notika Rīgā. Sava plašā apjoma un stihiskuma dēļ šie notikumi pazīstami ar nosaukumu «Rīgas dumpis». Rīgas dumpja sākums meklējams «Linu un džutas manufaktūras» 777 strādnieku (565 sievietes un 212 vīrieši) 1. maijā uzsāktajā streikā. Streika cēlonis — strādnieku neapmierinātība ar mazo algu. Uzņēmumā, kas sāka darboties tikai 1899. gada februārī, visiem strādniekiem, kamēr tie vēl nebija apguvuši savu darbu, maksāja 35 kapeikas dienā. Pēc 3—4 nedēļām strādnieku dienas alga tika mazliet paaugstināta, tomēr šis paaugstinājums bija pārāk niecīgs. 455 strādnieces vidēji saņēma 44 kapeikas dienā, bet 110 — tikai 35 kapeikas dienā.³⁹³ Kopš marta streika «Linu un džutas manufaktūrā» lielākā strādnieku daļa strādāja 2 maiņās. Katra maiņa ilga 9 stundas. Bez tam uzņēmumā bija grupa strādnieku, kas strādāja vienā maiņā pa dienu, un viņu darba diena bija 11 stundas.

«Linu un džutas manufaktūras» strādniekiem uzņēmuma administrācija bija apsolījusi pēc lieldienām paaugstināt darba algu. Bija paredzēts nomainīt dienas algu ar gabal-darba izpeļņu, kas būtu lielāka par esošo.³⁹⁴ Strādnieku ekonomiskais stāvoklis bija smags, un viņos brieda doma organizēt streiku gadījumā, ja uzņēmuma administrācija savu solījumu nepildīs. Viņus atbalstīja «Feniksa» vagonu rūpnīcas strādnieku nelegālais pulciņš, kurš bija nodibinājis sakarus ar «Linu un džutas manufaktūras» strādniekiem.³⁹⁵ Aktīvu dalību šajā pasākumā ņēma vagonu

rūpnīcas nelegālā pulciņa biedrs F. Tiesnieks. Daudzu dzu-
tenieču vīri un brāļi strādāja «Feniksa» vagonu rūpnīcā,
tādēļ starp šiem uzņēmumiem bija izveidojusies cieša sa-
darbība un vagonu rūpnīcas strādnieki bija tieši ieinte-
resēti savu radnieču algas paaugstināšanā un bija ar
mieru pat pievienoties «Linu un džutas manufaktūras»
strādnieku iecerētajam streikam.

1. maijā «Linu un džutas manufaktūras» administrācijai
vajadzēja sākt pildīt savu solījumu par darba algas pa-
augstināšanu. Šajā dienā tika izmaksāta pirmā alga pēc
liel dienām. Dienas beigās pirmā maiņa saņēma algu un
redzēja, ka tā aprēķināta tāpat kā iepriekšējos mēnešos.
Otrās maiņas strādnieki atteicās sākt darbu, kopā ar
pirmo maiņu ieradās manufaktūras kantorī un pieprasīja
darba algas paaugstinājumu. Strādnieču sastapšanos ar
manufaktūras direktoru spilgti attēlojis Tautas rakstnieks
A. Upīts romānā «Plaisa mākoņos»: «Sieviešu blīva tikai
viegli salīgojās un sāka slīdēt uz ēkas pusi. Kantoris pie-
plūda pilns, gaitenis pilns, tāpat vaļā atvērto durvju četr-
stūris un trīs cementa pakāpes pie tām. Viņas nedrūzmē-
jās un nelauzās, palika stāvam tik mierīgi un discipli-
nēti, it kā pēc tā trokšņainā streika visu laiku mācījušās paš-
apvaldu un kārtību. Taisni šī pašapvalde un disciplīna
kungus visvairāk biedēja. Tas vairs nebija sieviešu kņā-
dīgais satraukums, kas, dūšai atskrienoties, atkal atplok
un norimstas, bet kaut kas apņēmīgs, pat draudošs. Pats
direktors nonācis lejā — liels, jauns, balti sārts, patla-
ban mazliet pietvīcis, gaišā pavasara svārkā bez vestes,
zilraibu šlipsi pār krūtīm un vēderu līdz platai, dzeltenai
amerikāņu fasona ādas jostai ar trim sprādzēm. Rokas ar
pirkstos iežmaugtu cigāru viņš turēja uz muguras saņem-
tas, varbūt arī tādēļ, lai tās bābas neredzētu, ka mazlie-
tiņ, mazlietiņ trīs. Rēķinājis ar savu vīrietisko staltumu
un pievilcību kaut cik iespaidot tās taisni kā sievietes —
kā mātītes, kas viņas visas taču patiesībā bij, jaunās un
vecās, glītās un pretīgi nesmukās. Bet no visām tām glī-
tajām un pretīgajām sejām vērās tāds ledains naidis, ka
viņš acumirkli pazaudēja patiku dižoties, parasti gludajā
pierē iegūlās dažas stāvas rievās, biezie, pelēkie, īsi ap-
cirptie mati saslējās vēl taisnāk.»³⁹⁶

Streikotāji pieprasīja dienas algas paaugstināšanu. Uz-
ņēmuma administrācija atteicās to darīt, aizbildinādams,
ka daudzas strādnieces vēl nav pietiekoši apguvušas savu

darbu.³⁹⁷ Sestdien iesāktais streiks ar pieaugošu cīņas sparū turpinājās arī pirmdienā. Tas noritēja mierīgi. Streikotāji atsacījās sākt darbu, kamēr nebūs palielināta darba alga. Visi fabriku inspekcijas mēģinājumi pierunāt strādniekus nedeva nekādus rezultātus. Apvārdošanu iesāka ar vēršanās nodaļas strādniecēm, kas pirmās bija pieprasījušas darba algas paaugstināšanu, bet audēju nodaļas streikotāju aktīvās pretdarbības rezultātā vecākajam fabriku inspektoram bija jāatsakās no šī nodoma. Streikojošie strādnieki, kuriem bija apnikušas fabriku inspekcijas pūles pierunāt tos atsākt darbu uz vecajiem noteikumiem, paskaidroja fabriku inspektoram, ka «veltīgi turpināt ar tiem runāt, jo viņi nestrādās, kamēr visiem nebūs nolikta vienota samaksa: sievietēm — 60 kap. dienā, vīriešiem — 1 rbl. 20 kap.»³⁹⁸ Strādnieki izvirzīja skaidras un konkrētas prasības, viņi bija organizēti. Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors R. Ruma norādīja savā ziņojumā, ka pirmās maiņas streikojošie strādnieki izturējušies mierīgi: daži nelielās grupās sēdēja, citi gulēja, bet citi adīja. Pulksten 13⁰⁰, kad darbu beidza pirmā maiņa, daļa strādnieku palika uzņēmumā un gādāja par to, lai arī otrā maiņa neatsāktu darbu.³⁹⁹

3. maijā no rīta Rīgā streiku sāka arī Oto Erbes vīļu fabrikas 31 kalēju nodaļas strādnieks. Šim streikam gan nebija nekāda sakara ar «Linu un džutas manufaktūras» strādnieku streiku. Kopīga bija vienīgi strādnieku neapmierinātība ar administrācijas rīcību, kura izvairījās pildīt savu solījumu par darba algas palielināšanu.⁴⁰⁰ Oto Erbes vīļu fabrikas streikotāji, kuri bija tikai 10 procenti no visa uzņēmuma strādniekiem, jau nākamajā dienā bija spiesti streiku izbeigt. Toties «Linu un džutas manufaktūras» streikotāju kaujinieciskais noskaņojums 4. maijā nebija mazinājies. Strādnieki ieradās manufaktūrā, bet pie darba nestājās un enerģiski vērsās pret tiem, kas bija ar mieru atsacīties no strādnieku izvirzītajām prasībām. Viņi iznesa pa uzņēmuma vārtiem vienu strādnieci, kas bija ar mieru atsākt darbu arī tad, ja visiem dienā maksās tikai 40 kapeikas.⁴⁰¹

Lai ātrāk izbeigtu streiku, vecākais fabriku inspektors un uzņēmuma administrācija izkāra manufaktūrā speciālu paziņojumu. Tajā bija teikts: ja pirmā maiņa nākamajā dienā līdz pulksten 6⁰⁰ nesāks strādāt, tad visus strādniekus atbrīvos no darba. Viņi varēs saņemt aprēķinu kantorī

no pulksten 6⁰⁰ līdz 10⁰⁰. Strādniekiem, kas to neizdarīs, aprēķinu un pases vajadzēs saņemt policijas iecirknī.⁴⁰²

Vidzemes guberņas fabriku inspekcija un manufaktūras administrācija bija pārliecināta, ka pēc šāda paziņojuma strādnieki izbeigs streiku. Fabriku inspekcijas prakse Vidzemes guberņā bija parādījusi, ka līdzīgi paziņojumi jāparaksta fabriku inspektoram, jo tas it kā deva paziņojumam lielāku svaru un strādnieki to nenoplēsa. Tomēr šoreiz šim pasākumam nebija nekādas nozīmes. Kā atzīmēja Vidzemes guberņas gubernators, strādnieki paziņoja, ka viņi uzņēmumu neatstās, aprēķinu un pases neņems, bet gaidīs algas paaugstinājumu un bez tā pie darba nestāsies.⁴⁰³ Būdami neapmierināti ar uzņēmuma administrācijas un fabriku inspekcijas rīcību, streikojošie strādnieki nolēma sūdzēties Vidzemes guberņas gubernatoram Surovcevam. To padzirduši, policijmeistars, gubernators un vecākais fabriku inspektors 4. maija vakarā apspriedās, kā aturēt strādniekus no šāda gājiena. Guberņas administratīvās personas baidījās no tā, jo šim gājenam varēja pievienoties arī citu fabriku un rūpnīcu strādnieki. Tika nolemts atļaut strādniekiem izvēlē savus pārstāvjus, kas dosies pie gubernatora, bet, ja arī tas nedos vēlamo rezultātu, tad strādnieku gājienu apturēs uz pilsētas robežas pie Aleksandra vārtiem.⁴⁰⁴ Sai sakarā Vidzemes gubernators sazinājās ar 20. armijas korpusa komandieri ģenerāli Dmitrovski, lai 5. maijā Vjazmas 115. kājnieku pulka viens bataljons būtu pilnīgā kaujas gatavībā un atrastos kazarmās, ja rastos nepieciešamība raidīt to pret streikojošajiem strādniekiem.⁴⁰⁵ 5. maijā jau ap pulksten 9⁰⁰ vecākais fabriku inspektors un policijas pristavs pieprasīja, lai uz «Linu un džutas manufaktūru» atsūtītu gorodovojus. Pēc neilga laika uzņēmumā ieradās 50 gorodovoji.⁴⁰⁶ Strādnieki vēl arvien izturējās mierīgi, tomēr satraukums pieaug. Viņi mēģināja «iztačkot» no manufaktūras meistarū⁴⁰⁷ un ar savu tik populāro 90. gadu cīņas formu iedvesa paniskas bailes visiem manufaktūras meistariem. Fabriku inspekcija vēlreiz centās pierunāt strādniekus izbeigt streiku, taču tās pūles bija veltīgas. Strādnieki «kategoriski atteicās izpildīt» policijas pavēli — atstāt manufaktūras teritoriju un ierasties policijas iecirknī, lai saņemtu aprēķinu un pases.⁴⁰⁸ Ap pulksten 10⁰⁰ «Linu un džutas manufaktūrā» ieradās Pēterburgas priekšpilsētas II policijas iecirkņa pristava palīgs, kam tika no-

Aleksandra vārti. Dārzā pie šiem vārtiem 5. maijā apšāva strādniekus

dota streikotāju nopelnītā nauda un pases. Naudu un dokumentus bija paredzēts izsniegt 6. maijā policijas iecirknī. Lai novērstu strādnieku pulcēšanos pilsētas centrā, bija nolemts tos izsaukt uz iecirkni dažādos laikos.⁴⁰⁹ Sādi rīkojoties, aktīvākos strādniekus policijas iecirknī varētu arestēt un pēc tam izsūtīt no Rīgas uz to pierakstīšanas vietām. Pie tam fabriku inspektors domāja, ka šāds enerģisks solis pret pirmās maiņas strādniekiem piespiedīs otru maiņu atsākt darbu.

Tālākā streika norise 5. maijā izjauca visus šos tik labi iecerētos nodomus. Pulksten 12⁰⁰ «Linu un džutas manufaktūrā» piepeši ieradās Vjazmas 115. kājnieku pulka 1. bataljons, kaut gan streikotāji izturējās mierīgi un pēc tā nebija nekādas vajadzības.⁴¹⁰ Vairākas administratīvās personas, lai izvairītos no atbildības par strādnieku apšaušanu pie Aleksandra vārtiem, vēlāk paziņoja, ka visa šī notikuma cēlonis meklējams minētā bataljona pārsteidzīgā nosūtīšanā uz «Linu un džutas manufaktūru». Tāpēc arī saprotams, ka neatradās nevienas augstākstāvošas personas, kas būtu nosūtījusi karaspēku uz šo uzņēmumu.

Nevar piekrist oficiālajam viedoklim, ka bataljons uz manufaktūru tika aizsūtīts «klūdas dēļ». Visticamāk, ka karaspēkam vajadzēja iebiedēt strādniekus un piespiest tos atsākt darbu uz vecajiem noteikumiem. Labi zināms ir tas, ka Vjazmas 115. kājnieku pulka 1. bataljona tiešais uzdevums bija aizkavēt un novērst «Linu un džutas manufaktūras» streikojošo strādnieku masveida gājieni ar savām prasībām pie Vidzemes guberņas gubernatora.⁴¹¹ 20. armijas korpusa štābs savā ziņojumā Viļņas kara apgabala komandierim arī atsacījās no atbildības par kājnieku bataljona nosūtīšanu uz «Linu un džutas manufaktūru». Šajā ziņojumā tika paskaidrots, ka Vjazmas 115. kājnieku pulka komandieris Kondirevs nospriedis, ka 1. bataljonam policijmeistara pavēle jāgaida nevis kazarmās, kuras atradās tālu no Aleksandra vārtiem, kur bija paredzēts aizturēt strādniekus, bet gan jāierodas tur jau agrāk. Šāda komanda tika dota tīri taktisku apsvērumu dēļ. Nedrīkstēja pieļaut, ka 1. bataljons nokavējas un strādnieki paspēj ienākt pa Aleksandra vārtiem pilsētā: lai nevajadzētu «sevi apgrūtināt, ja nepieciešamības gadījumā būtu vajadzība šaurajās pilsētas ielās ķerties pie ieročiem. Tas novestu ne tikai pie nevajadzīgiem strādnieku upuriem, bet varbūt arī pie nepiederošu personu un skatītāju upuriem, kas gadījuma pēc atrastos tuvumā.»⁴¹² Tātad Vidzemes guberņas gubernators un Rīgas policijmeistars, kuri pieprasīja šo bataljonu kā papildspēku, jau iepriekš bija brīdinājuši Vjazmas 115. kājnieku pulka komandējošo sastāvu, ka strādnieku izklīdināšana, iespējams, būs saistīta ar ieroču lietošanu. Tāpēc arī bataljona zaldāti tika apbruņoti ar kaujas patronām. 5. maijā 1. bataljons nostājās pie Aleksandra vārtiem. Taču strādnieki tur neieradās, un bataljons devās uz «Linu un džutas manufaktūru». Neapšaubāmi, ka tāds ir bijis augstākās priekšniecības rīkojums, jo sākumā tika izdota pavēle: «Vest 1. bataljonu uz Aleksandra vārtiem, pie vārtiem apstāties un gaidīt Rīgas policijmeistara norādījumus, pēc savas iniciatīvas neko neuzsākt.»⁴¹³ Fabriku inspekcija, manufaktūras administrācija, policijmeistars redzēja, ka karaspēka ierašanās strādniekus nevis nomierināja, bet gan vēl vairāk satrauca. Vēlāk viņi visiem spēkiem centās pierādīt, ka tiem nav nekāda sakara ar karaspēka ierašanos manufaktūrā. Vidzemes guberņas žandarmērijas pārvaldes priekšnieks Prozorovskis telegrammā policijas departamentam

6. maijā ziņoja, ka 1. bataljonu no manufaktūras tajā pašā stundā nosūtīja uz kazarmām.⁴¹⁴ Taču no 20. armijas korpusa ziņojuma Viļņas kara apgabala komandierim kļuš skaidrs, ka Rīgas policijmeistars pat nedomāja atlaist 1. bataljonu no «Linu un džutas manufaktūras», bet gan pavēlēja «gaidīt tālākus viņa rīkojumus».⁴¹⁵ Pēc vecākā fabriku inspektora uzskata, policijmeistars nemaz nebija norūpējies par to, ka karaspēks tā satraucis «Linu un džutas manufaktūras» strādniekus: «... Es redzēju, ka karaspēka ierašanās atstāj uz viņiem (strādniekiem — J. B.) ļoti sliktu iespaidu. Cilvēki, ar kuriem mēs pašā mierīgākā veidā bijām runājuši 3 dienas, pēkšņi pārvērtās: sievietes bija briesmīgi uztraukušās, sāka smieties un kliegt, vīrieši parstāja sarunāties, naidīgām sejām stūrģalvīgi iurbās ar acīm karaspēkā un gaidīja, kas būs tālāk.»⁴¹⁶ Vecākais fabriku inspektors, divi fabriku inspektori, manufaktūras direktors, policijas pristavs, daži 1. bataljona virsnieki, tulks iegāja lielajā «Linu un džutas manufaktūras» cehā, kurā bija sapulcējušies strādnieki, un paziņoja viņiem, ka visa pirmā maiņa no šī brīža skaitās atlaista tāpēc, ka nav stājusies pie darba. Pēc tam administrācija un varas pārstāvji ķērās pie streikotāju izdzīšanas no uzņēmuma teritorijas. Šajā akcijā aktīvi piedalījās arī 1. bataljons. Kareivjus nostādīja 2 rindās no ceha durvīm līdz pat vārtiem, bet daži zaldāti un virsnieki sāka dzīt strādniekus caur šo «goda sardzi» ārā pa manufaktūras vārtiem.⁴¹⁷ Tā kā visas pārējās durvis bija noslēgtas, tad strādniekiem cits nekas neatlika kā pakļauties. Baidīdamies, ka no manufaktūras izdzītā pirmā maiņa kopā ar otro, kas jau atradās aiz vārtiem, sāks demolēt uzņēmumu, strādniekus ar varu atspieda 300 m tālu no «Linu un džutas manufaktūras».⁴¹⁸ Seit pirmo reizi Rīgas dumpja laikā notika atklāta sadursme ar gorodovojiem, kuri jau no rīta bija ieradušies uzņēmumā. Taču 50 gorodovojiem nebija pa spēkam aizdzīt 700 cilvēkus no «Linu un džutas manufaktūras» vārtiem. Gorodovoju nevarība uzjautrināja strādniekus. Daži smējās, kļiedza «urā!», citi svilpa, apmētāja gorodovojus ar smiltīm, pat ar akmeņiem.⁴¹⁹ Izdevās arestēt 10 «Linu un džutas manufaktūras» strādniekus. No «Linu un džutas manufaktūras» izdzītie pirmās maiņas un tiem pievienojušies otrās maiņas strādnieki pamazām sāka izklīst. Taču pulksten 15⁰⁰ apmēram 150 strādnieku (domājams, galvenokārt tikai sievietes) sāka virzīties uz centra

pusi.⁴²⁰ Pēc dažiem žandarmērijas ziņojumiem spriežot, šī grupa bijusi ar mieru saņemt policijas iecirknī pases un aprēķinu. Šāds apgalvojums nav pareizs. Pavisam aiziet no darba strādnieki nemaz negribēja, vienīgi vēlējās iesniegt gubernatoram kolektīvu sūdzību par manufaktūras administrācijas un fabriku inspekcijas netaisno rīcību un cerēja ar gubernatora palīdzību panākt darba algas paaugstināšanu. Ejot garām «Feniksa» vagonu rūpnicai, strādnieki sauca, ka iet pie gubernatora, un tam par godu kļiedza «urā!».⁴²¹ Tomēr «Linu un džutas manufaktūras» strādnieki šajā kopējā pasākumā nebija vienoti. Daudzi tajā vispār nepiedalījās. Citi plānoja aiziet līdz «Feniksa» vagonu rūpnicai, apvienoties ar tās strādniekiem un tad atgriezties «Linu un džutas manufaktūrā».⁴²² Vispār gājieni pie gubernatora, lai gan doma par to bija radusies jau agrāk, norisinājās neorganizēti.

Pēc gājiena attālināšanās no «Linu un džutas manufaktūras» Aleksandra vārtu virzienā Rīgas policijmeistars atstāja fabrikā 1. bataljona trīs rotas. Šīm rotām bija jā-sargā uzņēmums gadījumā, ja strādnieces atgrieztos kopā ar «Feniksa» vagonu rūpnicas strādniekiem. Manufaktūras direktora dzīvokļa apsargāšanai atstāja 10 kareivju lielu patruļu apakšvirsnieka Murzinova vadībā. Vienu 1. bataljona rotu policijmeistars norīkoja sekot gājenam. Pats policijmeistars kopā ar gorodovojiem ormaņu ekipāžās, apsteidzot gājieni, aizsteidzās tam priekšā un aizbarīkādēja Aleksandra vārtus.⁴²³ Strādnieces, nonākušas līdz tiem, pieprasīja atbrīvot ceļu. Policija atteicās to darīt. Kā teikts Vidzemes gubernatora ziņojumā iekšlietu ministram, strādnieces tika uzaicinātas mazās grupās, pa 10—15 cilvēku katrā, doties uz policijas iecirkni, lai saņemtu tām pienākošos aprēķinu. Visticamāk gan, ka policija vispirms mēģināja viņas izklidināt, taču tas policijai neizdevās. Notikuma vietā bija sapulcējies liels skaits cilvēku, un galvenās rūpes tagad bija, lai šī drūzmēšanās nepiesaistītu apkārtējo uzņēmumu strādnieku uzmanību. Tādēļ policija apmēram 150—200 «Linu un džutas manufaktūras» strādnieču sadzina dārzā pie Aleksandra vārtiem.⁴²⁴ Apmēram tikpat daudz palika ārpusē. Rīgas policijmeistars pavēlēja izmaksāt strādniecēm aprēķinu, atņemt tām algas grāmatīņas, bet neizdot pases, kā parasti tika darīts, kad strādniekus atbrīvoja no darba. Tādējādi aktīvākās strādnieces vēlāk varētu vienkāršāk apcietināt vai

nu dzīvoklī, vai arī policijas iecirknī, kad viņas ieradās tur pēc dokumentiem. Acīmredzot policijmeistars itin labi saprata, ka dārzā apcietināt tās nedrīkst, lai nesatrauktu pārējās strādnieces, jo citādi varētu izcelties atklāta sadursme. Kad sāka izmaksāt aprēķinu, dārzā sadzītās strādnieces vēl arvien izturējās mierīgi. Iespējams, ka viņas uzreiz neaptvēra šī pasākuma nolūku. Policijmeistars, redzēdams strādnieču mierīgo noskaņojumu, atlaida kareivju rotu uz kazarmām un pavēlēja arī pārējām 3 rotām, kuras bija palikušas «Linu un džutas manufaktūrā», doties uz kazarmām.⁴²⁵ Strādnieces, kas sākumā mierīgi atdeva savas aprēķinu grāmatīņas Jelgavas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa palīgam Koško, nesāņemdams pretī pases, sāka skaļi protestēt.

Ap pulksten 17⁴⁵ Aleksandra dārzā ieradās 1. bataljona pirmās rotas 11 cilvēku liela patruļa, kura bija atstāta apsargāt «Linu un džutas manufaktūras» direktora dzīvokli. Šī patruļa apakšvirsnieka Murzinova vadībā bija devusies pakal savai rotai, lai pievienotos tai, bet, nonākusī līdz Aleksandra vārtiem, tā savu rotu te vairs nesaņstapa. Vidzemes guberņas gubernators pavēlēja patruļai vēl uzkavēties Aleksandra dārzā.⁴²⁶ Ja sadzīt strādnieces Aleksandra dārzā bija izdevies viegli un daļa no viņām piespiedu kārtā bija saņēmusi aprēķinu, tad situācija strauji pārmainījās pēc pulksten 18⁰⁰. Šajā laikā lielāko rūpnīcu strādnieki beidza dienas maiņu un darbā ieradās otrā maiņa. Aleksandra parka apkārtnē atradās vairākas fabrikas un rūpnīcas, no kurām vislielākā bija «Feniksa» vagonu rūpnīca. Pēc Vidzemes guberņas vecākā fabriku inspektora aprēķiniem, uz Aleksandra ielas 250 asu (1 ass — apmēram 1,8 m) attālumā uz pilsētas pusi un 250 asu pretējā virzienā atradās 12 fabrikas un rūpnīcas ar 5175 strādniekiem.⁴²⁷ Ziņa, ka «Linu un džutas manufaktūras» strādnieces iesprostotas Aleksandra dārzā, viņu protesta saucieni satrauca visus apkārtnes strādniekus. Apkārtnējo rūpnīcu strādnieki ar feniksiešiem priekšgalā sapulcējās pie Aleksandra dārza vārtiem un pieprasīja atbrīvot ieslodzītās strādnieces. Pēc Vidzemes guberņas žandarmērijas ziņām, ap pulksten 19⁰⁰ pie Aleksandra dārza sētas bija sapulcējies aptuveni 1000 «Feniksa» vagonu rūpnīcas strādnieku.⁴²⁸ Sapulcējušos strādnieku kopskaitu grūti noteikt. Pat apakšvirsnieks Murzinovs, kas ar saviem 10 kareivjiem bija galvenie šāvēji uz

strādniekiem, varēja pateikt tikai to, ka sapulcējušies bija aptuveni 1—4 tūkstoši strādnieku.⁴²⁹ Izsauktie ugunsdzēsēji pēc policijas pavēles mēģināja izklīdināt strādniekus ar auksta ūdens strūklām, bet tas viņus vēl vairāk saniknoja. Strādnieki salauza parka sētu un aplenca būdu, kurā sēdēja Jelgavas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa pristava palīgs Koško. Tas pārbijies divas reizes izšāva no revolveera un ievainoja 2 strādniekus.⁴³⁰ Strādnieki neatkāpās, bet ar kokiem, akmeņiem un pudelēm apmētāja gan policistus, gan arī karavīru patruļu, kas atradās dārzā. Policistus un kareivjus pārņēma panika. Policisti, kas sākumā dārzu bija apsargājuši no ārpuses, zem akmeņu krusas bija spiesti atkāpties dārza iekšienē.⁴³¹ Policijas apakšpulkvedis fon Glāzenaps pavēlēja unteroficiera Murzinova kareivju nodaļai izšaut gaisā brīdinājuma zalvi. Vidzemes guberņas žandarmērijas ziņās atzīmēts, ka dota 1 brīdinājuma zalve gaisā, bet 20. armijas korpusa ziņojumā teikts, ka katrs kareivis izšāvis divas brīdinājuma zalves.⁴³² Augstākā priekšniecība gribēja pierādīt, ka kareivju grupa darījusi visu, kas bijis tās spēkos, tomēr cits nekas vairs nav atlicis kā vien šaut uz strādniekiem. Strādnieki no šiem brīdinājuma šāvieniem neizbijās. Viņi, lietojot savu vienīgo ieroci — akmeņus, uzsāka cīņu ar apbruņotajiem kareivjiem un policistiem. Ātri plaka gar šosejas malām nokrautās akmeņu kaudzes, kas bija domātas ceļa remontam. No bruģa tika izlauzti akmeņi. Tos vīriešiem pienesā sievietes un bērni. Kareivji un policisti iebēga tuvējā mājā un sāka šaut no logiem strādnieku pūlī, un, kā ziņots oficiālajos avotos, strādnieku «buntavnieku» pūlī tika raidīti vairāki šāvieni.⁴³³ Pēc pirmajiem upuriem strādniekos radās apjukums. Kā vēlāk liecināja «Feniksa» vagonu rūpnīcas strādnieki, tad «nebija zināms, no kurienes kareivji šāva, strādnieku pūlis tos neredzēja, tikai dzirdēja šāvienus un redzēja kritošus cilvēkus, nezināja, uz kuriem skriet, tā kā nesaprata, no kurienes šāva»⁴³⁴. Katram karavīram bija izdotas piecas patronas. Tās izšāvuši, viņi metās apjukušo strādnieku pūlī ar durkļiem. Cik zināms, tad par šo «varoņdarbu» kareivji vēlāk tika apbalvoti ar naudas prēmijām.⁴³⁵ Pēc šī asiņainā notikuma strādnieku masas neizklīda, tāpēc gubernators izdeva rīkojumu atkomandēt vēl trīs bataljonus uz Aleksandra vārtiem (apmēram 1200 kareivju). Izsauktais karaspēks notikuma vietā ieradās ap pulksten 21⁰⁰. Strād-

nieku izklīdināšanu vadīja pats gubernators. Lai gan strādnieki pretojās karaspēkam, tomēr izdevās tos pakāpeniski izklīdināt. Notikuma vietā palika 4 rotas, kas tika izvietotas nakts dežūrai: 2 rotas pie Aleksandra vārtiem, 1 rota «Linu un džutas manufaktūrā» un 1 rota Pēterburgas priekšpilsētā uz Aleksandra un Cēsu ielas krustojuma.⁴³⁶

Izpētot oficiālos materiālus, vispirms rodas secinājums, ka 5. maijā pie Aleksandra vārtiem 4 strādnieki nošauti uz vietas, bet viens nomiris ceļā uz slimnīcu. Uz vietas nošauti «Feniksa» vagonu rūpnīcas strādnieki Voldiņš, Kļaviņš un Rokš. Abu pārējo strādnieku uzvārdi nav zināmi. Taču tie vēl nebūt nav visi upuri. Vairāki pie Aleksandra vārtiem ievainotie strādnieki nomira Rīgas pilsētas slimnīcā. Par trijiem slimnīcā nomirušajiem ziņas sniedz Rīgas pilsētas slimnīcas sastādītais ievainoto strādnieku veselības stāvokļa apskats.⁴³⁷ Tajā norādīts, ka 6. maijā slimnīcā nomiris «Feniksa» vagonu rūpnīcas strādnieks Jānis Saliņš, kas bija «ar lodi ievainots vēderā». Ar asins izplūdumu nomirusi «ar durkli vēderā» ievainotā «Linu un džutas manufaktūras» strādniece Lavīze Kārklīņa. Slimnīcā nomiris arī «ar lodi ievainotais» A. Kalniņš.⁴³⁸ Šo upuru skaitu, domājams, visdrīzākajā laikā papildināja «Feniksa» vagonu rūpnīcas strādnieks Jānis Karulis, kas ar lodi bija ievainots krūtīs un mugurā. Viņa veselības stāvoklis bezcerīgs, «gaidāma nāve».⁴³⁹ Tādējādi, pēc oficiālajām ziņām, 5. maijā pie Aleksandra vārtiem tika nogalināti pavisam 9 strādnieki. Visvairāk bija cietuši «Feniksa» vagonu rūpnīcas strādnieki. No 27 ievainotajiem, kas atradās Rīgas pilsētas slimnīcā, 19 strādnieki bija no vagonu rūpnīcas «Fenikss».⁴⁴⁰ Slimnīcā atradās arī ievainotie strādnieki no «G. Pīrvica un Ko» mašīnbūves rūpnīcas un F. Bartuševice čugunlietuves. Vidējais ievainoto strādnieku vecums bija 31 gads. Vairākiem dzīvi palikušajiem ievainojumi bija smagi, piemēram, «ar durkli galvā», «ar durkli krūtīs», «ar lodi krūtīs» utt., tāpēc nebija nekādas garantijas, ka viņi dzīvos. Jāatzīmē tomēr, ka uzrādītais upuru skaits var būt nepilnīgs. Pat Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors R. Ruma savā 17. maija ziņojumā tirdzniecības un manufaktūras departamentam norādīja, ka «ir pamats domāt, ka daži no ievainotajiem nomira mājās un ziņu par tiem nav»⁴⁴¹. Vēl neprecīzāks ir uzrādītais ievainoto skaits, jo tas vispār nebija nosakāms. Daudzi

ievainotie strādnieki, lai novērstu policijas uzmanību no sevis, ārstējās mājās un pie privātārstiem.

Kas attiecas uz pretējās puses zaudējumiem, tad te nekādas neskaidrības neradās. Strādnieki ar saviem akmeņiem bija ievainojuši Jelgavas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa pristava palīgu Koško, rezerves apakšpulkvedi Glāzenapu, iecirkņa pristavus Sablocki, Jarecki, vairākus gorodovojus un vienu kareivi.⁴⁴²

Ar strādnieku apšaušanu pie Aleksandra vārtiem beidzās Rīgas dumpja notikumu pirmais posms. Strādnieku kustība, kas sākās ar organizētu streiku «Linu un džutas manufaktūrā», dažādu neparedzētu apstākļu dēļ pārgāja stihiskā strādnieku kustībā. Par pamatu tam bija vēlniecīgā strādnieku cīņas pieredze un vispārējās organizācijas trūkums. Stihiskuma elementi, kuri sāka izpausties gājiena laikā, pilnīgā stihiskumā pārauga notikumos pie Aleksandra vārtiem.

PRET KUNGU VARU

Pēc 5. maija notikumiem Rīgā visu uzņēmumu strādnieki turpināja darbu (izņemot «Linu un džutas manufaktūru»), tomēr satraukti tika apspriesti notikumi pie Aleksandra vārtiem. Vispārējais sašutums strauji pieauga. «5. maija notikumi briesmīgi saniknoja strādniekus pret policiju...»⁴⁴³ — tā šifrētā telegrammā tirdzniecības un manufaktūras departamentam 7. maijā rakstīja Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors R. Ruma. 5. maija notikumus pārdzīvoja ne tikai to uzņēmumu strādnieki, kas bija aktīvi piedalījušies sadursmē un kuru fabrikas un rūpnīcas atradās Aleksandra vārtu apkārtnē, bet arī citu fabriku un rūpnīcu strādnieki. Satraukti par strādnieku apšaušanu bija, piemēram, «Zasulauka kokvilnas vērpsanas un aušanas manufaktūras» strādnieki.⁴⁴⁴ 6. maijā ap pulksten 18⁰⁰, kad fabrikās un rūpnīcās darbs bija beidzies, apmēram 200 cilvēku liels strādnieku pūlis, galvenokārt sievietes no «Linu un džutas manufaktūras», sapulcējās Matīsa un Suvorova ielu krustojumā pie Pēterburgas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa. Tajā atradās 5. maijā apcietinātie 9 strādnieki — streikotāji no «Linu un džutas manufaktūras». Sapulcējušies strādnieki pieprasīja, lai atbrīvo apcietinātos biedrus un lai beidzot izsniedz aprēķinu.

Strādnieku skaits pie Pēterburgas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa straujī pieauga un drīz jau sasniedza tūkstoti. Arī tie atbalstīja «Linu un džutas manufaktūras» strādnieku prasību atbrīvot apcietinātos biedrus.⁴⁴⁵ A. Upīts romānā «Plaisa mākoņos» šādi ataino minētos notikumus: «Ap sešiem Pēterburgas Ārrīgas otrā policijas iecirkņa tuvumā manīja vienu otru «Džutas» strādnieci. Pusseptiņos, kad te ieradās milzīgs bars feniksiešu, viņas piepeši kā no zemes izlīda vai no gaisa nokrita — trīs — četri — pieci simti — kas viņas varēja saskaitīt, pie tam skaits ik minūti pieauga. Septiņos te bij jau vairāki tūkstoši, visa platā Matisa iela pilna, cik tālu acis sniedza. Bīstami satrukta melna masa, strādnieki, strādnieces un kā vienmēr un visur liela daļa ziņkārīgo līdzgājēju.

Iecirknī durvis un vārti noslēgti, patlaban logus arī otrajā stāvā aiztaisīja ciet. Droši vien tie pārbijās, redzēdami, ka vakarvakara pārmācība Aleksandra ielā un dārzā it neko nav līdzējusi, tie kļuvuši vēl pārdrošāki un nekaunīgāki. Pūlis auga vēl joprojām. Tad tuvāk pie iecirkņa sākās kņada — aurošana, griezīgi svilpieni tāpat ar saliektu mēli un arī ar īpašām, ielas puiku kabatās vienmēr atrodamām svīlpēm, kliedzienu, kas reizēm sacēlās tādā mutulī, ka taisni ausis plēsa, lai gan tajā nepārskatāmajā ļaužu barā neviens lāgā nesaprata, par ko īsti kliedz. Dūres slaistījās gaisā, kāds pārāk aizrāvis pat savu cepuri uzsvieda, riņķi griezdamās, tā nolaidās atpakaļ pūlī — uz neredzēšanos ar savu īpašnieku. Attālākie bij pārliecināti, ka tie tur priekšā dauza pie iecirkņa durvīm, draudē ielauzt tās un piespiest izpildīt savas prasības, tie katrā ziņā jāatbalsta un kā tad citādi, kā dodot rīklei ziņu.»⁴⁴⁶

Policijas iecirknī aprēķinus atteicās izsniegt, kaut gan 5. maijā Aleksandra dārzā strādniecēm ar varu spieda tos saņemt. Policija aizbildinājās, ka tai nav nepieciešamo dokumentu no «Linu un džutas manufaktūras» un tāpēc aprēķinus izsniegs tikai 7. maijā. Tomēr jādomā, ka policija baidījās no iespējamiem incidentiem, jo pie iecirkņa bija sapulcējušās lielas strādnieku masas. Arī prasība par apcietināto «Linu un džutas manufaktūras» strādnieku atbrīvošanu tika noraidīta. Drīz vien ap policijas iecirkni sapulcējušos strādnieku skaits palielinājās līdz 3000 cilvēkiem.⁴⁴⁷ Pēterburgas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa vadība, lielā strādnieku bara nobaidīta, lūdza pēc palīdzības.

Pulksten 21⁴⁵ Vidzemes guberņas gubernators izsauca vēl divus Vjazmas 115. kājnieku pulka bataljonus, kuru uzdevums bija izolēt Pēterburgas priekšpilsētu.⁴⁴⁸ Strādnieku nodoms atbrīvot apcietinātos ar varu tika izjaukts. Apkārtējās ielas bija strādnieku pilnas. Viņi ar akmeņiem apmētāja policiju un karaspēku, sāka dedzināt apkārtējās publiskās mājas, izsita veikalus un privāto māju logus. 20. armijas korpusa štāba ziņojumā Viļņas kara apgabala komandierim norādīts, ka netālu no 2. policijas iecirkņa viena māja tika aizdedzināta, bet vairākām norauti slēgi un izsisti logi.⁴⁴⁹

No Vjazmas 115. kājnieku pulka izsauktie divi karavīru bataljoni vispirms sašķēla strādnieku pūli 3 grupās un atspieda no policijas iecirkņa. Strādnieki, demolējot publiskās mājas, atkāpās pa Matīsa, Marijas, Suvorova un Ģertrūdes ielām. Grūti izskaidrot šādu strādnieku rīcību, taču ir pamats domāt, ka tas saistīts ar strādnieku pēdējo dienu pārdzīvojumiem. 5. maija vakarā Aleksandra dārzā, kad strādnieces sūdzējās Jelgavas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa pristava palīgam, ka tās manufaktūrā saņem ļoti mazu algu, viņas dabūja dzirdēt nirdzīgu padomu: ja vēlas vairāk nopelnīt, lai iestājas publiskajās mājās.⁴⁵⁰ Tāpat arī 6. maija vakarā, kad «Linu un džutas manufaktūras» arestēto strādnieku sievas Pēterburgas priekšpilsētas 2. policijas iecirknī prasīja atbrīvot savus vīrus, teikdamas, ka bez viņiem nav spējīgas uzturēt ģimeni, policijas pristavs strādniecēm ieteica iestāties priekā mājās.⁴⁵¹ Svarīgi arī tas, ka šo iestāžu pastāvīgie apmeklētāji bija strādnieku ekspluatatori. Cara Nikolaja II dzimšanas dienai par godu tās bija izgreznotas un iluminētas ar darvas podiņiem, kuri bija novietoti to priekšā. Tā šie svētku podiņi kļuva strādniekiem par ērtiem metamiem priekšmetiem un lidoja pieminēto māju logos. Strādnieki izdemolēja 12 atklātās mājas. Pie tam 6 no tām tika arī aizdedzinātas.⁴⁵² Šajā pašā vakarā strādnieki izpostīja vēl vienu privātmāju un portera veikalus. Ugunsdzēsējus, policistus un kareivjus, kas gribēja ugunsgrēku apdzēst, strādnieki apmētāja ar akmeņiem.

Ap pulksten 24⁰⁰ karaspēkam daļēji bija izdevies strādnieku pūli izklidināt. Oficiālajos ziņojumos norādīts, ka kareivji ieročus nelietoja un aprobežojās tikai ar to, ka arestēja 35 strādniekus.⁴⁵³ Par 6. maija strādnieku un karaspēka sadursmes raksturu liecina šādi fakti: ar akme-

7. maiju pie manis dzīvoklī ieradās Vidzemes guberņas vicegubernators īstenais valsts padomnieks Buligins un Rīgas apgabala tiesas prokurors valsts padomnieks Pojarkovs ar paziņojumu, ka nemieri starp strādniekiem pastiprinās, ka tie var pāriet uz visām rūpniecām un pie lielā strādnieku skaita Rīgā nekārtības var pieņemt ļoti lielus un nopietnus apmērus, un tāpēc viņi prasīja dot civilās priekšniecības rīcībā visu, ko es tikai varu.»⁴⁵⁷ Ģenerālis Dmitrovskis nomierināja vēlos nakts viesus, sacīdams, ka Rīgā pilnīgi pietiek karaspēka, lai apspiestu nemierus pat tādā gadījumā, ja tajos piedalītos visi Rīgas strādnieki. 20. armijas korpusa komandieris tomēr ieteica Vidzemes gubernatoram griezties pie Viļņas kara apgabala komandiera ar lūgumu atsūtīt kazakus: «Kazaki līdzīgiem mērķiem ir neaizvietojami, jo tie ir kustīgi un viņiem ir nekārtību nomierināšanai labākais ierocis — nagaika.»⁴⁵⁸

7. maijā Vidzemes guberņas administrācija sāka aktīvi darboties. Tika slēgtas visas Rīgas priekšpilsētas dzertuves. Sāds rikojums bija parasta parādība līdzīgos gadījumos: administrācija baidījās, ka alkohola lietošana pavairo strādnieku cīņas sparū. No Viļņas kara apgabala pieprasīja 2 kazaku sotņas, lai tās «ievērojami atvieglinātu kārtības atjaunošanu»⁴⁵⁹. Strādnieku kustība 7. maijā risinājās tāpat kā iepriekšējā dienā. Ap pulksten 15⁰⁰ strādnieki atkal sāka pulcēties pie Pēterburgas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa nolūkā atbrīvot apcietinātos biedrus. Strādnieki jau otro dienu neatlaidīgi centās panākt šī nodoma realizēšanu. Ap pulksten 17⁰⁰ uz Pēterburgas priekšpilsētas 2. policijas iecirkni tika izsaukts viens bataljons no Malojaroslavas 116. pulka un 5 rotas no Izborskas 177. kājnieku pulka (aptuveni 900 kareivju). Par šo daļu komandieri pēc gubernatora pieprasījuma norīkoja Malojaroslavas 116. kājnieku pulka komandieri pulkvedi Butovski.⁴⁶⁰ Ap pulksten 18⁰⁰ strādnieki kļuva aktīvāki. Dažādās pilsētas daļās izveidojās 300—400 cilvēku lielas grupas, kas apmētāja policiju un karaspēku ar akmeņiem. Ap pulksten 19⁰⁰ 300 cilvēku liels strādnieku pūlis Ķieģeļu un Zaļajā ielā ar akmeņiem izdauzīja 3 publisko māju un Meisnera privātmājas logus.⁴⁶¹

Uzzinājis, ka stāvoklis nopietns, Vidzemes gubernators pats ap pulksten 20⁰⁰ ieradās Pēterburgas priekšpilsētas 2. policijas iecirknī. Pretī strādniekiem no Matīsa un Marijas ielu krustojuma virzījās Malojaroslavas 116. kājnieku

pulka rotas. Bataljona komandiera vadībā kopā ar policistiem tās gāja virsū strādnieku pūlim.⁴⁶² Tā kā strādnieki izrādīja enerģisku pretsparu, tos trīs reizes uzaicināja izklīst, piedraudot, ka pretējā gadījumā kareivji atklās uguni. Strādnieki neņēma vērā draudus un turpināja apmētāt kareivjus un policistus ar akmeņiem, klaigādami, ka kareivjiem nav tiesības uz tiem šaut.⁴⁶³ 20. armijas korpusa komandieris ģenerālis Dmitrovskis atzīmēja, ka strādnieki izturējušies «ievērojami bezkaunīgāk» nekā 6. maijā, jo strādnieku vidū bija izplatījušās baumas, ka karaspēks uz viņiem nedrīkst šaut un par strādnieku apšaušanu Aleksandra dārzā 5. maijā «kareivju nodaļas komandieris tiks sodīts»⁴⁶⁴.

Interesanti atzīmēt, kā tautas masas «apsveica» Vidzemes gubernatoru un Rīgas policijmeistaru, kuri sekoja uzbrūkošajām kareivju rotām. Kad minētās amatpersonas bija nonākušas līdz Marijas ielas 69. namam, no strādnieku pūļa ielas otrajā pusē uz tiem sāka mest ar akmeņiem. Akmeņi sāka birt arī no mājas otrā stāva loga.⁴⁶⁵ Šajā dzīvoklī tika arestēti Kijevas universitātes students L. Šneiders, viņa brālis zeltkalis V. Šneiders, burtlicis A. Šneiders, bijušais restorāna komijs N. Teins, bijušais Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas mehāniķis V. Teins, mūrnieks L. Treiroze un galdnieks V. Mordevics.

Ar strādnieku izklīdināšanu karaspēkam neveicās. Izklīdināti vienā vietā, tie atkal sapulcējās citā. Ap pulksten 21⁰⁰ pēc policijas pieprasījuma Izborskas 177. pulka patruļa ar apakšvirsnieku Korjaginu un policijas iecirkņa uzraugu Boiseviču priekšgalā Bruņinieku un Marijas ielu krustojumā nokļuva strādnieku ielenkumā. Strādnieki apmētāja tos ar akmeņiem, saukdami: «... Garām nelaidīsim, bet šaut nedrīkstat!»⁴⁶⁶ Pēc brīdinājuma šāviena gaisā, tika raidīti 5 šāvieni strādnieku pūlī. Šaušana droši vien būtu turpinājusies, ja patruļai palīgā neierastos Malojarslavas 116. kājnieku pulka rota. Tā strādniekus izklīdināja, bet patruļa bija paspējusi 4 strādniekus ievainot un 1 nogalināt.⁴⁶⁷

Karaspēka aktīvās darbības rezultātā strādnieki bija spiesti atstāt Pēterburgas priekšpilsētas 2. policijas iecirkni. Atkāpjoties strādnieki izdemolēja un aizdedzināja Pētiņa dzērienu tirgotavu Marijas ielā un izdemolēja Srēdera tirgotavu Romanova ielā.

7. maija notikumi tāpat kā iepriekšējās dienās bija

masveidīgi. Par to liecina arī karaspēkam nodarītie zaudējumi: ievainoti 2 virsnieki, 13 kareivji, salauztas 16 šauteņu laidnes, viens durklis, sasistas bungas.⁴⁶⁸ Ap pulksten 1⁰⁰ naktī no 7. uz 8. maiju karaspēkam un policijai bija izdevies nodibināt pilsētā kārtību.

8. maijā guberņas administrācija rūpīgi gatavojās strādnieku nemieru apspiešanai. Tā paredzēja, ka pēc tam, kad strādnieki uzņēmumos būs saņēmuši algu, sāksies dažādas nekārtības. Lai iebiedētu gaidāmo notikumu dalībniekus, Vidzemes guberņas gubernators Surovcevs pavēlēja visā pilsētā izlīmēt paziņojumu, kurā bija teikts, ka «katra ļaužu sadrūzmēšanās uz ielām un plačiem Rīgas pilsētā kā arī dzelzceļu vakzālos uz to stingrāko aizliegta; uz policijas uzaicinājumu sapulcējušamies ļaužu pūlim, kā arī katrai sevišķai personai, kas arī viņa būtu, bez kavēšanās un pretrunas jāpaklusa valdības prasījumiem; augšminēto noteikumu neizpildīšanas gadījumā nepaklausīgie tiks sodīti ar visu likuma stingrību»⁴⁶⁹. Tālāk paziņojumā teikts, ka sapulcējušies tiks izklīdināti ar ieroču palīdzību. Visiem Rīgas iedzīvotājiem aizliedza parādīties uz ielām pēc pulksten 21⁰⁰. Tātad faktiski tika ieviesta komandanta stunda. Tā kā ielu nekārtībās piedalījās galvenokārt tikai strādnieki, tad uz fabrikām un rūpnīcām tika nosūtīti speciāli paziņojumi. Grautiņu, pulcēšanās, dedzināšanas gadījumos cilvēkus bija paredzēts izklīdināt ar šaujamo ieroču palīdzību.⁴⁷⁰

Rīgu sadalīja trīs rajonos un attiecīgi arī karaspēku: Pēterburgas priekšpilsētā — Vjazmas 115. kājnieku pulka 10 rotas; Izborskas 177. kājnieku pulka 3 rotas un Malojaroslavas 116. kājnieku pulka 3 rotas (kopā apmēram 1600 kareivju); Maskavas priekšpilsētā — Izborskas 177. kājnieku pulka 2 bataljonus (apmēram 800 kareivju); Jelgavas priekšpilsētā — Malojaroslavas 116. kājnieku pulka 3 bataljonus (apmēram 1200 kareivju).⁴⁷¹

Par pašu bīstamāko rajonu tika uzskatīta Pēterburgas priekšpilsēta, kur strādnieku nemieri bija notikuši gan 5., gan 6., gan arī 7. maijā. Pēc Vidzemes gubernatora rīkojuma Pēterburgas priekšpilsētā 16 kareivju rotas vajadzēja izvietot šādi: 6 rotas nodot 2. Pēterburgas policijas iecirkņa rīcībā, 8 rotas norikot pie Rīgas—Orlas dzelzceļa stacijas, bet 2 rotas Aleksandra un Elizabetes ielu stūrī.⁴⁷²

Karaspēka kazarmās atstāja tikai vienu bataljonu no

katra pulka, kas apsargātu daļas noliktavas.⁴⁷³ Tika apsvērtā pat tāda iespēja, ka 8. maija vakarā Pēterburgas un Maskavas priekšpilsētas strādniekiem varētu pievienoties Jelgavas priekšpilsētas uzņēmumos strādājošie. Sai sakarā Jelgavas priekšpilsētas kareivjiem ap pulksten 17⁰⁰ vajadzēja sākt apsargāt pontona tiltu pār Daugavu.⁴⁷⁴ Šie pasākumi aizkavēja strādnieku masveidīgu uzstāšanos 8. un 9. maijā. Taču strādnieki šajās stihiskās kustības atplūdu dienās saglabāja savu kaujiniecisko noskaņojumu. Viņi pulcējās nelielās grupās uz ielām un sarīkoja uzbrukumus dzertuvēm. Tā, piemēram, strādnieki mēģināja otrreiz iebrukt Pētiņa dzertuvē, piedraudēja izdemolēt Reinas vīna pagrabu.⁴⁷⁵ Protestēdami pret izlīmētajiem paziņojumiem, strādnieki tos publiski noplēsa. 8. maija vakarā strādnieki barā virzījās pa Ģertrūdes ielu pāri pārbrauktuvei, pa mazo Palisādes un Romanova ielu un plēsa nost gubernatora paziņojumus.⁴⁷⁶ Naktī no 8. uz 9. maiju tika aizdedzināts Rīgas mašīnbūves un čugunliešanas rūpnīcas «Motors» šķūnis un sēta.⁴⁷⁷ Tā kā šis protesta formas tika lietotas strādnieku kustības atplūdu posmā, tad tās jau mazāk satrauca Vidzemes gubernatoru.

9. maijā pulksten 16⁰⁰ bija sagaidāma strādnieku uzstāšanās sakarā ar 5. maijā nošauto strādnieku bērēm. Karaspēkam tika pavēlēts pilnīgā gatavībā atrasties kazarmās.⁴⁷⁸ Tomēr šī jaunā protesta forma, ar kuras palīdzību Latvijas strādnieki bieži demonstrēja savu spēku jau XX gadsimta sākumā, šoreiz vēl neieguva masveidību. Strādnieku bēres noritēja mierīgi, bez lielu strādnieku masu piedalīšanās. 9. maijā strādnieku kustībā bija vērojamas zināmas pārmaiņas. Strādnieki savu darbību no ielām pakāpeniski pārsvieda uz atsevišķiem uzņēmumiem. Tam par iemeslu bija gan zināms strādnieku organizētības pieaugums, gan arī tas, ka pulksten 12⁰⁰ Rīgā no Viļņas ar vilcienu ieradās Donas kazaku 3. pulka 2. sotņas.⁴⁷⁹ Kazaki daudz ātrāk izklīdināja uz ielām sapulcējušos strādniekus. Vietās, kur bija sagaidāma strādnieku uzstāšanās, jau iepriekš bija izvietotas nelielas kazaku nodaļas. «Linu un džutas manufaktūras» streikojošie strādnieki ieradās Strazdumuižas kokvilnas manufaktūras apkārtnē un sāka pierunāt strādniekus uzsākt streiku.⁴⁸⁰ Strādnieku kustībā bija daudz stihiskuma. Tā, piemēram, pulksten 21³⁰ pie alus rūpnīcas «Valdšleshens» vārtiem pienāca apmēram 300 cilvēku liels bars, atgrūda sargu no durvīm, iegāja

pagalmā un izsita tuvāko celtņu logus. Pēc pulksten 22⁰⁰ šis pats strādnieku pulks ieradās N. Rabinoviča kokzāģētavā un tur sarīkoja nekārtības.⁴⁸¹ «Valdšlesheņa» alus rūpnīcas vārtu sargs un N. Rabinoviča kokzāģētavas pārvaldnieks strādnieku barā bija pamanījuši arī šo uzņēmumu strādniekus un tādus, kas pirms kāda laika no darba bija atlaisti.

No 9. uz 10. maiju guberņas administrācija bija speciāli gatavojusies cīnīties pret iespējamiem dedzināšanas mēģinājumiem. Šinī nolūkā no pulksten 21⁰⁰ līdz 9⁰⁰ par pilsētas atsevišķu 3 iecirkņu drošību bija jārupējās 115. Vjazmas, 177. Izborskas un 116. Malojaroslavas kājnieku pulka komandieriem.⁴⁸² Taču nekādu nopietnu atgadījumu šinī naktī nebija. Strādnieki vienīgi nodedzināja Rīgas preču stacijas baraku, kurā dzīvoja aptuveni 150 darba uzņēmēja Frida strādnieku.⁴⁸³ Šajā gadījumā strādnieki vērsās pret saviem biedriem, kuru šķiru cīņas apziņa vēl nebija tiktāl attīstīta, lai iesaistītos kopējā Rīgas strādnieku cīņā.

Kurš Rīgas strādnieku rajons visaktīvāk piedalījās Rīgas dumpja otrajā posmā? Daļēji priekšstatu par to dod strādnieku izklišanas virzieni 6.—7. maijā no Pēterburgas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa. Pēc šiem rādītājiem, galvenās strādnieku masas virzījās uz Maskavas priekšpilsētu. Tomēr no šiem faktiem vien vēl nevar spriest, ka no 6. līdz 7. maijam strādnieku kustībā, kura risinājās Pēterburgas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa rajonā, būtu piedalījušies tikai Maskavas priekšpilsētas strādnieki. Šajos notikumos noteikti ievērojama vieta ieradāma arī Pēterburgas priekšpilsētas, it īpaši Aleksandra vārtu rajona strādniekiem. Atšķirība tikai tā, ka šis priekšpilsētas strādnieki nepiedalījās dažādu objektu demolēšanā ar tik lielu enerģiju.

KOPEJĀ STREIKĀ

Ar 10. maija notikumiem sākās Rīgas dumpja trešais posms. Tas saistās ar vispārējo ekonomisko streiku Pārdaugavas fabrikās un rūpnīcās. Šo posmu salīdzinājumā ar abiem iepriekšējiem raksturo vislielākā organizētība, kaut gan arī stihiskuma elementu vēl daudz. Trešo strādnieku kustības posmu saskaņā ar F. Roziņa sniegtajām

ziņām ļoti ietekmēja no 7. uz 8. maiju Pārdaugavā Arkādijas dārzā notikusī sapulce, kurā piedalījās aptuveni 7000 strādnieku. Tajā tika pārspriests jautājums par ģenerālstreika sarīkošanu Rīgas fabrikās un rūpnīcās. Tā organizēšanas darbā savs nopelns bija strādnieku nelegālajiem pulcīņiem. To, ka streiks patiešām bija organizēts, atzina arī Vidzemes guberņas gubernators. 24. jūlija ziņojumā iekšlietu ministram rakstīts: «To kopējais streiks sākās 10. maijā no pulksten 9⁰⁰ rītā, citiem vārdiem sakot, Rīgas fabriku strādnieki parādīja tādu apbrīnojamu saliedētību, ka 2 dienās paspēja ne tikai vienoties . . . , bet arī organizēja streiku, kurš uzreiz aptvēra plašu pilsētas rajonu . . . »⁴⁸⁴ Vispārējais Pārdaugavas fabriku un rūpnīcu streiks iesākās 10. maijā, līdz 12. maijam strauji pieņēmas spēkā, bet tad pakāpeniski atslāba un 18. maijā izbeidzās. Streiku 10. maijā iesāka Ilguciema vilnas aušanas — bij. R. Lodera fabrikas strādnieki.⁴⁸⁵ Visi streikojošie strādnieki prasīja paaugstināt darba algu un saīsināt darba dienu par 1 stundu. Streikotāji izturējās mierīgi, fabriku atstāja tikai pusdienlaikā un pievienojās apkārtējo uzņēmumu strādniekiem, kuri bija sapulcējušies uz ielas. Pēdējie tos apsveica ar triumfejošiem saucieniem. Ap pulksten 14⁰⁰ fabrikā ieradās Vidzemes guberņas vecākais fabriku inspektors R. Ruma nolūkā pierunāt strādniekus atsākt darbu. Taču, baidīdamies izraisīt incidentu, viņš no šī nodoma atteicās un uzaicināja strādniekus doties uz mājām.

Streiku uzsāka arī A. Mindeļa gumijas fabrikas visi 330 strādnieki. Streikotāji pieprasīja paaugstināt darba algu un maksāt vīriešiem 80 kapeiku vietā 90 kapeikas un 90 kapeiku vietā 1 rubli; sievietēm — dienā ne mazāk par 50 kapeikām.⁴⁸⁶ Administrācija atsacījās izpildīt strādnieku prasības, viņi atstāja fabriku un sapulcējās ārpusē netālu no tās. Fabriku inspektora aicinājumam ierasties uzņēmumā uz pārrunām streikotāji neklausīja. Tās strādnieces, kuras gribēja to darīt, pārējie strādnieki nelaida. Tomēr inspektors bija neatlaidīgs un viņam izdevās savu panākt. Pie viņa tika atsūtīti strādnieku pārstāvji: 5 vīrieši un 3 sievietes. Taču šīm pārrunām nebija panākumu, jo viņi neatkāpās no prasības par tūlītēju darba algas paaugstināšanu.⁴⁸⁷ Pēc šīs delegācijas strādnieki nosūtīja pie fabriku inspektora vēl vienu, un tā savas prasības izteica jau asākā formā. Pēc Vidzemes guberņas vecākā fabriku inspektora vārdiem, šī strādnieku grupa bija «nekaunī-

gāka... saņēmuši fabrikas kantorī inspektora klātbūtnē atteikumu par darba algas paaugstināšanu, tūlīt galvā uzlika cepures un demonstratīvi izgāja no fabrikas»⁴⁸⁸. Par galvenajiem streika organizētājiem tika uzskatīti 3 strādnieki, un, lai ātrāk izbeigtu streiku, fabriku inspekcija nolēma lūgt policiju šos strādniekus arestēt.⁴⁸⁹ Ap pulksten 15⁰⁰ pie A. Mindeļa gumijas fabrikas vārtiem sapulcējās citu rūpnīcu un fabriku strādnieki, kuri kādu stundu ar akmeņiem apmētāja fabriku. Pēc tam daļa šo strādnieku izklīda, citi devās uz «Zasulauka kokvilnas vērpšanas un aušanas manufaktūru», bet apmēram 100 strādnieku palika turpat netālu no A. Mindeļa gumijas fabrikas.

10. maijā, kad Pārdaugavas fabrikas cita pēc citas sāka streikot, Vidzemes guberņas administrācija neķērās tūlīt pie militāra spēka lietošanas: streiku norisē nebija nekā jauna. Vidzemes guberņas gubernators bija pavēlējis policijai uz laiku aprobežoties tikai ar novērotājas pozīcijām. Strādnieku nomierināšana tika uzticēta fabriku inspektoriem, jo guberņas administrācija baidījās no iespējamām streikotāju un policijas sadursmēm, kas izraisītu lielu strādnieku masu saplūšanu uz ielām. Lai izvēlētos pašus efektīvākos pasākumus Pārdaugavas streiku kustības apspiešanā, ar reālo stāvokli fabrikās bija uzdots iepazīties vicegubernatoram Buliginam. Buligins ieradās arī «Zasulauka kokvilnas vērpšanas un aušanas manufaktūrā». Šajā uzņēmumā pirmās maiņas strādnieki bija nostrādājuši līdz maiņas beigām, bet otrā maiņa, tikko uzsākusi darbu, bija pieprasījusi manufaktūras administrācijai palielināt darba algu. Visi 858 uzņēmuma strādnieki streikoja. «Zasulauka kokvilnas vērpšanas un aušanas manufaktūrā» jau pirms vicegubernatora ierašanās ar strādniekiem bija runājis fabriku inspektors. Strādnieki atteicās atsākt darbu uz iepriekšējiem noteikumiem. Vicegubernatora Buligina uzstāšanās guva zināmus panākumus. Viņam izdevās pierunāt aušanas nodaļas strādniekus atsākt darbu. Taču tie nebija nostrādājuši pat 5 minūtes, kad streiklaužiem uzbruka pārējo manufaktūras nodaļu strādnieki un «... viņa ekselences klātbūtnē vardarbīgā veidā, t. i., mezdamiēs kautiņā, piespieda pārtraukt darbu»⁴⁹⁰. Šai cīņā pret streiklaužiem piedalījās ne tikai vīrieši, bet arī sievietes. Streiklaužu nodaļā, piemēram, kopā ar vīriešiem ielauzās strādniece L. Lazdovska un ar koku rokās uzbruka audējiem, kas bija atsākuši darbu. Uz vakara pusi «Zasulauka

kokvilnas vērpšanas un aušanas manufaktūras» strādnieki sāka uzstāties vēl drošāk un kaujinieciskā noskaņojumā pulcējās uz ielas, draudēdami izdemolēt manufaktūru. Līdzīgi notikumi risinājās arī Rīgas mašīnbūves un čugunliešanas rūpnīcā «Motors», kur «...visi strādnieki streiko, izgāja uz ielas... draud sagraut rūpnīcu»⁴⁹¹. Fabrikas inspekcija pieprasīja nosūtīt uz šiem uzņēmumiem karaspēku vai arī kazaku nodaļu, taču gubernators šo prasību noraidīja. Ap pulksten 18⁰⁰ pie minētajiem uzņēmumiem jau bija sapulcējušies vairāk nekā 1000 strādnieku. Tie ar akmeņiem dauzīja rūpnīcas logus.⁴⁹² Strādnieki mēģināja iekļūt rūpnīcā, bet administrācija aizbarikādēja logus. Uzņēmuma kalpotāji, kas bija apbruņoti gan ar revolveriem, gan ar bisēm, atklāja uz streikotājiem uguni. Šie «brašie» kantora darbinieki ievainoja strādniekus A. Taubi, H. Stelpi, A. Stonku, bet Annu Lasmani nošāva.⁴⁹³ Arī «Zasulauka kokvilnas vērpšanas un aušanas manufaktūrā» strādnieku pūlim pretī stājās ar revolveriem bruņoti administrācijas ierēdņi. Tomēr strādnieki ielauzās manufaktūras pagalmā. Tad administrācija mēģināja izklīdināt strādniekus ar ūdens strūklu no ugunsdzēsēju šļūtenes, bet strādnieki to tūlīt sagrieza. Manufaktūras direktors izbijās un mēģināja izsaukt policiju, taču izrādījās, ka tas nav iespējams, jo strādnieki bija pārgriezuši arī telefona vadus. Beidzot administrācija ar speciālu ugunsgrēka signālu izsauca ugunsdzēsēju komandu.⁴⁹⁴ Taču šo komandu streikotāji nelaida pat uzņēmuma tuvumā. Pa šo laiku viņi bija izdemolējuši 2 manufaktūras sargu dzīvokļus un «sabojāja un lauza visu, kas gadījās pie rokas...»⁴⁹⁵. Pēc pulksten 20⁰⁰, kad strādnieki uzzināja par pussotņas kazaku tuvošanos, tie no grautiņa vietas izklīda pa mājām vai nozuda tuvējā mežā, piedraudēdami administrācijai, ka atgriezīsies naktī. Kazaki vairs paspēja «sodīt» tikai kādus 20—30 strādniekus.⁴⁹⁶

10. maijā pēc pusdienas streiku uzsāka arī visi 80 V. Kerkoviusa podnieku rūpnīcas strādnieki. Streikotāji izvirzīja rūpnīcas administrācijai plašas prasības: palielināt viriešiem darba dienas algu par 10 kapeikām, sievietēm par 5 kapeikām, darba dienu saīsināt par 1 stundu un pieņemt uzņēmuma strādnieku ārstēšanai pastāvīgu ārstu. Strādnieki izteica neapmierinātību ar esošo ārstēšanas kārtību, kad slimokases strādniekus uz fabrikas rēķina ārstēja dažādi ārsti.⁴⁹⁷ Jāatzīst, ka šāda veida prasība

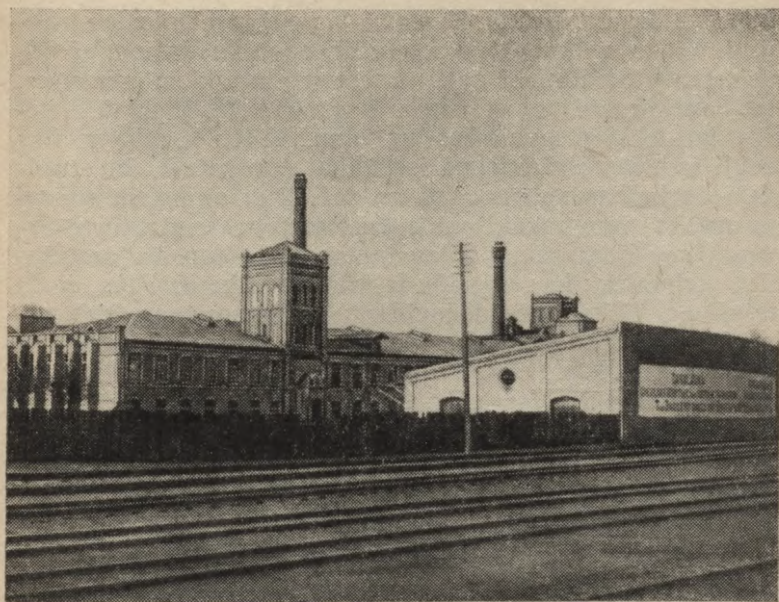
XIX gadsimta beigās Latvijas strādnieku kustībā vēl bija reta parādība.

Daudz plašāk, taču visai haotiski sākās streiks firmas «Herminghauzs un Formans» atslēgu fabrikā. Darbs turpinājās līdz pulksten 14⁰⁰, kad pie fabrikas sapulcējās strādnieku bars, kas «sāka kliegt, svilpt un izsaukt strādniekus»⁴⁹⁸. Visi uzņēmuma 677 strādnieki pārtrauca darbu, bet, kad streikotāji aizgāja, atslēgu fabrikas strādnieki atkal turpināja darbu. Ap pulksten 15⁰⁰ citu uzņēmumu streikojošie strādnieki vēlreiz ieradās pie fabrikas un trokšņodami sāka mest logos akmeņus. Fabrikas lietuves nodaļas strādnieki pārtrauca darbu un izgāja uz ielas, bet atslēdznieku nodaļas strādnieki, arī pametuši darbu, palika uzņēmumā. Pēc direktora pavēles atsākt darbu viņi turpināja trokšņot, bet, kad tos uzaicināja atstāt fabriku, visi izgāja pa fabrikas vārtiem.⁴⁹⁹

10. maijā streiku uzsāka arī Trampedaha ķīmiskās rūpnīcas, bij. «Selio un Bello» pistonu un patronu rūpnīcas, K. Heses korķu un kapseļu fabrikas un citu uzņēmumu strādnieki. Streiku kustība plaši izplatījās Pārdaugavas fabrikās un rūpnīcās. Vidzemes guberņas administrācija visvairāk baidījās no tā, ka visu uzņēmumu strādnieki varētu savstarpēji sazināties un noorganizēt Rīgā vispārēju streiku.⁵⁰⁰ Sai dienā streiku uzsāka 15 uzņēmumi ar aptuveni 5000 strādniekiem. Par to, ka streiki iepriekš bija organizēti, liecina tas, ka tie sākās vienā dienā un lielākā daļa streikojošo uzņēmumu strādnieku izvirzīja administrācijai nopietni izstrādātas prasības. No 15 streikiem tikai divos strādnieki neizvirzīja prasības. Par 3 uzņēmumiem nav pietiekamu ziņu, bet visos pārējos tika izteiktas konkrētas prasības paaugstināt darba algu, saīsināt darba dienu un uzlabot medicīnisko apkalpošanu. Streiku pirmā diena liecina par strādnieku organizētības tālāku izaugsmi, kaut gan arī stihiskuma elementu vēl netrūka. Streikotāji bija ļoti kaujinieciski noskaņoti. Atsevišķas strādnieku grupas Pārdaugavā ar akmeņiem apmētāja dežurējošos gorodovojus.⁵⁰¹

Nakts no 10. uz 11. maiju pagāja mierīgi. Taču jau no paša rīta streikojošajiem uzņēmumiem Pārdaugavā sāka pievienoties citas fabrikas un rūpnīcas. Apskatīsim dažus 11. maijā iesākušos streikus, kas notikumu ziņā visbagātākie. Viens no notikumu ziņā visbagātākajiem ir Rīgas a/s «Tekstils» vilnas audumu aušanas manufaktūras visu

«Zasulauka manufaktūra», kuru 10. maijā Rīgas dumpja laikā izdemolēja strādnieki

510 strādnieku streiks. Ap pulksten 8⁰⁰ visi uzņēmumu strādnieki sapulcējās kantora priekšā un aicināja uz pārrunām direktoru. Tas atteicās runāt ar visiem strādniekiem, bet ierosināja tiem izvēlēties no sava vidus 8 pārstāvjus. Šie pārstāvji izteica direktoram visu streikotāju prasības: palielināt darba algu un par pusstundu saīsināt darba dienu.⁵⁰² Kaut gan direktors atteicās apspriest šīs prasības, kamēr Rīgā notiek strādnieku nemieri, strādnieki manufaktūras pagalmā izturējās mierīgi. Fabriku inspektors Alafuzovs, gribēdams piespiest strādniekus atsākt darbu, vispirms nolēma izklīdināt citu fabriku un rūpnīcu strādniekus, kuri stāvēja pie manufaktūras vārtiem. Šajā nolūkā tika izsaukta kazaku vienība, un uz manufaktūru devās Jelgavas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa pristavs Afanasjevs un 3. Donas kazaku pulka horunžijs Astahovs ar 10 kazakiem.⁵⁰³ Ieraudzījuši tuvojamies kazaku vienību, strādnieki izklīda. Kazaki neatrada aiz uzņēmuma vārtiem nevienu strādnieku, kuru varētu «pārmācīt», un iejāja

manufaktūras pagalmā. Tur atradās citi streikojošie strādnieki. Viens no kazakiem iesita ar nagaiku dažiem strādniekiem.⁵⁰⁴ Strādnieki sāka sviest uz kazakiem akmeņus. Bet kazaki metās uz viņiem ar nagaikām.⁵⁰⁵ Strādnieki nebija iepriekš gatavojušies uz cīņu, tādēļ kazakiem itin viegli izdevās strādniekus izklīdināt. Sapratuši, ka strādnieki darbnīcās apbruņosies ar dažādiem sitamiem rīkiem un uzsāks cīņu, kazaki pasteidzās atstāt manufaktūru, paņemot sev līdzī savus 2 ievainotos. Citu fabriku un rūpnīcu strādnieki, kas atradās fabrikai tuvākajās ielās, uzzinājuši par tikko notikušo incidentu uzņēmuma pagalmā, gatavojās pārmācīt nelielo kazaku vienību. Pēc policijas ziņām, šajā laikā «... pa visu Daugavgrīvas ielu stāvēja ievērojams tautas pūlis, kas sāka tuvojties kazakiem...»⁵⁰⁶. Tie, sapratuši strādnieku nodomu, bija spiesti pagriezt zirgus un steigties uz policijas iecirkni pēc palīgspēkiem.

Manufaktūras strādnieki bija sašutuši par administrācijas un fabriku inspektora rīcību. Viņi pievienojās strādnieku pulkam uz ielas un sāka mest akmeņus sava uzņēmuma logos. Notikumi pieņēma tik asu pavērsienu, ka manufaktūras administrācija bija spiesta paslēpties. Daļa administrācijas darbinieku saskrēja pakošanas nodaļā, kas bija stingri nobultēta ar dzelzs slēģiem. Pārējie kopā ar policijas uzraugu un vecākā fabriku inspektora rakstvedi paslēpās kantora daļā, kurā bija velve bez logiem naudas skapja glabāšanai. Āp pulksten 14⁰⁰ strādnieki izdemolēja manufaktūras direktora Poses dzīvokli. Pēc Vidzemes guberņas vecākā fabriku inspektora sacītā var spriest, ka «...sasists galīgi viss, ko tikai varēja sasist: mēbeles, trauki, lustras utt., daudz izlaupīts»⁵⁰⁷. Līdzīgā kārtā bija cietusi manufaktūras noliktava.

Bij. V. Eikerta lentu fabrikā 11. maijā pulksten 10⁰⁰ streikojā 250 sievietes un apmēram 160 vīrieši. Viņi prasīja palielināt darba algu un saīsināt darba dienu.⁵⁰⁸ Strādnieki, kas darbu turpināja, paziņoja: ja fabriku administrācija šīs prasības neizpildīs 12. maijā līdz pulksten 12⁰⁰, tad arī viņi pārtrauks darbu. Pēc pusdienas viņi patiešām pārtrauca darbu un pulcējās uz ielas, kur jau atradās citu uzņēmumu strādnieki, tomēr vecākajam fabriku inspektoram izdevās pierunāt strādniekus izklīst pa mājām.

11. maijā pusdienas laikā sākās streiks V. Jevtanoviča ķīmiskajā rūpnīcā.⁵⁰⁹ Visi 185 strādnieki reizē pārtrauca darbu, pieprasdami palielināt dienas algu par 20 kapei-

kām, saīsināt darba dienu par 1 stundu. Fabrikas īpašnieks bija ar mieru palielināt darba algu par 5 kapeikām, bet atsacījās saīsināt darba dienu. Strādnieki ar to nebija mierā un turpināja streikot. Šajā pašā dienā ap pulksten 13⁰⁰ darbu pārtrauca Hertviga un Peitāna džutas-līnu vērpšanas un aušanas fabrika ar 208 strādniekiem. Pirmā maiņa nostrādāja visu paredzēto laiku, bet otrā darbu gan iesāka, bet pēc pusdienas to pārtrauca, pieprasīdama palielināt darba algu un saīsināt darba dienu.⁵¹⁰ Tā kā fabrikas administrācija atteicās izpildīt šīs prasības, visi strādnieki atstāja uzņēmumu. Pulksten 19³⁰ fabrikā ieradās abu maiņu strādnieki un atkārtoja savas prasības, taču, neko nepanākuši, izklīda. Tā kā stāvoklis, pēc fabrikas administrācijas domām, uzņēmumā bija saspilēts, tad vakarā Daugavgrīvas cietokšņa komandants nosūtīja uz turieni pusrotu zaldātu,⁵¹¹ kuriem vajadzēja apsargāt fabriku pret iespējamo strādnieku uzbrukumu. Streiku kustībā šajā dienā iesaistījās arī Bolderājas mašīnu un kuģu būvēšanas rūpnīca, F. Šapiro kokzāģētava, anilīna krāsu fabrika «Leopolds Kasels un Ko», K. Milera čugunliešanas rūpnīca un citi uzņēmumi.

Jau otro dienu 11. maijā sevišķi enerģiski norisa streiks Ilģuciema vilnas aušanas — bij. R. Lodera fabrikā. 11. maijā fabrikā ieradās visi strādnieki, bet pie darba nestājās. Fabriku inspektora vairāku stundu ilgje mēģinājumi pierunāt strādniekus sākt darbu beidzās bez rezultātiem. Streikotāji atstāja uzņēmuma teritoriju un pievienojās strādnieku masām uz ielas. Pūlis nemitīgi pieauga, «trokšņoja, meta gaisā cepures un svilpa». Fabrikas administrācija, baidīdamās no streikotājiem, izsauca kazaku vienību. Tie ar nagaikām tik enerģiski izklīdināja strādniekus, ka aiz pārskatīšanās pāris reizes uzgāza arī fabrikas direktoram, kas bija atradies pie vārtiem. Tomēr pēc neliela laika strādnieki no jauna sapulcējās pie fabrikas. Viņi izdemolēja fabrikas uzrauga istabu un ar akmeņiem izsita 400 logu rūtis.⁵¹²

Streiku kustība nopietni satrauca gubernas vadošās administratīvās iestādes. Izvilkumā no Vidzemes gubernas gubernatora ziņojuma iekšlietu ministram par nekārtībām un streikiem Rīgā 1899. gada maijā, kuru vēlāk publicēja vietējās avīzēs, par 11. maiju bija teikts: «Pa visu šo dienu ienāca gubernatoram, vicegubernatoram, policijmeistaram, gandrīz visiem pristaviem un, beidzot, pie karaspēka daļu

komandieriem fabrikantu un rūpnieku pieprasījumi un lūgumi, lai sūtot karaspēku. Notikumus izpauda pārspīlētā veidā: te ziņoja drīz par ugunspielaišanām, te par izpostīšanām, kuras patiesībā nemaz nebija notikušas: 100 cilvēku lielu baru nosauca par 1000 galvu lielu.»⁵¹³ Šis ziņojums bija ievietots vietējās avīzēs ar nolūku nomierināt gan strādniekus, gan arī fabrikantus. Tam vajadzēja parādīt, ka Rīgas dumpja notikumi nemaz nav tik svarīgi un tos nav vērts ilgi atcerēties. Tomēr šis ziņojums atklāja arī patieso stāvokli, to satraukumu un bailes, ko fabrikantu vidū bija sacēlusi vērienīgā strādnieku cīņa. Fabrikantu satraukumu pavairoja arī tas, ka strādnieku uzstāšanās bija ļoti neatlaidīga, streiki sākās vienā fabrikā pēc otras. Ja arī kazaku nodaļa izklīdināja uz ielas sapulcējušos strādniekus, tad tie sanāca kopā citā vietā un turpināja protestēt.⁵¹⁴ 11. maijā pie Vidzemes guberņas gubernatora ieradās delegāti no Rīgas biržas komitejas. Rīgas tirgotāju vārdā viņi lūdza, lai gubernators nodotu to rīcībā karaspēka daļas banku, rūpnicu, preču noliktavu apsargāšanai.⁵¹⁵

Rīgas dumpja dienās Rīgas Politehniskā institūta sociāldemokrātu pulciņa biedru grupa izdeva uzsaukumu Rīgas strādnieku komitejas vārdā. Šī proklamācija ar nosaukumu «Biedri, brāļi!» centās novērst stihiskuma elementus strādnieku kustībā, uzaicināja atturēties no vardarbības un uzsākt vispārēju streiku: «... Mēs uzaicinām Rīgas fabriku strādniekus uzsākt vispārīgu steiki, pieprasot algas paaugstināšanu un darba laika saīsināšanu. Nopietni lūdzam biedrus pa steiķa laiku izturēties mierīgi, pat pret policijas izaicinājumiem, nepiedalīties pie ielu trokšņiem, atturēties no mākslīgiem uzbudinājumiem, piem., alkohola, un atturēt no tā savus biedrus.»⁵¹⁶ Minētā proklamācija tika izplatīta laikā, kad daudzas Rīgas fabrikas un rūpnīcas jau streikoja pilnā sparā (pirmo reizi tā parādījās 7. maijā). Rīgas dumpja trešajā posmā 4 šīs proklamācijas eksemplārus policija atrada vagonu rūpnīcā «Fenikss» un Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcā. Divas proklamācijas atrastas naftas pārstrādāšanas rūpnīcā «Elihs un Ko», viena — A. Dombrovska kokzāģētavā, divas — mežā pie «Valdšleshena» alus rūpnīcas.⁵¹⁷ Domājams, ka šīs proklamācijas otrreiz tika izplatītas naktī no 10. uz 11. maiju sakarā ar to, ka Pārdaugavas streiku kustībā sāka izpausties stihiskums. 11. maijā vispārējam streikam

pievienojās vēl 12 fabrikas un rūpnīcas ar vairāk nekā 2000 strādniekiem. 11. maijā, pēc Vidzemes guberņas žandarmērijas ziņām, pavisam streikoja 22 fabrikas un rūpnīcas ar apmēram 6000 strādniekiem.⁵¹⁸

Nakts no 11. uz 12. maiju pagāja mierīgi. K. Smidta cementa rūpnīcā Ilguciemā, «Zasulauka kokvilnas vērpšanas un aušanas manufaktūrā», Rīgas sab. kokvilnas vērpšanas — bij. V. Eikerta lentu fabrikā atradās pa pusrotai Malojaroslavas pulka kareivju.⁵¹⁹ 12. maijā Vidzemes guberņas administrācija, apkopojot pieredzi, nāca pie secinājuma, ka karaspēka izvietojums pilsētā līdz šim nav bijis efektīvs. Tagad karaspēka un kazaku vienības izvietoja fabriku un rūpnīcu tuvumā un pat to teritorijā. 12. maijā streiku kustība joprojām paplašinājās. Sakarā ar streikotāju skaita pieaugumu Vidzemes gubernators izsauca uz Rīgu vēl 2 kazaku sotņas. 12. maija streiku vidū viskrasāk izdalījās Rīgas sab. kokvilnas vērpšanas — bij. V. Eikerta manufaktūras streiks. Neilgi pēc ierašanās darbā strādnieki to pārtrauca, izvirzot prasības: palielināt darba algu; sievietēm dienā maksāt ne mazāk par 50 kapeikām, bet vīriešiem ne mazāk kā 1 rubli; dot pārtraukumu brokastīm.⁵²⁰ Administrācija strādnieku prasības atteicās izpildīt. Visi 225 strādnieki devās uz vārtiem, bet, tā kā tie bija aizbultēti, tos izlauza. Izgājuši uz ielas, viņi ar akmeņiem sāka apmētāt manufaktūru.⁵²¹ Policijas pristavs izsauca pusrotu zaldātu, kurai pat bez ieroču palīdzības izdevās strādniekus izklīdināt. Manufaktūrā kārtības uzturēšanai atstāja 4 gorodovojus un policijas iecirkņa uzraugu. Ap pulksten 13⁰⁰ pie uzņēmuma atkal sāka pulcēties strādnieki. Kad ieradās kazaku grupa, strādnieki sāka lauzt trotuāru, mest akmeņus fabrikas celtņu logos un luktuos. No strādnieku pūļa atskanēja pāris revolveru šāvienu.⁵²² Tika šauts arī no manufaktūras, taču par upuriem nekas nav zināms. Izklīdinātie strādnieki sapulcējās uzņēmuma otrajā pusē un gribēja atsākt uzbrukumu, taču kazaki to pamanīja un atkal izdzenāja strādniekus. Tad viņi mēģināja izolēt manufaktūru no guberņas administratīvajām iestādēm, pārgriežot telefona vadus, taču arī tas neizdevās.⁵²³ Līdz vakaram Rīgas sab. kokvilnas vērpšanas — bij. V. Eikerta manufaktūras apkārtne bija mierīgi. Lai gan strādnieki vēl arvien bija satraukti un pulcējās nelielās grupiņās pa 10—15 cilvēkiem, tās itin viegli izklīdināja kazaki.

Streiku kustība pārsviedās uz Maskavas priekšpilsētu. Tajā aktīvi iesaistījās vairāku kokzāģētavu strādnieki. Tā 12. maijā ap pulksten 8³⁰ G. Beiera un A. Vanaga kokzāģētavā 18 strādnieki nesēji ieradās rūpnīcas kantorī un paziņoja, ka «... viņi nestrādās, ja nepieliks 1/4 kapeikas par 1 ass sazāģētu siju pārvešanu...»⁵²⁴. Pārējie 162 strādnieki arī pārtrauca darbu, ieradās rūpnīcas kantorī un pieprasīja palielināt strādnieka dienas algu par 25 kapeikām.⁵²⁵ Rūpnīcas administrācija bija ar mieru paaugstināt darba algu katram strādniekam, izņemot nesējus, tikai par 10 kapeikām, bet strādnieki tam nepiekrita un turpināja streiku. Viņi izklīda pa mājām. Palika 18 nesēji, kuri sadalījās trijās grupās un devās uz A. Sepelera, R. Mihelsoņa, F. Velcera, M. Maimina un M. Dubrovskas kokzāģētavām ar nodomu pierunāt šo rūpnīcu strādniekus nesējus pārtraukt darbu. A. Sepelera un R. Mihelsoņa uzņēmumu 63 strādnieki nesēji arī pārtrauca darbu un izklīda pa mājām. F. Velcera, M. Maimina un M. Dubrovskas kokzāģētavu administrācija, redzējama strādnieku kaujiniecisko noskaņojumu, saprata, ka tie tik un tā uzsāks streiku, un pati lika pārtraukt darbu.⁵²⁶ Par atbildi šai strādnieku kustībai Maskavas priekšpilsētas kokzāģētavās, kurai bija tendence strauji izplatīties, uz turieni nosūtīja vienu kazaku grupu un 2 kājnieku rotas. Par šo streiku organizētājiem tika uzskatīti G. Beiera un A. Vanaga kokzāģētavas 18 nesēji, un viņus arestēja.

Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcā 12. maijā ap pulksten 9⁰⁰ no 4000 strādniekiem 220 palīgstrādnieki pieprasīja darba algas paaugstinājumu un pārtrauca darbu.⁵²⁷ Strādnieku prasība palika bez ievēribas, un viņiem tika paziņots: ja tie darbu neatsāks, pulksten 15⁰⁰ viņiem izsniegs aprēķinu. Streikotājus piespieda atstāt rūpnīcu, jo administrācija baidījās, ka streiku uzsāks arī citi šī lielā uzņēmuma strādnieki. Ap pulksten 13⁰⁰ streikotājiem piedrojas vēl 24 vagonu stūmēji un arī pieprasīja algas paaugstinājumu.⁵²⁸ Viņu prasības netika izpildītas. Ap pulksten 15⁰⁰ no 220 streikojošajiem palīgstrādniekiem pēc aprēķina ieradās tikai 9, bet pārējie atsāka darbu uz iepriekšējiem noteikumiem. Visi vagonu stūmēji, protestējot pret administrācijas nevēlēšanos izpildīt viņu prasības, saņēma aprēķinu. Tomēr šī demonstratīvā strādnieku aiziešana neko nedeķa, jo pie rūpnīcas vārtiem atradās pietiekoši daudz bezdarbnieku.

12. maijā streikus uzsāka vēl 10 uzņēmumu strādnieki, kuros piedalījās apmēram 1500 streikotāji.

Visi K. Heses korķu un kapseļu fabrikas strādnieki, kuri streikvoja jau trešo dienu, 12. maijā no rīta sapulcējās pie fabrikas vārtiem. Viņi gribēja uzzināt īpašnieka lēmumu attiecībā uz streika sākumā izvirzītajām prasībām. Fabrikas īpašnieks saprata stāvokļa nopietnību un mēģināja strādniekus apmānīt, paziņodams, ka nav ar mieru palielināt darba algu tūlīt. Ja strādnieki mierīgi strādās, viņš pārskatīs izcenojumus, dienas algas apmērus un pēc tam «ļoti ticams, ka dažus izcenojumus paaugstinās». Strādnieki tomēr stingri palika pie savām prasībām un padarīja tās konkrētākas: paaugstināt maksu par gabaldarbu, bet tiem, kuriem dienas alga, maksāt — vīriešiem 1 rubli, bet sievietēm 50 kapeikas.⁵²⁹ Fabriku inspektoram tomēr izdevās sašķelt strādnieku vienprātību: uzņēmuma folijas nodaļas strādnieki atsāka darbu. Fabrikas streikojošie strādnieki un apkārtējo uzņēmumu strādnieki, neapmierināti ar streiklaužu rīcību, sāka ar akmeņiem sist fabrikas logus. Drīz notikuma vietā ieradās pristava palīgs Koško un kazaku vads, kuri izklidināja sapulcējušos strādniekus ar nagaikām, bet tie jau bija paspējuši izsist aptuveni 150 logu rūtis. Šis uzbrukums fabrikai deva stimulu streika tālākai turpināšanai. 12. maijā darbā atgriezās tikai 30 strādnieku, un tos fabrikas administrācija atlaida mājās veselu stundu agrāk, jo baidījās, ka streikojošie strādnieki streiklaužus piekaus.⁵³⁰ 12. maijā streikvoja 28 uzņēmumi ar vairāk nekā 7000 strādniekiem. Streiku kustība bija sasniegusi savu kulmināciju, kam 13. maijā sekoja straujš norieta posms. Streikojošo uzņēmumu strādnieki pakāpeniski cits aiz cita atsāka darbu. Fabriku inspekcijas revizors E. Dementjevs par pārmaiņām Rīgas strādnieku kustībā 13. maijā rakstīja: «Tomēr, pateicoties policijas un kazaku darbības izmaiņām, no 13. maija, ceturtdienas, ielu nekārtības ievērojami pieklusa, uzbrukumi un pat fabriku logu sišana izbeidzās: daļa streikojošo fabriku, tanī skaitā arī Džutas manufaktūra, atsāka darbu, no jauna streiku iesāka tikai viena linoleuma fabrika «Provodņiks»...»⁵³¹ Krievu-franču sabiedrības gumijas rūpnīcā «Provodņiks» no 2524 strādniekiem (1038 vīrieši un 1486 sievietes) 13. maijā no rīta darbu atstāja 36 lakotāji. Viņi pieprasīja sev palīgstrādniekus. Šī prasība tika noraidīta. Ap pulksten 14⁰⁰

streikotājiem pievienojās 938 galošu nodaļas strādnieces, bet ap pulksten 16⁰⁰ streiku sāka vēl 500 galošu nodaļas strādnieču un šķirotāju.⁵³² Sajā nodaļā bija ieradušies streika organizētāji, kas pierunāja strādniekus sākt streiku. Bijusi rūpnīcas strādniece A. Veinberga raksta: «Lielā sajūsmā mēs atstājām savu fabriku; ja dažās nodaļās strādnieces vēl vilcinājās, tad dūšīgākās strādnieces pat svieda liestes uz viņu pusi, lai pamudinātu tās ātrāk mest darbu pie malas.»⁵³³ Strādnieki pieprasīja paaugstināt darba algu, sūdzējās par meistara rupjo izturēšanos un nelikumībām. Streikotāji pavadīja rūpnīcā visu dienu. Viņi paskaidroja Vidzemes guberņas vecākajam fabriku inspektoram R. Rumam, ka «... nekādus skandālus nerīkos, izturēsies klusu un mierīgi, bet nestāsies pie darba, kamēr netiks apmierinātas viņu prasības»⁵³⁴.

14. maijā pie darba stājās tikai 600 strādnieku. Pārējie pulcējās pie rūpnīcas, bet iekšā negāja. Pēc pulksten 13⁰⁰ «Provodņika» rūpnīcas 100 strādnieki sapulcējās pie Sarkandaugavas tilta un pieprasīja fabriku inspekcijai dot noteiktu atbildi attiecībā uz viņu prasību par algas paaugstināšanu. Gadījumā, ja rūpnīcas administrācija atteiktos paaugstināt algu, uzņēmumā vajadzēja izlikt attiecīgu paziņojumu, kā arī izsniegt strādniekiem pases un aprēķinu.⁵³⁵ Arī šo prasību fabriku inspekcija un uzņēmuma administrācija atteicās izpildīt. Strādnieku cīņas spars vēl vairāk pieauga. Daļa no viņiem sapulcējās pie Sarkandaugavas tilta un nelaida streiklaužus rūpnīcā, tādējādi darbs visā rūpnīcā atkal apstājās. Strādnieki stingri palika pie savām prasībām, un, redzēdamas, ka viņi nepiekāpsies, fabriku inspekcija un rūpnīcas administrācija nolēma 18. maijā izsniegt strādniekiem aprēķinu.⁵³⁶

14. maijā streikojošie «Provodņika» rūpnīcas strādnieki devās uz «Linu un džutas manufaktūru», kur darbs bija atsākts. Šis gājiens pieņēma izteiktu demonstrācijas raksturu. Vidzemes guberņas žandarmērijas pārvaldes priekšnieka Prozorovska ziņojumā policijas žandarmērijas departamentam lasām, ka «Provodņika» strādnieks Jānis Grinbergs «... streika laikā gāja streikojošā bara priekšā, kas virzījās no fabrikas uz mežu, lai tur staigātu, un nesa rokās koku ar sarkano karogu»⁵³⁷. Pēc Vidzemes guberņas vecākā fabriku inspektora sniegtajām ziņām varam secināt, ka pie «Linu un džutas manufaktūras» mežā strādniekiem bijuši pat vairāki sarkani karogi.⁵³⁸ Vidzemes

gubernas gubernators uz «Linu un džutas manufaktūras» mežu tūlīt nosūtīja vienu rotu kareivju, un strādnieki izklīda.

Sis strādnieku streiks noritēja organizēti. Iespējams, ka streika laikā darbojās speciāla strādnieku streika komiteja. Pēc Vidzemes gubernas žandarmērijas materiāliem, streika organizēšanā apsūdzēti 20 strādnieki, no tiem 12 sievietes.⁵³⁹ Arī sarkanā karoga nesējs Jānis Grinbergs tika minēts šo 20 strādnieku-kūditāju sarakstā. Par to, ka streiks organizēts, liecina vēl citi fakti. 15. maijā «Provodņika» rūpnīcā streiks turpinājās, kaut gan daudzi strādnieki bija ar mieru uzsākt darbu. Streikotāji, kas pulcējās uz ielas pie rūpnīcas, tos nelaida iekšā.⁵⁴⁰ Ap pulksten 15⁰⁰ uz Sarkandaugavas tilta sapulcējās vairāk nekā 200 «Provodņika» rūpnīcas strādnieku un pārvilka pār tiltu virves, lai neviens netiktu tam pāri.⁵⁴¹ Kad policijas ierēdņi mēģināja strādniekus izklīdināt, viņi tos apmētāja ar akmeņiem un ķieģeļiem. Daži policisti tika ievainoti. Tikai kazaku vienībai izdevās strādniekus izklīdināt. 17. maijā 2200 strādnieku no rīta stājās pie darba, bet pārējie sāka strādāt 18. maijā.⁵⁴² Bija beidzies pēdējais Rīgas dumpja laikā uzsāktais streiks. Lai gan tas bija organizēts, tomēr beidzās bez panākumiem. Kā atzīmēts Vidzemes gubernas politiskā stāvokļa apskatā par 1899. gadu, «Provodņika» rūpnīcas strādnieku streiks uzskatāms par pēdējo nopietnāko notikumu Rīgas dumpja laikā un ar to «īstenībā arī beidzās fabriku nekārtības»⁵⁴³. Kamēr «Provodņika» rūpnīcā notika streiks, pārējās Rīgas fabrikās un rūpnīcās streiku kustība ar katru dienu atslāba. Vidzemes gubernas administratīvās iestādes, aktīvi sadarbojoties savā starpā, veicināja ātrāku streiku izbeigšanos. 13. maija rītā pirms parastā darba laika sākuma Jelgavas priekšpilsētas 2. policijas iecirknis izsūtīja pa savu teritoriju kazaku nodalī.⁵⁴⁴ Tai vajadzēja iebiedēt tos nedaudzus strādniekus, kuri vēl streikoja. Neapmierinātība vēl valdīja Mīlgrāvja fabrikās un rūpnīcās, un Vidzemes gubernas gubernatora uzdevumā uz turieni vakarā nosūtīja vienu Daugavgrīvas cietokšņa kareivju rotu. 13.—15. maijā sākās Rīgas dumpja notikumu dalībnieku arestēšana. Tā kā stāvoklis vairs nebija tik saspīlēts kā iepriekšējās dienās, 15. maijā Rīgas policijmeistars Gertiks lūdza fabrikantus un uzņēmuma pārvaldniekus aizliegt ierēdņiem glabāt ieročus. Viņš baidījās, ka tagad, kad strādnieku kustība Rīgā bija gandrīz

beigusies, kāds atsevišķs fabrikas ierēdņa šāviens varētu atkal izraisīt nopietnu protestu strādnieku vidū. Ir pamats uzskatīt, ka Rīgas dumpja pacēluma laikā policijmeistars pat atbalstīja fabriku ierēdņu apbruņošanu. Kā lai citādi izskaidro faktu, ka «Provodņika» rūpnīcas direktors bija rakstījis viņam oficiālu pieprasījumu atļaut rūpnīcai iegādāties 10 Berdana sistēmas šautenes.⁵⁴⁵

Pēdējie strādnieku Rīgas dumpja streiki izbeidzās 18. maijā. Sai dienā strādāja visi Rīgas uzņēmumi. Karaspēka daļas bija aizsūtītas uz kazarmām, palika tikai kazaku patruļas.⁵⁴⁶ Pēc oficiālajiem materiāliem, Rīgas dumpja laikā streikojā 41 Rīgas fabrikā un rūpnīcā. Streikos piedalījās vairāk nekā 12 000 strādnieku.

Arhīvu materiāli liecina, ka Rīgas dumpja laikā nogalināti 11 cilvēki, taču iespējams, ka nogalināto strādnieku skaits īstenībā bija mazliet lielāks.

Pēc streiku kustības beigšanās Vidzemes guberņas administrācija sāka izrēķināties ar Rīgas dumpja aktīvākajiem dalībniekiem. Pavisam policijas rokās bija nokļuvuši 212 cilvēki.⁵⁴⁷ Strādnieku lietas izskatīšanai Vidzemes guberņas gubernators izveidoja speciālu komisiju ar vicegubernatoru Buliginu priekšgalā. Sai komisijai vajadzēja noteikt, a) kuri no apcietinātajiem izsūtāmi no Rīgas, b) kuri jānodod tiesas iestādēm, c) kuri jānosūta uz pierakstīšanas vietām, d) kuri jāatbrīvo no apcietinājuma.⁵⁴⁸

No 212 arestētajiem strādniekiem no Rīgas uz Vidzemes guberņu bija jāizsūta 68 cilvēki. Vidzemes guberņas žandarmērijas pārvaldes un izmeklēšanas tiesneša rīcībā nodeva septiņus, bet pārējos 137 arestētos atbrīvoja.⁵⁴⁹ Sodi par līdzdalību Rīgas dumpī nebija lieli, kas izskaidrojams ar to, ka vietējā administrācija centās it kā uzsvērt šo notikumu mazsvarīgo nozīmi un tādējādi ātrāk apslāpēt Rīgas dumpja radīto satraukumu. No Rīgas izsūtāmo 68 strādnieku sarakstā minēti galvenokārt Pārdaugavas fabriku un rūpniecības strādnieki. Tomēr tas nenozīmē, ka Pārdaugavas strādnieki būtu ņēmuši visaktīvāko dalību Rīgas dumpī. Notikumi rāda, ka vismasveidīgākā strādnieku uzstāšanās notika pie Aleksandra vārtiem un Pēterburgas priekšpilsētas 2. policijas iecirkņa apkārtnē. Pārdaugavas strādnieku skaitliskais pārsvars izsūtāmo sarakstā izskaidrojams ar to, ka pirmajās dumpja dienās bija grūti arestēt aktīvākos strādniekus, jo uz ielām pulcējās lieli strādnieku pūļi un nebija arī kazaku vienību. 10. maijā,

kad Pārdaugavā sākās fabriku un rūpnīcu strādnieku streiki, uz ielām pulcējās mazāki strādnieku pulciņi un aktīvākos strādniekus bija daudz vieglāk aizturēt. Tādēļ arī no arestēto skaita vēl nevar spriest par vienas vai otras fabrikas un rūpnīcas strādnieku aktivitāti Rīgas dumpja laikā. Tomēr no šiem datiem var izdarīt citu secinājumu — visaktīvākie Rīgas dumpja dalībnieki bija gados jaunākie strādnieki (vīrieši vecumā no 19 līdz 30 gadiem, sievietes no 19 līdz 35 gadiem).⁵⁵⁰

Rīgas dumpja laikā rūpniecības strādnieku vidū valdīja liela cīņas sajūsma. Strādnieki sadursmēs ar policiju un karaspēku sāka apzināties savu vareno spēku. Visos Rīgas strādniekos radās interese par atsevišķu fabriku un rūpnīcu strādnieku streiku gaitu, par izvirzītajām prasībām utt. Tā elektrotehniskās rūpnīcas «Unions» strādnieki, lai arī aktīvi nepiedalījās maija streikos, tomēr izrādīja lielu interesi par visiem notikumiem, kas risinājās citos uzņēmumos. Par to 1900. gada 31. martā Vidzemes guberņas 3. fabriku inspekcijas iecirkņa inspektors rakstīja: (strādnieki — J. B.) «... rūpnīcās, sevišķi Džutas manufaktūrā un rūpnīcā «Fenikss», strādāja tuvu ne tik intensīvi kā parastajā mierīgajā darba laikā un pavadīja ievērojamu, ja ne lielāko laika daļu, nevis strādājot, bet gan sarunājoties par notikušajiem streikiem citās rūpnīcās.»⁵⁵¹ Rīgas dumpja notikumi tika apspriesti visur.

Vēlākajos daudzu strādnieku izteikumos Rīgas dumpis tiek vērtēts kā strādnieku lielā spēka pierādījums. Tā, piemēram, 1900. gada 29. martā, kad Krievu-franču sabiedrības gumijas rūpnīcas «Provodņiks» strādnieci O. Vikmani sodīja ar 25 kapeiku lielu naudas sodu, tā, visiem dzirdot, pateica, ka «pagājušā gada maija mēnesī izdarīja muļķīgi, šinī gadā vajag rīkoties labāk»⁵⁵². Ko strādniece ir gribējusi pateikt ar šiem vārdiem, grūti spriest, bet saprotams viens — šai gadījumā veidu, kā atbrīvoties no netaisnajiem naudas sodiem, O. Vikmane saskatīja strādnieku masveida streikā. Bija sastopami gadījumi, kad administratīvajām personām pat piedraudēja, ka var notikt tas, kas notika Rīgas dumpja laikā.⁵⁵³ Daudziem strādniekiem, kas bija piedalījušies Rīgas dumpja notikumos, vēl nebija nekāda priekšstata par organizētu strādnieku cīņu. Sos robus strādnieku šķiru cīņas apziņas veidošanā centās novērst nelegālie strādnieku pulciņi, veicot strādnieku vidū politiskās audzināšanas darbu, izplatot nelegālo

literatūru. Noteiktu iespaidu uz Latvijas strādnieku šķiras cīņas apziņas veidošanos atstāja arī no Krievijas rūpniecības centriem un no ārzemēm iebraukušie strādnieki, kuri jau agrāk dzimtenē bija piedalījušies strādnieku kustībā. Viņi bija pārliecināti, ka stihiskums Rīgas dumpja laikā ir pārejas posms uz organizētu cīņu. Strādnieku kustība nākotnē kļūs organizētāka un saliedētāka. Stihiskā uzstāšanās bija par pamatu tālākai strādnieku kustības organizēšanai. Kā rakstīja E. Endrups, tad Rīgas dumpja notikumi saviļņoja visas Latvijas strādniecību un tā rezultātā visur sāka organizēties strādnieku pulciņi.⁵⁵⁴

Rīgas dumpja laikā cara ierēdņi — gubernators, policijmeistars, žandarmērijas pārvaldes priekšnieks, fabriku inspektori — strādniekiem atklāti parādīja savu īsto seju. Tie nostājās vienotā frontē pret strādniekiem, un tāpēc tieši šajā laikā sāka zust tās maldīgās ilūzijas, kas vēl valdīja lielākajā strādnieku daļā. Strādnieki sāka izprast arī savu visvairāk nomaskējušos «aizstāvi» — fabriku inspekciju. Vārdos tā vienmēr uzstājās kā strādnieku interešu aizstāve, bet īstenībā rūpējās tikai par to, lai fabrikanti bez jebkādiem sarežģījumiem varētu ekspluatēt savus strādniekus. Sādu notikumu laikā kā Rīgas dumpis fabriku inspektoru īstie mērķi atklājās itin skaidri, un strādnieki sāka ieņemt naidīgu nostāju pret fabriku inspekciju. 11. maijā Vidzemes guberņas 2. fabriku inspekcijas iecirkņa inspektoram, kas centās pierunāt Ilguciema vilnas aušanas — bij. R. Lodera fabrikas streikotājus atsākt darbu uz vecajiem noteikumiem, kāda strādniece meta ar akmeni. Tajā pašā dienā, kad minētais fabriku inspektors brauca garām šai fabrikai, vecs strādnieks tam piedraudēja ar dūri.⁵⁵⁵ Līdzīgs noskaņojums pret fabriku inspekciju bija arī rūpnīcā «Provodņiks». Pēc Pēterburgas priekšpilsētas 3. policijas iecirkņa pristava ziņojuma, streikojošie strādnieki pret fabriku inspektoru izturējās naidīgi: «Uz šī kunga adresi tika nosūtīta vesela rinda asprātību, kuras attiecās uz tā bailīgumu, un tāpat arī nepieklājīgi lāsti.»⁵⁵⁶ Līdzīgs gadījums notika arī 13. maijā, kad streikotāji fabriku inspektoram Saltičevam savus draudus izteica pat pārāk atklāti: «Sievietes, draudot viņam ar dūrēm, runāja latviski: «Labi būtu šo draņķi izmest ārā.»»⁵⁵⁷

Rīgas dumpis, kas tik ļoti bija uztraucis Vidzemes guberņas administrāciju ar savu masveidīgumu, nodarīja ekspluatatoriem arī materiālus zaudējumus. Fabrikanti pat

centās tos pārspīlēt, jo cerēja, ka valdība atlīdzinās šos zaudējumus. No 22. jūnijā policijas departamentam iesniegtajiem materiāliem redzams, ka 8 fabriku zaudējumi, «pēc pašu administrācijas novērojumiem», sastādīja 2460 rubļus.⁵⁵⁸ No šīs summas 2045 rubļi attiecās uz «Zasulauka manufaktūru», kur bija nodarīti zaudējumi ne tikai uzņēmuma, bet arī 2 sargu dzīvokļiem. Sevišķi lielus materiālos zaudējumus uzrādīja Rīgas a/s «Tekstils» vilnas audumu aušanas manufaktūras direktors F. Pose. F. Pose savus personiskos zaudējumus vien novērtēja aptuveni 2835 rubļu apmērā.⁵⁵⁹ Tātad par 375 rubļiem vairāk nekā 8 fabrikām un rūpnīcām kopā, kaut arī to uzrādītie zaudējumi jau bija pārspīlēti.

Noteiktus zaudējumus Rīgas dumpja laikā fabrikantiem sagādāja arī kazaku nodaļu uzturēšanās uzņēmumos. Uzņēmumu administrācijas, plašās strādnieku kustības nobiedētas, pret kazakiem bija ļoti devīgas. Oficiāli fabrikantiem kazakus uzturēt nevajadzēja, jo to darija Rīgas pilsētas pārvalde.⁵⁶⁰ Fabrikantu devība apsīka jau maija mēneša otrajā pusē, kad tie redzēja, ka strādnieku kustība izbeigusies. Fabrikantiem kazaki vairs nebija vajadzīgi, un dažu fabriku un rūpnīcu administrācija pat gribēja, lai šos labprātīgos izdevumus tiem atmaksātu Rīgas pilsētas valde. Tā, piemēram, «Zasulauka kokvilnas vērpšanas un aušanas manufaktūras» direkcija Rīgas pilsētas valdei piesūtīja rēķinu par 96 rubļiem 84 kapeikām, pie tam 15 rubļi 56 kapeikas no šīs summas bija izdoti par 245 alus pudelēm. Ar alu tika cienāta kareivju grupa, kas no 12. līdz 17. maijam apsargāja manufaktūru.⁵⁶¹ Pēc Rīgas dumpja izbeigšanās vairāku fabriku un rūpnīcu administrācija tūlīt lūdza Rīgas policijmeistaru un Rīgas pilsētas valdi, lai tās atsauktu kazaku nodaļas no uzņēmumiem. Rīgas drašu rūpnīcas administrācija šādu lūgumu par 20 kazaku atsaukšanu no sava uzņēmuma Rīgas policijmeistaram uzrakstīja jau 19. maijā.⁵⁶² Līdzīgu prasību vairākas reizes bija izteikusi R. Manteļa mašīnbūves rūpnīcas administrācija.

Vidzemes gubernators un lielāko fabriku īpašnieki tomēr baidījās, ka Rīgas dumpja notikumi drīzumā varētu atkal atkārtoties. Tāpēc tika izteikta doma par kazaku pulka pastāvīgu noņemšanu Rīgā, kas pilsētai ik gadus izmaksātu apmēram 20 000 rubļu.⁵⁶³ Tā kā pilsētas valde atteicās segt šo summu, tad no maksāšanas atteicās arī 27

lielāko Rīgas fabriku un rūpniecību vadītāji, kas pilsētas valdē bija iesnieguši speciālu lūgumu par kazaku pastāvīgu noņemšanu Rīgā. Tā no šī nodoma nekas neiznāca, taču Rīgas dumpja apspiešanai atsūtītās 4 kazaku sotņas Rīgas administrācija uz laiku paturēja pilsētā. Līdz augusta mēnesim kopējie izdevumi par kazaku uzturēšanu bija sasnieguši 22 895 rubļus 50 kapeikas.⁵⁶⁴

Rīgas dumpis bija par cēloni tam, ka radās sarežģījumi dažu uzņēmumu ražošanas darbā. Tie nespēja izpildīt paredzētos pasūtījumus noteiktajā laikā. Fabrikanti un valdības administratīvie ierēdņi vēl ilgi atcerējās Rīgas dumpi un atcerējās tā mācību, lai nākamajā reizē varētu šādu uzstāšanos novērst vai arī, sliktākajā gadījumā, pašā sākumā sakaut. Tūlīt pēc Rīgas dumpja radās neatlaidīga prasība paplašināt Rīgas policiju ar policistiem — jātniekiem. Jau 19. maijā avīzes «Rižskij Vestņik» ievad rakstā šai sakarā bija rakstīts: «Rīgai sevišķi nepieciešams tāds policijas spēks, kas varētu ātri ierasties visur, kur dotajā momentā izjūtams pieprasījums pēc policijas apsardzības.»⁵⁶⁵ Visvairāk no šādu grandiozu notikumu atkārtošanās baidījās fabrikanti. 1901. gada 20. februārī biržas komitejas ziņojumā Finanšu ministrijai bija teikts, ka 1899. gadā Rīgā notikušie strādnieku nemieri pamudināja Rīgas fabrikantus ciešāk saliedēties, lai nodrošinātos pret līdzīgu gadījumu atkārtošanos un savlaicīgi veiktu pasākumus to novēršanai.⁵⁶⁶ Sevišķi svarīga šī problēma kļuva 1901. gadā, kad ekonomiskās krīzes dēļ Rīgā bija vairāki tūkstoši bezdarbnieku. Rīgas biržas komiteja atzina, ka 1901. gadā stāvoklis ir daudz smagāks nekā 1899. gada maijā.⁵⁶⁷ Pamatojoties uz visā Krievijā pazīstamajiem Rīgas dumpja notikumiem, tā centās iebiedēt ar tiem Finanšu ministriju un ziņoja: «1899. gada maija notikumi skaidri parādīja, ka parastie aizsardzības līdzekļi, kuri atrodas vietējās administrācijas rīcībā, ir nepietiekami, lai apspiestu ielu nekārtības, nekārtības fabrikās un varētu pēdējās aizsargāt.»⁵⁶⁸ Taču fabrikanti šai konkrētajā gadījumā Rīgas dumpja lielo popularitāti gribēja izmantot savā labā grūtajā ekonomiskās krīzes laikā. Biržas komiteja centās pierādīt Finanšu ministrijai: ja bezdarbs Rīgā netiks likvidēts, tad 1901. gada maijā izcelsies vēl lielāki nemieri. Lai tas nenotiktu, tā ieteica Finanšu ministrijai Dzelzeļa pārvaldes, Kara un Jūras ministrijas pasūtījumus nodot Rīgas rūpniecības uzņēmumiem.⁵⁶⁹ Ar to

ŠEIT ATRADĀS DŽUTAS UN LINU FABRIKA, KURAS
STRĀDNIĒĀU STREIKS 1899. G. I. MAIJĀ IEVADĪJA RĪGAS
PROLETĀRIĀTA PIRMO PLAŠO REVOLUCIONĀRO
UZSTĀŠANOS „RĪGAS DUMPI” / 1899. G. 5. - 18. V /

ЗДЕСЬ НАХОДИЛАСЬ ДЖУТОВАЯ И ЛЬНЯНАЯ
ФАБРИКА, ЗАБАСТОВКА РАБОТНИЦ КОТОРОЙ 1 МАЯ
1899 Г. ПОСЛУЖИЛА НАЧАЛОМ ПЕРВОМУ ШИРОКОМУ
РЕВОЛЮЦИОННОМУ ВЫСТУПЛЕНИЮ РИЖСКОГО
ПРОЛЕТАРИАТА „РИЖСКОМУ БУНТУ” 5-18 МАЯ 1899 Г.

1969. gada 5. maijā, atzīmējot Rīgas dumpja 70. gadadienu, Rīgā, Ezermalas ielā 2 tika atklāta piemiņas plāksne

cerēja samazināt bezdarbnieku skaitu un nepieļaut Rīgas dumpja notikumu atkārošanos, bet vissvarīgākais, ka šāds pasākums ekonomiskās krīzes laikā dotu peļņu Rīgas rūpniekiem.

Taču vislielāko ietekmi Rīgas dumpja notikumi atstāja uz rūpniecības strādniekiem. Vispirms par ietekmi uz Krievijas impērijas strādniekiem. Šai sakarā raksturīgi ir V. I. Leņina vārdi par Rīgas dumpja notikumu lielo popularitāti, kurus viņš teicis sarunā ar latviešu sociāldemokrātu K. Zuti pirmajā tikšanās reizē 1900. gadā Rīgā un atkārtojis arī otrās tikšanās laikā 1910. gadā Parīzē: «Jā, Rīgas vārds toreiz aizskanēja pa visu Krieviju.»⁵⁷⁰ Kā vieni no pirmajiem par Rīgas strādnieku streiku uzzināja Pēterburgas strādnieki. Par to liecina fakts, ka 9. maijā, kad Rīgas Lielajos kapos apglabāja pie Aleksandra vārtiem 5. maijā nogalinātos strādniekus, no Pēterburgas tika atsūtīts vainags ar sarkanu lentu un uzrakstu: «Par piemiņu no Pēterburgas strādniekiem.»⁵⁷¹ Rīgas dumpis ietekmēja arī Igaunijas strādnieku cīņu par ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu. Pērnavas pilsētas galva 25. maijā ziņoja Vidzemes gubernatoram: «Rīgas strādnieku nemieri līdzīgi jūras vilņošanai izplatījās līdz Pērnavai.»⁵⁷² Pēr-

navā jau pirms tam strādnieku mašās valdīja neapmierinātība ar savu stāvokli. Rīgas dumpis savukārt šo neapmierinātību vēl vairāk palielināja, «ziņas par Rīgas notikumiem krita uz šo uzņēmīgo augsni, un tāpēc var būt, ka drīzā laikā notiks nekārtības, kuru apjomu nekādīgi nevar noteikt»⁵⁷³. Arī Pērnavas pilsētas administrāciju bija ietekmējuši Rīgas dumpja notikumi, tāpēc jau pirms strādnieku kustības sākšanās tā 25. maijā pieprasīja Vidzemes gubernatoram atsūtīt kazakus.

Rīgas dumpis guva plašu ievēribu nelegālajos izdevumos. Par to rakstīja latviešu sociāldemokrātu ārzemēs izdotie mēnešraksti «Auseklis» un «Latviešu Strādnieks».⁵⁷⁴ Par Rīgas dumpi interesējās arī V. Čertkova vadītais tolstojiešu ārzemju periodiskais izdevums «Листки „Свободного Слова“», kurā tika ievietotas 3 korespondences par Rīgas dumpi.⁵⁷⁵ Ir ziņas, ka Ļ. Tolstojam personiski nosūtīts apraksts par Rīgas dumpi, taču par šīs korespondences tālāko likteni nekas tuvāk nav zināms. Plašu ziņojumu par Rīgas dumpi iespieda arī poļu laikraksts «Przedświt».⁵⁷⁶ Atsauksmes par Rīgas dumpja notikumiem sastopamas arī Krievijā izdotajās strādnieku nelegālo organizāciju proklamācijās. Šos notikumus, piemēram, pieminēja «Jaroslavļas Ziemeļu strādnieku savienība» 1902. gada 1. Maijam veltītajā proklamācijā.⁵⁷⁷ Latvijas strādnieku cīņa Rīgas dumpja laikā pieminēta arī 1900. gada decembrī Polijas karalistes sociāldemokrātu centrālās komitejas izdotajā proklamācijā.⁵⁷⁸ Kauņas un Suvalkas gubernās 1900. gada 1. maijā izplatītajās proklamācijās «Lietuvieši un lietuvietes» sevišķi izcelti Rīgas dumpja notikumi.⁵⁷⁹

Tomēr vislielāko iespaidu Rīgas dumpja notikumi atstāja uz visu tālāko Latvijas strādnieku kustības attīstību. F. Roziņa vārdiem runājot, par galveno Rīgas dumpja panākumu jāuzskata tas, ka «... strādnieki šeit pirmo reizi jutās kā šķira, jūta savu varu, redzēja priekš tās drebam i valdību, i savus tiešos izsūcējus — buržujus. Un šis panākums ir katra upura vērts. Rīgas notikumos pirmo reizi parādās Baltijas vēsturē jauns princips, strādnieku šķiras cīņas, t. i., sociālisma princips.»⁵⁸⁰

Rīgas dumpja notikumi skaidri parādīja, ka strādnieki ir liels spēks, bet tas kļūst vājš, ja nav vienotas vadības. Strādnieki praktiski pārlicinājās, ka panākumus var gūt tikai organizētā cīņā. Pēc 1899. gada maija notikumiem

sākās nepārtraukts darbs Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas veidošanā. Strādnieki Rīgas dumpja laikā skaidri sāka saprast, ka fabriku, rūpnīcu īpašnieki un pastāvošā politiskā iekārta ir viņu visniknākie ienaidnieki. Zīmīgs šai sakarā ir F. Roziņa dotais raksturojums: «Krievu valdība savā prāta apmulsumā modināja strādniekus no viņu gara miega ar lodēm un štiķiem. Zvīņi nobira no strādnieku acīm, un viņi ieraudzīja savu ienaidnieku un savas vajadzības, un tagad tie vairs ātrāk nenorims, līdz visas ķēdes būs satriektas. Valdība pati Rīgā kalusi savam zārkam naglu, to sildīdama flinšu ugunīs un ārdēdama strādnieku asinīs.»⁵⁸¹ Rīgas dumpis parādīja, ka revolucionārā kustība Latvijā vēl atrodas tādā stadijā, kad revolucionārais spēks — proletariāts nav pilnībā apguvis revolucionāro teoriju — marksismu, bet šis process bija sācies. Analizējot Rīgas dumpja mācību, strādnieki neizbēgami nonāca pie secinājuma, ka ekonomiskā cīņa nav šķirama no politiskās cīņas, ka strādnieki savu ekonomisko stāvokli pilnībā varēs uzlabot tikai tad, kad būs sagrauta pastāvošā valsts iekārta.

NOBEIGUMS

XIX gadsimta 90. gados Latvijas rūpniecības strādnieku smagais ekonomiskais stāvoklis bija pamats, no kura likumsakarīgi izauga strādnieku kustība pret pastāvošo ražošanas sistēmu. Par galveno cīņas formu šajā laika posmā kļuva fabriku un rūpnīcu strādnieku streiki, kuri pašā sākumā bija stihiski. Vēlāk stihiskajā streiku kustībā radās organizēto streiku iedīgļi. Šajos gados strādnieki sāka apgūt pirmās marksistiskās revolucionārās teorijas atziņas, un organizētā strādnieku uzstāšanās veicināja arvien plašāku marksisma izplatīšanos strādnieku vidū. Uz Latvijas strādnieku streiku kustības izaugsmi lielu iespaidu atstāja organizētā streiku kustība Pēterburgā un citās Krievijas lielākajās pilsētās. Svarīga nozīme streiku organizētības izaugsmē bija saņemtajai informācijai par V. I. Ļeņina nodibinātās organizācijas «Cīņas savienība strādnieku šķiras atbrīvošanai» darbību. Tomēr streiku kustība Latvijā pamatos joprojām palika stihiska.

XIX gadsimta 90. gadu Latvijas strādnieku streiku kustība beidzās ar 1899. gada maija notikumiem, kad tā bija sasniegusi savu kulminācijas punktu. Šajā īsajā laika posmā notika visvairāk streiku un tajos piedalījās daudz vairāk streikotāju nekā visos iepriekšējos gados kopā. Maija strādnieku kustība rāda, ka tādos Latvijas rūpniecības centros kā Liepāja, Rīga un Daugavpils jau brieda doma par vispārēja ekonomiska streika nepieciešamību. Strādnieki pakāpeniski nāca pie atziņas, ka, lietojot šo jauno cīņas formu, tie gūs lielākus panākumus sava ekonomiskā stāvokļa uzlabošanā. 1899. gada maija notikumos jau bija vērojami politiska streika elementi, tomēr vēl dominēja stihiskums. Kaut gan XIX gadsimta 90. gadu bei-

gās strādnieku vidū jau plaši izplatījās marksistiskā literatūra, tās atzinumus proletariāts vēl pilnībā nebija apguvis. 1899. gada maija notikumi pārlicinoši pierādīja, ka strādnieku kustības vadišanai nepieciešama cīņas spējīga sociāldemokrātiska partija. Tikai šāda partija būtu spējīga savienot revolucionāro spēku ar revolucionāro teoriju.

Strādnieku streiki Rīgā, Liepājā un Daugavpilī 1899. gada maijā deva latviešu sociāldemokrātiem jaunu ierosmi cīņai par sociāldemokrātiskās partijas radišanu Latvijā. Jaundibinātie un jau pastāvošie sociāldemokrātiskie strādnieku pulciņi izveidoja ciešākus sakarus ar strādnieku masām. Par savu galveno uzdevumu šie pulciņi uzskatīja strādnieku politisko izglītošanu un viņu cīņas vadišanu.

Daudz jauna Rīgas fabriku un rūpnīcu strādnieku streiku kustības tālākajā organizēšanā ienesa 1899. gada augustā Rīgā notikusī nelegālo sociāldemokrātisko pulciņu pārstāvju sanāksme. Šajā sanāksmē nodibināja vienotu Rīgas sociāldemokrātisko organizāciju un tās vadošo centru. Rīgas sociāldemokrātiskās organizācijas svarīgākie uzdevumi bija organizēt strādnieku nelegālos pulciņus, plaši izvērst sociāldemokrātisko propagandu strādnieku vidū. Šī organizācija piedalījās arī strādnieku prasību izstrādāšanā un streiku vadišanā.

Rīgas sociāldemokrātiskā organizācija izveidojās par ietekmīgu proletariāta cīņas organizāciju. Tā bija cieši saistīta ar fabriku un rūpnīcu strādniekiem un tuvināja zinātnisko sociālismu strādnieku kustībai. 1901. gadā sociāldemokrātiskās organizācijas nodibinājās arī tādos Latvijas rūpniecības centros kā Liepāja un Jelgava.

1900.—1903. gadā Latvijā notika ekonomiskā krīze. Streiku kustība turpinājās arī šajā laika posmā. Pēc 1899. gada maija notikumiem tā bija atslābusi, bet, sākot ar 1902. gadu, pieauga ar jaunu spēku. Raksturīgākā streiku kustības iezīme bija tā, ka sociāldemokrātisko organizāciju darbības ietekmē Latvijā blakus ekonomiskajiem streikiem sāka notikt politiskie streiki.

Latvijas strādnieku streiku kustību stipri ietekmēja sociāldemokrātisko organizāciju konference, kas notika 1902. gada aprīļa sākumā Rīgā. Šajā konferencē Rīgas, Liepājas, Ventspils un Talsu sociāldemokrātiskās organizācijas tika apvienotas Baltijas latviešu sociāldemokrātiskajā strādnieku organizācijā (BLSDSO). Šī organizācija rūpējās ne tikai par marksistiskās literatūras un proklamāciju

izplatīšanu Latvijas strādnieku vidū, bet piedalījās arī streiku organizēšanā un vadīšanā.

Sociāldemokrātisko organizāciju darba rezultātā Latvijas strādnieku šķiras apziņa strauji pieauga. Tas izpaudās arī streiku kustībā, kas arvien vairāk pieņēma politisku raksturu. Sevišķi augsts strādnieku politiskās kustības vilnis sākās 1904. gadā. Strādnieku streiki kļuva ilgstošāki un neatlaidīgāki, bet tie, kas notika sociāldemokrātisko organizāciju vadībā, visbiežāk beidzās ar strādnieku daļēju vai pilnīgu uzvaru.

1904. gada jūnijā tika nodibināta Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija, kuras izveidošanu un programmas izstrādāšanu ietekmēja tas, ka KSDSP II kongresā tika pieņemta KSDSP programma. LSDSP nostājās strādnieku kustības priekšgalā, un līdz ar to Latvijas strādnieku kustība tika ievirzīta mērķtiecīgā gultnē.

AVOTU UN LITERATŪRAS RĀDITAJŠ

- ¹ *Leņins V. I.* Raksti. Tulk. no 4. izd., 20. sēj., 348. lpp. Visās turpmākajās parindēs Leņina darbi norādīti pēc šī izdevuma.
- ² Pēc Krievijas impērijas teritoriālā dalījuma mūsdienu Latvijas teritorija XIX gadsimta 90. gados ietilpa triju gubernu sastāvā: Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas. No Vidzemes gubernas Latvijas daļa aizņēma 4 apriņķus — Rīgas, Cēsu, Valmieras, Valkas; no Kurzemes gubernas — visus 10 apriņķus, bet no Vitebskas gubernas 3 apriņķus — Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas.
- ³ Latvijas PSR vēsture. 3 sēj. 2. sēj. R., 1955, 123. lpp.
- ⁴ *Яцунский В. К.* Значение экономических связей с Россией для городов Прибалтики. — «Исторические Записки», 1954, № 45, с. 123.
- ⁵ Ar nosaukumu «Latgale» apzīmēta teritorija, kuru aizņēma Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķi. Administratīvi tā ietilpa Vitebskas gubernas sastāvā.
- ⁶ Aprēķināts pēc grām.: Список фабрик и заводов Европейской России. Подгот. *Варзар В. Е.* СПб., 1903, с. 13—738. Šajā un pārējos gadījumos skaitliskais materiāls dots tikai par tādiem uzņēmumiem, kuros strādāja 16 un vairāk strādnieku.
- ⁷ Aprēķināts pēc grām.: Указатель фабрик и заводов Европейской России. Изд. 3-е. СПб., 1894, с. 1—744; Перечень фабрик и заводов. СПб., 1897, с. 16—1009; Список фабрик и заводов Европейской России, с. 13—738.
- ⁸ Aprēķināts pēc grām.: Список фабрик и заводов Европейской России, с. 13—738.
- ⁹ Очерки экономической истории Латвии 1860—1900. Рига, 1972, с. 400.
- ¹⁰ Beiträge zur Statistik der Stadt Riga und ihrer Verwaltung. Herausgegeben von V. von Schrenck. R., 1909, S. 335; Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Вып. XIX. Курляндская губерния. СПб., 1905, с. 94—95; Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Вып. 5. Витебская губерния. Тетрадь 3. СПб., 1903, с. 98—99.
- ¹¹ *Markss K., Engelss F.* Par Angliju. R., 1954, 3. lpp.
- ¹² Указатель фабрик и заводов Европейской России, с. 13.
- ¹³ *Bērziņš J.* Strādnieku ekonomiskais stāvoklis Latvijā XIX gadsimta 90. gados. R., 1970, 12. lpp.
- ¹⁴ Aprēķināts pēc grām.: Продолжительность рабочего дня и заработная плата рабочих в 20 наиболее промышленных губерниях

- Европейской России. СПб., 1896, с. 87—88; *Лудмер Я. И.* Справочная книга по Курляндской губернии 1901 года. Митава, 1901, с. 137—216.
- ¹⁵ Aprēķināts pēc grām.: Продолжительность рабочего дня и заработная плата рабочих... , с. 87—88; LPSR Centrālais Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LPSR CVVA), 104. f., 1. apr., 542. l., 98. lp.
- ¹⁶ Указатель фабрик и заводов Европейской России, с. 13.
- ¹⁷ *Пажитнов К. А.* Положение рабочего класса в России. Изд. 2, доп. и испр. СПб., 1908, с. 243.
- ¹⁸ *Вилкс Б. Я.* Формирование промышленного пролетариата Латвии во второй половине XIX века. Рига, 1957, с. 139.
- ¹⁹ *Babris J.* 1905.—1907. g. revolūcija Latgalē. R., 1960, 35. lpp.
- ²⁰ Ģimeņu, kurās bija tikai 1 bērns, Rīgā šajā laika posmā bija ļoti maz. Pēc statistikas, katrā ģimenē piedzima vidēji 3 bērni. Статистический сборник Рижского городского управления. Издание Рижской статистической комиссии, ч. 2. Рига, 1913, с. 181.
- ²¹ «Dienas Lapa», 1895, 23. sept.
- ²² Turpat, 2. okt.
- ²³ «Dienas Lapa», 1891, 22. jūn.; «Auseklis», 1901, № 3, 20. lpp.
- ²⁴ *Luters-Bobis J.* Rakstu krājums. R., 1960, 25. lpp.
- ²⁵ «Dienas Lapa», 1896, 1. jūn.
- ²⁶ LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 370. l., 2. lp.
- ²⁷ Strādnieku aizsardzības likumus Krievijā pieņēma XIX gadsimta otrajā pusē. To uzdevums bija regulēt mazgadīgo un pieaugušo strādnieku darba laiku, to savstarpējās attiecības ar fabrikantiem. Latvijā šie likumi kaut cik reālu spēku ieguva tikai pēc vietējās fabriku inspekcijas nodibināšanas. Tās uzdevums bija uzņemties atbildību par šo likumu izpildi, censties panākt, lai strādnieki samierinātos ar ekspluatāciju. Fabriku inspekciju Vidzemes guberņā nodibināja 1894. gadā, bet Vitebskas un Kurzemes guberņās — 1897. gadā.
- ²⁸ Центральный Государственный исторический архив СССР (turpmāk ЦГИА СССР), ф. 20, оп. 13а, ед. хр. 113, л. 2; LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 75. l., 11. lp.
- ²⁹ LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 390. l., 14. lp., 23. lp.
- ³⁰ LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 434. l., 4. lp. Visi dati doti pēc vecā stila.
- ³¹ LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 117. l., 124. lp.
- ³² Turpat, 116. l., 214. lp.; 227. l., 1. lp.; 400. l., 6. lp.
- ³³ LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 392. l., 3. lp.
- ³⁴ LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 75. l., 3. lp.
- ³⁵ LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 370. l., 1. lp.
- ³⁶ Turpat, 104. f., 1. apr., 212. l., 75. lp.; 214. l., 32., 33., 37. lp.
- ³⁷ Turpat, 105. f., 1. apr., 12. l., 49. lp.
- ³⁸ *Leņins V. I.* Raksti, 2. sēj., 246. lpp.
- ³⁹ Продолжительность рабочего дня и заработная плата рабочих... , с. 83—84.
- ⁴⁰ Turpat, 86. lpp.
- ⁴¹ LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 212. l., 36. lp.; 105. f., 1. apr., 117. l., 106. lp.
- ⁴² LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 117. l., 6., 81. lp.
- ⁴³ «Рижский Вестник», 1896, 29 янв; LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 121. l., 92. lp.

- 44 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 123. l., 14. lp.
- 45 Turpat, 105. f., 1. apr., 75. l., 7., 42. lp.
- 46 *Ļeņins V. I. Raksti*, 2. sēj., 46. lpp.
- 47 Продолжительность рабочего дня и заработная плата рабочих... , с. 88.
- 48 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 212. l., 36. lp.
- 49 *Ļeņins V. I. Raksti*, 3. sēj., 483. lpp.
- 50 Аррēķинāts pēc грām.: Перечень фабрик и заводов, с. 16—1009.
- 51 Свод отчетов фабричных инспекторов за 1901 год. СПб., 1903, с. 24. Par Vidzemes guberņas latviešu daļu un Latgali attiecīgu datu nav, tāpēc ņemti rādītāji par visu Vidzemes un Vitebskas guberņu.
- 52 Очерки экономической истории Латвии 1860—1900, с. 430. Latvijas teritoriju ietverošās guberņas pēc fabriku inspekcijas darbības sfēras bija iedalītas Pēterburgas fabriku apgabalā. Tajā bez Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas guberņām ietilpa arī Arhangel'skas, Novgorodas, Oļоцекas, Pēterburgas, Pleskaņas, Tveras un Igaunijas guberņas.
- 53 Аррēķинāts pēc грām.: Перечень фабрик и заводов, с. 16—1009; Свод отчетов фабричных инспекторов за 1901 год, с. 24.
- 54 LPSR CVVA, 129. f., 2. apr., 142. l., 1. lp.
- 55 Turpat, 128. f., 1. apr., 123. l., 1. lp.
- 56 Turpat, 118. l., 2. lp.
- 57 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 113. l., 52. lp. un 372. l., 1.—6. lp.
- 58 *Лудмер Я. И.* Справочная книга... , с. 207.
- 59 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 372. l., 6. lp.
- 60 Turpat, 9. lp.
- 61 «Baltijas Vēstnesis», 1888, 15. febr.
- 62 Свод отчетов фабричных инспекторов за 1901 год, с. 144.
- 63 LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 76. l., 94. lp.
- 64 Turpat, 104. f., 1. apr., 253. l., 38. lp.
- 65 Turpat, 105. f., 1. apr., 79. l., 1.—7. lp.
- 66 Аррēķинāts pēc грām.: Список фабрик и заводов Европейской России, с. 13—738. Lai izpētītu mašīnizētās lielindustrijas attīstību, V. I. Ļeņins jēdzienam «fabrika» pieņēma precīzu pazīmi — strādnieku skaitu, tādēļ par fabriku V. I. Ļeņins uzskatīja uzņēmumu, kurā strādā vismaz 16 strādnieki. — *Ļeņins V. I. Raksti*, 3. sēj., 412. lpp.
- 67 LPSR CVVA, 128. f., 1. apr., 192. l., 11. lp.
- 68 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 258. l., 2. lp.
- 69 «Balss», 1899, 2. jūn.
- 70 *Deglaivs A. Jaunā pasaule*, R., 1934, 294. lpp.
- 71 «Dienas Lapa», 1891, 8. aug.
- 72 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 255. l., 13. lp.
- 73 Turpat, 105. f., 1. apr., 58. l., 97. lp.
- 74 Turpat, 104. f., 1. apr., 255. l., 4. lp.
- 75 Turpat.
- 76 *Пажитнов К. А.* Положение рабочего класса в России, с. 42.
- 77 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 514. l., 14. lp.
- 78 «Dienas Lapa», 1896, 27. maijā.
- 79 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 542. l., 69. lp.
- 80 *Sproģis J.* Kasela fabrikas strādnieki revolūcijas dienās. — Grām.: 1905. g. revolūcijas dalībnieku atmiņas. 2. sēj. R., 1958, 7. lpp.

- 81 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 212. l., 11. lp.
 82 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 212. l., 54. lp.
 83 Turpat, 105. f., 1. apr., 116. l., 86. lp.
 84 «Dienas Lapa», 1890, 31. janv.
 85 *Лаверичев В. Я.* Царизм и рабочий вопрос в России (1861—1917 гг.). М., 1972, с. 30, 31.
 86 Врачебная помощь фабричным рабочим. Составлено и разработано фабричным ревизором Е. М. Дементьевым. СПб., 1899, приложение, с. 6—7.
 87 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 113. l., 35. lp.
 88 Turpat.
 89 Turpat.
 90 *Treimanis J.* Slimo apdrošināšana Latvijā. R., 1926, 32. lpp.
 91 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 113. l., 36. lp.
 92 «Dienas Lapa», 1897, 17. maijā.
 93 LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 118. l., 4. lp.
 94 «Dienas Lapa», 1895, 13. febr.
 95 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 390. l., 9. lp.
 96 Turpat, 105. f., 1. apr., 194. l., 2. lp.
 97 Turpat, 104. f., 1. apr., 350. l., 6. lp.
 98 *Вигдорчик Н. А.* Обеспечение рабочих на случай болезни. М., 1909, с. 11.
 99 *Пажитнов К. А.* Положение рабочего класса в России, с. 158.
 100 *Лудмер Я. И.* Справочная книга..., с. 149—208; LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 347. l., 11. lp.
 101 *Лудмер Я. И.* Справочная книга..., с. 173, 190.
 102 Центральный Государственный исторический архив Белорусской ССР (turpmāk ЦГИА БССР), ф. 1430, оп. 1, д. 43485, л. 5.
 103 «Dienas Lapa», 1895, 13. febr.
 104 «Dienas Lapa», 1895, 13. febr.; LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 347. l., 3.—11., 45., 49. lp.
 105 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 347. l., 16. lp.
 106 «Dienas Lapa», 1895, 13. febr.
 107 *Engelss F.* Par dzīvokļu jautājumu. — Grām.: *K. Markss, F. Engelss.* Darbu izlase. 2 sēj. 1. sēj. R., 1950, 519., 520. lpp.
 108 «Baltijas Vēstnesis», 1890, 30. apr.
 109 Turpat.
 110 Turpat, 29. janv.
 111 Очерки экономической истории Латвии 1860—1900, с. 216.
 112 «Baltijas Vēstnesis», 1896, 28. martā.
 113 «Dienas Lapa», 1896, 1. jūn.; «Рижский Вестник», 1896, 21 мая.
 114 «Baltijas Vēstnesis», 1896, 12. sept.; «Dienas Lapa», 1895, 25. okt.
 115 «Baltijas Vēstnesis», 1896, 18. jūn.
 116 «Dienas Lapa», 1896, 26. jūn.
 117 *Engelss F.* Par dzīvokļu jautājumu. — Grām.: *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase, 1. sēj., 509. — 510. lpp.
 118 «Dienas Lapa», 1896, 3. aug.
 119 «Latviešu Avīzes», 1896, 25. dec.
 120 «Dienas Lapa», 1896, 1. jūn.
 121 «Рижский Вестник», 1896, 3 мая.
 122 «Baltijas Vēstnesis», 1888, 12. dec.
 123 LPSR CVVA, 128. f., 1. apr., 502. l., 1. lp.; 501. l., 1. lp.
 124 «Dienas Lapa», 1896, 6. aug.

- 125 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 553. l., 16.—17. lp.
- 126 Turpat, 86. lp.
- 127 «Dienas Lapa», 1893, 15. jūl.
- 128 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 553. l., 90. lp.
- 129 *Engelss F.* Par dzīvokļu jautājumu. — Grām.: *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase, 1. sēj., 519. lpp.
- 130 «Dienas Lapa», 1893, 14. dec.
- 131 Turpat, 1896, 18. janv.
- 132 Turpat, 25. apr.
- 133 Turpat, 7. maijā.
- 134 «Рижский Вестник», 1897, 30 apr.
- 135 *Deglaivs A.* Jaunā pasaule. R., 1934, 287. lpp.
- 136 «Рижский Вестник», 1897, 4 янв.
- 137 «Dienas Lapa», 1891, 30. sept.; 1894, 10. dec.; 1899, 26. febr.
- 138 LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 117. l., 106. lp.; 434. l., 5. lp.
- 139 ЦГИА СССР, ф. 20, оп. 13а, ед. хр. 242, л. 20.
- 140 LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 511. l., 3. lp.; 185. l., 1. lp.; 360. l., 3. lp.; 117. l., 174. lp.; 116. l., 265. lp.; 104. f., 1. apr., 214. l., 32.—33. lp.; 124. f., 1. apr., 3. l., 1. lp.
- 141 «Dienas Lapa», 1890, 19. nov; LPSR CVVA, 104. f.; 1. apr., 214. l., 32.—33. lp.
- 142 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 214. l., 44. lp.
- 143 «Рижский Вестник», 1896, 4 янв.
- 144 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 213. l., 9. lp.
- 145 «Рижский Вестник», 1896, 4 янв.
- 146 «Dienas Lapa», 1893, 10. dec.
- 147 Turpat, 1891, 1. nov.
- 148 Turpat, 1896, 23. aug.
- 149 «Dienas Lapa», 1894, 2. nov.
- 150 «Рижский Вестник», 1896, 17 февр.
- 151 *Ļepins V. I.* Raksti, 2. sēj., 20. lpp.
- 152 Turpat, 21. lpp.
- 153 *Aprēķināts pēc grām.:* Свод отчетов фабричных инспекторов за 1901 год, с. 24, 163.
- 154 *Вилкс Б. Я.* Формирование промышленного... , с. 143.
- 155 *Sastādīts pēc grām.:* Свод отчетов фабричных инспекторов за 1901 год, с. 163.
- 156 *Ļepins V. I.* Raksti, 2. sēj., 31.—32. lpp.
- 157 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 123. l., 51. lp.
- 158 *Aprēķināts pēc grām.:* Свод отчетов фабричных инспекторов за 1901 год, с. 156.
- 159 ЦГИА БССР, ф. 2592, оп. 1, ед. хр. 9, л. 4, 9.
- 160 *Aprēķināts pēc LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 287. l., 14.—13. lp.;* Свод отчетов фабричных инспекторов за 1901 год, с. 156, 163; *LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 292. l., 11.—48. lp.*
- 161 *Aprēķināts pēc LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 292. l., 11.—48. lpp.*
- 162 LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 361. l., 4. lp.
- 163 LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 75. l., 7. lp.
- 164 Turpat, 104. f., 1. apr., 334. l., 55. lp.
- 165 Turpat, 2. l., 10. lp.; 105. f., 1. apr., 67. l., 17. lp.
- 166 *Ļepins V. I.* Raksti, 2. sēj., 41.—42. lpp.
- 167 *Вилкс Б. Я.* Формирование промышленного... , с. 145; LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 334. l., 44.—53. lp.

- 168 Вилкс Б. Я. Формирование промышленного... , с. 145.
- 169 *Ļepins V. I. Raksti*, 2. sēj., 50.—51. lpp.
- 170 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 336. l., 306. lp.
- 171 Turpat, 292. lp.
- 172 *Ļepins V. I. Raksti*, 2. sēj., 45. lpp.
- 173 Aprēķināts pēc LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 334. l., 44.—53. lp.
- 174 Aprēķināts pēc LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 336. l., 1.—474. lp.
- 175 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 289. l., 1.—4. lp.
- 176 «Dienas Lapa», 1895, 20. febr.
- 177 *Прессь А. А.* Страхование рабочих в России. СПб., 1900, с. 17.
- 178 *Лудмер Я. И.* Справочная книга... , с. 191.
- 179 *Вигдорчик В. Г.* Страхование рабочих в связи с ответственностью предпринимателей. В 2-х т. Т. 2. 1895, с. 1067.
- 180 «Dienas Lapa», 1895, 20. febr.
- 181 Turpat.
- 182 *Литвинов-Филлинский В. П.* Ответственность предпринимателей за увечья и смерть рабочих по действующим в России законам. СПб., 1900, с. 356.
- 183 *Прессь А. А.* Страхование рабочих в России, с. 20—21.
- 184 *Литвинов-Фаллинский В. П.* Ответственность предпринимателей за увечья и смерть рабочих... , с. 357.
- 185 LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 117. l., 247. lp.
- 186 Turpat, 104. f., 1. apr., 214. l., 81. lp.
- 187 LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 117. l., 138. lp.
- 188 *Пажитнов К. А.* Положение рабочего класса в России, с. 185.
- 189 LPSR CVVA, 105. f., 1. apr., 67. l., 15. lp.
- 190 Turpat, 118. l., 72. lp.
- 191 *Тобин А.* Призрение бедных в г. Риге. Историческо-статистический очерк. Р., 1895, с. 247—249.
- 192 LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 11594. l.
- 193 «Zemkopība un Saimniecība», 1900, № 30, 58. lpp.
- 194 *Engelss F.* Strādnieku šķiras stāvoklis Anglijā. — Grām.: *Markss K., Engelss F.* Par Angliju. R., 1954, 201. lpp.
- 195 *Ļepins V. I. Raksti*, 4. sēj., 276., 277. lpp.
- 196 Turpat, 279. lpp.
- 197 Turpat, 5. sēj., 338. lpp.
- 198 LPSR CVVA, 128. f., 1. apr., 1. l., 18. lp.
- 199 «Курляндские Губернские Ведомости», 1891, 13 ноября.
- 200 LPSR CVVA, 412. f., 1. apr., 27557. l., 11.—12. lp.
- 201 Рабочее движение в России в XIX веке. В 4-х т. Т. 3. Ч. 2. М., 1952, с. 224—235.
- 202 ЦГИА СССР, ф. 269, оп. 1, ед. хр. 37, л. 12.
- 203 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 18.
- 204 LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 11678^a l., 1. lp.
- 205 LPSR CVVA, 129. f., 2. apr., 1. l., 3. lp. Latvijā XIX gs. 90. gados strādnieki bieži tā rikojās. Šī ir viena no cīņas formām, kad strādnieki, kuri nav apmierināti ar izpeļņu vai noteikumiem uzņēmumā, pretēji likumam lauž darba līgumu un aiziet no fabrikas vai rūpnīcas, nenostādājuši 14 dienas pēc darba uzteikšanas.
- 206 LPSR CVVA, 129. f., 2. apr., 1. l., 3. lp.
- 207 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 4.
- 208 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 28, ед. хр. 178, ч. 1, л. 4.

- 209 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 4.
 210 LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 11780^b l., 33. lp.
 211 LPSR CVVA, 129. f., 2. apr., 3. l., 9. lp.
 212 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 28, ед. хр. 178, ч. 1, л. 1.
 213 LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 11780^b l., 33. lp.
 214 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 16; LPSR CVVA, 129. f., 2. apr., 3. l., 7. lp.
 215 *Ļepins V. I. Raksti*, 6. sēj., 372. lpp.
 216 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 18; оп. 30, ед. хр. 28, л. 5.
 217 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 378. l., 8. lp.
 218 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 6.
 219 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 28, ед. хр. 178, ч. 1, л. 7.
 220 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 17 и оп. 30, ед. хр. 28, л. 8.
 221 Turpat, оп. 30, ед. хр. 30, л. 3.
 222 Turpat.
 223 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 28, ед. хр. 178, ч. 1, л. 11; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 5.
 224 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, лл. 15—16, 39.
 225 История СССР. Первая серия. В 6-и т. Т. 5. М., 1968, с. 480.
 226 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 5.
 227 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 28, ед. хр. 178, ч. I, л. 14.
 228 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 23.
 229 Turpat, оп. 30, ед. хр. 28, л. 18.
 230 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 28, ед. хр. 178, ч. I, л. 21. ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, лл. 20—21. Turpat, оп. 17, ед. хр. 312, л. 22.
 231 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 13. Turpat, оп. 30, ед. хр. 28, л. 25.
 232 *Revolucionārā kustība Latvijā. R., 1927, 162. lpp.*
 233 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 26.
 234 *Revolucionārā kustība Latvijā, 162. lpp.*
 235 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 26.
 236 *Revolucionārā kustība Latvijā, 164. lpp.*
 237 *Ļepins V. I. Raksti, 2. sēj., 94. lpp.*
 238 LPSR CVVA, 4569. f., 3. apr., 2. l., 242. lp.
 239 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, лл. 6, 8.
 240 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 194, ед. хр. 201, л. 47.
 241 LPSR CVVA, 4569. f., 3. apr., 2. l., 198. lp.
 242 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 8.
 243 LPSR CVVA, 4569. f., 3. apr., 2. l., 242. lp.
 244 Turpat, 4568. f., 4. apr., 3. l., 2. lp.
 245 *Proletāriskā revolūcija Latvijā. M., 1924, 580. lpp.*
 246 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 35.
 247 *Revolucionārā kustība Latvijā, 167. lpp.*
 248 «*Dienas Lapa*», 1897, 15. febr.
 249 *Revolucionārā kustība Latvijā, 168. lpp.*
 250 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 8.
 251 Turpat, оп. 30, ед. хр. 28, л. 36.
 252 Turpat, ф. 1363, оп. 2, ед. хр. 590, л. 4; ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 36.

- 253 Revolucionārā kustība Latvijā, 170. lpp.
- 254 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 37.
- 255 Краткая история рабочего движения в России. М., 1962, с. 85.
- 256 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 37.
- 257 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 10. l., 20. lp.
- 258 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 38.
- 259 Revolucionārā kustība Latvijā, 172. lpp.
- 260 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 10. l., 20. lp.
- 261 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 38.
- 262 Revolucionārā kustība Latvijā, 172., 173. lpp.
- 263 ЦГИА СССР, ф. 1363, оп. 2, ед. хр. 590, л. 4.
- 264 «Dienas Lapa», 1897, 1., 4., 5., 6. febr.
- 265 ЦГИА СССР, ф. 1363, оп. 2, ед. хр. 590, л. 5.
- 266 Turpat, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 8.
- 267 Turpat, оп. 30, ед. хр. 28, л. 35.
- 268 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 28, ед. хр. 178, ч. I, л. 35.
- 269 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 17.
- 270 *Leņins V. I. Raksti*, 4. sēj., 283. lpp.
- 271 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 13.
- 272 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 32. l., 80. un 81. lp.
- 273 Proletāriskā revolūcija Latvijā, 760. lpp.
- 274 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 49, 57; оп. 17; ед. хр. 312, л. 6; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 28, ед. хр. 178, ч. I, л. 57, 59; LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 24228^a l., 27. lp.
- 275 ЦГИА БССР, ф. 1430, оп. 1, ед. хр. 43913, л. 8.
- 276 *Leņins V. I. Raksti*, 4. sēj., 283. lpp.
- 277 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 55.
- 278 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 81; LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 24962. l., 21. lp; 12031. l., 1. lp.; 4568. f., 1. apr., 23. l., 62. lp.
- 279 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 73; LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 23. l., 63. lp.
- 280 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 56.
- 281 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 45.
- 282 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 23. l., 63. lp.
- 283 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 77.
- 284 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 56.
- 285 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 78.
- 286 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 23.
- 287 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 50.
- 288 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4, ч. 6, л. 6.
- 289 LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 12059. l., 4. lp.
- 290 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 57; LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 12059. l., 4. lp.
- 291 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 48.
- 292 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 80; LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 12059. l., 5. lp.
- 293 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 23. l., 63.—64. lp.
- 294 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 79; LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 23. l., 64.—65. lp.
- 295 *Leņins V. I. Raksti*, 4. sēj., 272. lpp.
- 296 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4, ч. 6, л. 4.

- 297 LPSR CVVA, 51. f., 1. arg., 13414. l., 13, 18. lp.
- 298 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 82.
- 299 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 197; LPSR CVVA, 51. f., 1. arg., 24228^a l., 36. lp.
- 300 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 212; LPSR CVVA, 51. f., 1. arg., 24022^a l., 40. lp.; 4568. f., 1. arg., 25. l., 18. lp.
- 301 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4, ч. 23, л. 2; ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 13, лл. 141, 157.
- 302 ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 13, лл. 178—183.
- 303 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 94; оп. 17, ед. хр. 312, л. 15.
- 304 LPSR CVVA, 51. f., 1. arg., 24228^a l., 54. lp.; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, лл. 103, 104.
- 305 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 236.
- 306 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 105.
- 307 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 236.
- 308 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, лл. 105—106.
- 309 LPSR CVVA, 51. f., 1. arg., 24228^a l., 53. lp.; ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 233.
- 310 LPSR CVVA, 51. f., 1. arg., 24228^a l., 54. lp.; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4, ч. 6, л. 21.
- 311 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, лл. 11—12, 16.
- 312 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4, ч. 23 лА, лл. 22—23; LPSR CVVA, 51. f., 1. arg., 24228^a l., 65. lp.; 105. f., 1. arg., 117. l., 165. lp.; 4568. f., 1. arg., 25. l., 33, 35. lp.; ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 247.
- 313 ЦГИА БССР, ф. 1430, оп. 1, ед. хр. 43913, лл. 8—9.
- 314 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 41, л. 5.
- 315 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 41, л. 5.
- 316 Turpat, л. 7.
- 317 ЦГИА БССР, ф. 1430, оп. 1, ед. хр. 43913, л. 6.
- 318 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 41, л. 15.
- 319 ЦГИА БССР, ф. 1430, оп. 1, ед. хр. 43913, лл. 33, 39.
- 320 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 41, л. 15.
- 321 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, ед. хр. 312, л. 9; оп. 30, ед. хр. 28, лл. 133, 135; LPSR CVVA, 51. f., 1. arg., 24228^a l., 68., 72. lp.; 105. f., 1. arg., 57. l., 192, 195. lp.; 128. f., 1. arg., 5. l., 1, 22. lp.; 4568. f., 1. arg., 25. l., 36., 38. lp.; ЦГИА СССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 254.
- 322 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 264.
- 323 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 98, Зд-во, ед. хр. 1875, л. 208.
- 324 *Корольчук Э. А.* Северный союз русских рабочих, Л., 1964, с. 22.
- 325 *Leņins V. I. Raksti*, 4. sēj., 259. lpp.
- 326 *Bērziņš J.* Strādnieku streiku kustība Liepājā 1899. gada maijā. — «LPSR ZA Vēstis», 1972, № 6, 35.—45. lpp.
- 327 Рабочее движение в России в XIX веке. В 4-х т. Т. 4. Ч. 2. М. 1963, с. 409, 679.
- 328 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 98, Зд-во, ед. хр. 1, ч. 40 л. А, л. 8.
- 329 Turpat.
- 330 LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 54. lp.
- 331 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4, ч. 23 л. А, л. 2.
- 332 LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 62. lp.; Рабочее движение

- в России..., с. 414; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 00, 1898 г., ед. хр. 4 ч. 23 л. А, л. 27.
- ³³³ ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 47.
- ³³⁴ LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 62. lp.; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 48.
- ³³⁵ ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, л. 197; Рабочее движение в России..., с. 410; ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, л. 206.
- ³³⁶ ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 49.
- ³³⁷ Рабочее движение в России..., с. 410; ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, л. 206.
- ³³⁸ ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, л. 144.
- ³³⁹ Рабочее движение в России..., с. 411; ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, л. 206.
- ³⁴⁰ ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, л. 206.
- ³⁴¹ Рабочее движение в России..., с. 411; ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, л. 206.
- ³⁴² ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 49.
- ³⁴³ LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 67. lp.; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 49.
- ³⁴⁴ ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 50.
- ³⁴⁵ Рабочее движение в России..., с. 407; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 1898, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 9; Proletāriskā revolūcija Latvijā, 127. lpp.
- ³⁴⁶ Рабочее движение в России..., с. 406—407; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 1898, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 8.
- ³⁴⁷ LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 67. lp.
- ³⁴⁸ LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 90. lp.
- ³⁴⁹ ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 50.
- ³⁵⁰ ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 14; LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 66. lp.
- ³⁵¹ LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 68. lp.
- ³⁵² Proletāriskā revolūcija Latvijā, 83. lpp.; «Draugs», 1969, № 5, 3. lpp.
- ³⁵³ Рабочее движение в России..., с. 414; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 1898, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 28.
- ³⁵⁴ ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 98, 3д-во, ед. хр. 1 ч. 40 лА, л. 8.
- ³⁵⁵ ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 4; «Auseklis» 1899, № 7, 53. lpp.
- ³⁵⁶ Рабочее движение в России..., с. 414., 415. ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 1898, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 28.
- ³⁵⁷ LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 64. lp.
- ³⁵⁸ ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 5.
- ³⁵⁹ ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 51.
- ³⁶⁰ LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 113. lp.
- ³⁶¹ Рабочее движение в России..., с. 415; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 1898, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 28.
- ³⁶² LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 115. lp.
- ³⁶³ Рабочее движение в России..., с. 412; ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, л. 198.
- ³⁶⁴ ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 51.
- ³⁶⁵ ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 1.

- 366 LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 70. lp.; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 1.
- 367 Рабочее движение в России..., с. 416, 680; LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 80. lp.
- 368 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 52; ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, лл. 52, 198; LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 96. lp. !
- 369 ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, лл. 43, 52; LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 80. lp.
- 370 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, лл. 52, 53; Рабочее движение в России..., с. 412; ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 30, л. 52; LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 83., 96. lp.
- 371 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 12.
- 372 LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 80. lp.
- 373 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, лл. 53, 54; Рабочее движение в России..., с. 412; ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, л. 205, LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 96. lp.
- 374 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 266, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 15. России, с. 13—738.
- 375 Рабочее движение в России..., с. 416; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 1898, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 29; Proletāriskā revolūcija Latvijā, 581. lpp.
- 376 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 23 лА, лл. 15, 21. LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 81. lp.
- 377 LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 96. lp.
- 378 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 54.
- 379 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 17.
- 380 LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 116. lp.
- 381 Turpat, 90. lp.
- 382 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 54.
- 383 LPSR CVVA, 412. f., 1. arg., 33928. l., 116. lp.; Рабочее движение в России..., с. 417; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 1898, ед. хр. 4 ч. 23 лА, л. 30.
- 384 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 30, л. 42.
- 385 «Auseklis», 1899, № 7, 52.—53. lpp.
- 386 Рабочее движение в России..., с. 413; ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, л. 216.
- 387 ЦГИА СССР, ф. 82, оп. 1, ед. хр. 6, л. 193.
- 388 Рабочее движение в России..., с. 642.
- 389 ЦГАОР СССР, ф. 102, 1898, ед. хр. 4 ч. 28 лА, л. 20.
- 390 Turpat.
- 391 Aprēķināts pēc grām.: Список фабрик и заводов Европейской России, с. 13—738.
- 392 ЦГАОР СССР, ф. 102, 1898, ед. хр. 4 ч. 28 лА, л. 20.
- 393 Aprēķināts pēc grām.: Рабочее движение в России..., с. 426—427; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 305.
- 394 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 352.
- 395 1905. Revolūcijas dalībnieku atmiņas. 1. sēj. R., 1955, 61., 62. lpp.
- 396 Upīts A. Plaīsa mākoņos. R., 1955, 726.—727. lpp.
- 397 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 5. lp.
- 398 Рабочее движение в России..., с. 428; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 307.
- 399 Turpat.

- 400 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 25. l., 45. lp.; 51. f., 1. arg., 24045^b l., 9. lp.
- 401 Рабочее движение в России..., с. 429; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 308.
- 402 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, лл. 309, 352.
- 403 «Лифляндские Губернские Ведомости», 1899, 2 июля.
- 404 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 352.
- 405 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 6. lp.
- 406 Рабочее движение в России..., с. 431; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 312.
- 407 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 192.
- 408 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 5. lp.
- 409 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 352.
- 410 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 21. lp.
- 411 «Лифляндские Губернские Ведомости», 1899, 2 июля.
- 412 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 21. lp.
- 413 Turpat.
- 414 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 1.
- 415 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 21. lp.
- 416 Рабочее движение в России..., с. 432; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 313.
- 417 Рабочее движение в России..., с. 433; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 315.
- 418 «Лифляндские Губернские Ведомости», 1899, 2 июля.
- 419 Рабочее движение в России..., с. 434; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 316.
- 420 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 6. lp.
- 421 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 353.
- 422 Proletāriskā revolūcija Latvijā, 123. lpp.
- 423 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 353.
- 424 «Лифляндские Губернские Ведомости», 1899, 2 июля.
- 425 «Листки Свободного Слова», 1900, № 13, с. 8.
- 426 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 22. lp.
- 427 Рабочее движение в России..., с. 437; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 321.
- 428 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч., 6 лА, л. 1.
- 429 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 22. lp.
- 430 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 354; «Листки Свободного Слова», 1900, № 13, с. 9.
- 431 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 22. lp.
- 432 «Листки Свободного Слова», 1900, № 13, с. 9; LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 7. lp.
- 433 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 7. lp.
- 434 Рабочее движение в России..., с. 436; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 320.
- 435 В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 55, с. 415.
- 436 LPSR CVVA, 4568. f., 1. arg., 36. l., 23. lp.
- 437 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, лл. 326, 327, 354.
- 438 Revolucionārās cīņas kritušo piemiņas grāmata. 2 sēj. 1. sēj. M., 1933, 4. lpp.; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, лл. 326, 327, 354.
- 439 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 326.
- 440 Turpat, 354. lp.

- 441 Рабочее движение в России..., с. 438; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 223.
- 442 «Лифляндские Губернские Ведомости», 1899, 2 июля.
- 443 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 193.
- 444 Рабочее движение в России..., с. 449; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 271.
- 445 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 98, Зд-во, ед. хр. 1 ч. 60 лА, л. 8.
- 446 *Upits A. Plaisa mākopos*, 750. lpp.
- 447 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 5.
- 448 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 23. lp.
- 449 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 98, Зд-во, ед. хр. 1 ч. 60 лА, л. 8; LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 23. lp.
- 450 *Revolucionārā kustība Latvijā*, 76. lpp.
- 451 «Листки Свободного Слова», 1900, № 13, с. 11.
- 452 *Revolucionārā kustība Latvijā*, 77.—78. lpp.
- 453 «Лифляндские Губернские Ведомости», 1899, 2 июля.
- 454 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 23. lp.
- 455 Рабочее движение в России..., с. 444; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 264.
- 456 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 5.
- 457 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 23. lp.
- 458 Turpat.
- 459 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 11.
- 460 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 23. lp.
- 461 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 11; *Revolucionārā kustība Latvijā*, 80. lpp.
- 462 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 24. lp.
- 463 «Лифляндские Губернские Ведомости», 1899, 2 июля.
- 464 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 23. lp.
- 465 *Revolucionārā kustība Latvijā*, 81. lpp.
- 466 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 24. lp.
- 467 «Лифляндские Губернские Ведомости», 1899, 2 июля; LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 24. lp.
- 468 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 24. lp.
- 469 *Revolucionārā kustība Latvijā*, 87. lpp.
- 470 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 24. lp.
- 471 *Revolucionārā kustība Latvijā*, 86., 87. lpp.; LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 24. lp.
- 472 *Revolucionārā kustība Latvijā*, 86.—87. lpp.
- 473 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 24. lp.
- 474 *Revolucionārā kustība Latvijā*, 87. lpp.
- 475 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 150; *Revolucionārā kustība Latvijā*, 84. lpp.
- 476 *Revolucionārā kustība Latvijā*, 85. lpp.
- 477 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 150.
- 478 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 24. lp.
- 479 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч., 6 лА, л. 15.
- 480 *Revolucionārā kustība Latvijā*, 88. lpp.
- 481 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 16. lp.; «Лифляндские Губернские Ведомости», 1899, 2 июля.
- 482 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 24. lp.
- 483 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 28.
- 484 Turpat, л. 139.

- 485 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 373.
- 486 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 376; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 152.
- 487 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 376.
- 488 Рабочее движение в России..., с. 448.
- 489 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, лл. 378—379.
- 490 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 152.
- 491 Turpat, 130. lр.
- 492 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 212; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 153.
- 493 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 357; Revolucionārā kustība Latvijā, 90. lрр.
- 494 Рабочее движение в России..., с. 450; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 272.
- 495 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 357.
- 496 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 153.
- 497 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 381.
- 498 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 98, 3д-во, ед. хр. 1 ч. 60 лА, л. 8; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 387.
- 499 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 387.
- 500 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 152.
- 501 Turpat.
- 502 Рабочее движение в России..., с. 439; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 328.
- 503 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 143.
- 504 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 358.
- 505 Рабочее движение в России..., с. 440; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 330.
- 506 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 170.
- 507 Рабочее движение в России..., с. 441; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 333.
- 508 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 389.
- 509 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 155.
- 510 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 390.
- 511 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 390.
- 512 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 2. l., 42. lр.; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, лл. 374, 375.
- 513 «Balss», 1899, 21. jūl.
- 514 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 356.
- 515 «Лифляндские Губернские Ведомости», 1899, 2 июля.
- 516 Рабочее движение в России..., с. 419; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 288.
- 517 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 3. lр.; Revolucionārā kustība Latvijā, 89. lрр.
- 518 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 3. lр.
- 519 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 155.
- 520 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 391.
- 521 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 162.
- 522 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 391; ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 163.
- 523 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 163.
- 524 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 25. l., 52. lр.

- 525 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 393; LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 25. l., 52. lр.
- 526 Revolucionārā kustība Latvijā, 89. lрр.
- 527 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 394.
- 528 Turpat.
- 529 Turpat, 380. lр.
- 530 Рабочее движение в России..., с. 452; ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 275.
- 531 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 359.
- 532 Turpat, 396.
- 533 1905. Revolūcijas dalībnieku atmiņas. 2 sēj. 2. sēj. R., 1956, 37. lрр.
- 534 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 398.
- 535 LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 24962. l., 10. lр.
- 536 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 398.
- 537 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 49. lр.
- 538 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 399.
- 539 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 28. lр.
- 540 «Лифляндские Губернские Ведомости», 1899, 2 июля.
- 541 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 30. lр.; Revolucionārā kustība Latvijā. 100. lрр.
- 542 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 28, л. 399.
- 543 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 98, Зд-во, ед. хр. 1 ч. 60 лА, л. 8.
- 544 Turpat, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 156.
- 545 Revolucionārā kustība Latvijā, 101. lрр.
- 546 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 4. lр.
- 547 ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 93, Зд-во, ед. хр. 1 ч. 60 лА, л. 8.
- 548 LPSR CVVA, 4568. f., 1. apr., 36. l., 48. lр.
- 549 Revolucionārā kustība Latvijā, 119., 124. lрр.
- 550 Turpat, 117. lрр.
- 551 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 547. l., 58. lр.
- 552 Turpat, 105. f., 1. apr., 68. l., 14. lр.
- 553 LPSR CVVA, 3 f., 5. apr., 677. l., 2. lр.
- 554 Revolucionārās ciņās kritušo piemiņas grāmata, 2. sēj., 577. lрр.
- 555 LPSR CVVA, 104. f., 1. apr., 2. l., 42. lр.
- 556 Turpat, 51. f., 1. apr., 24962. l., 11. lр.
- 557 Turpat.
- 558 ЦТАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 110.
- 559 Turpat, 180. lр.
- 560 LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 1. 12220^b, 16. lр.
- 561 Revolucionārā kustība Latvijā, 112. lрр.
- 562 LPSR CVVA, 51. f., 1. apr., 12220^b l., 20. lр.
- 563 Revolucionārā kustība Latvijā, 113. lрр.
- 564 Revolucionārā kustība Latvijā, 109. lрр.
- 565 «Рижский Вестник», 1898, 19 мая.
- 566 ЦТАОР СССР, ф. 102, оп. 226, ед. хр. 4 ч. 6 лА, л. 192.
- 567 ЦТИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 7, л. 148.
- 568 ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 30, ед. хр. 7, л. 149.
- 569 Turpat, 149. lр.
- 570 Leņins Latvijas revolucionāru atmiņas. R., 1969, 53., 54. lрр.
- 571 Revolucionārās ciņās kritušo piemiņas grāmata, 436. lрр.
- 572 ЦГИА ЭССР, ф. 296, оп. 102, ед. хр. 16, л. 292.
- 573 Turpat.
- 574 «Auseklis», 1899, № 9, 67.—71. lрр.; «Latviešu Strādnieks», 1900, № 2, 42.—59. lрр.

- ⁵⁷⁵ «Сіпа», 1966, 14. jūn.; «Листки Свободного Слова», 1900, № 13, с. 1—23.
- ⁵⁷⁶ «Сіпа», 1966, 14. jūn.
- ⁵⁷⁷ Первое мая в царской России. 1890—1916 гг. Сборник документов. М., 1939, с. 75—76.
- ⁵⁷⁸ Рабочее движение в России..., с. 652.
- ⁵⁷⁹ «Сіпа», 1964, 17. maijā.
- ⁵⁸⁰ *Rozinš F.* Rakstu izlase, 1. sēj. R., 1963, 93. lpp.
- ⁵⁸¹ Turpat, 94. lpp.

SATURS

Priekšvārds	3
Ievads	5
<i>Rublis spiež pie zemes</i>	
Garās dienas graši	9
Vislētākās darba rokas	20
Viss likteņa varā	23
Kļūt veselam — par dārgu	29
Kaut tikai jumts virs galvas	35
Aiz vārtiem	38
Ne vienmēr ar rungu	44
Ar ubaga tarbu	50
<i>Nestrādāsim!</i>	
Vēl mērķi nezinot	57
Pirmās organizētās uzstāšanās	70
<i>Augošais spēks</i>	
Liepājā un Daugavpilī	93
Pirmā asinspirts	107
Pret kungu varu	118
Kopējā streikā	126
Nobeigums	148
Avotu un literatūras rādītājs	151

Янис Петрович Берзиньш

С БУЛЫЖНИКОМ НА РУЖЬЕ

Экономическое положение и стачечное движение рабочих в Латвии в 90-ых годах XIX века

Издательство «Лиезма» Рига 1976

На латышском языке

Художник А. Ламстерс

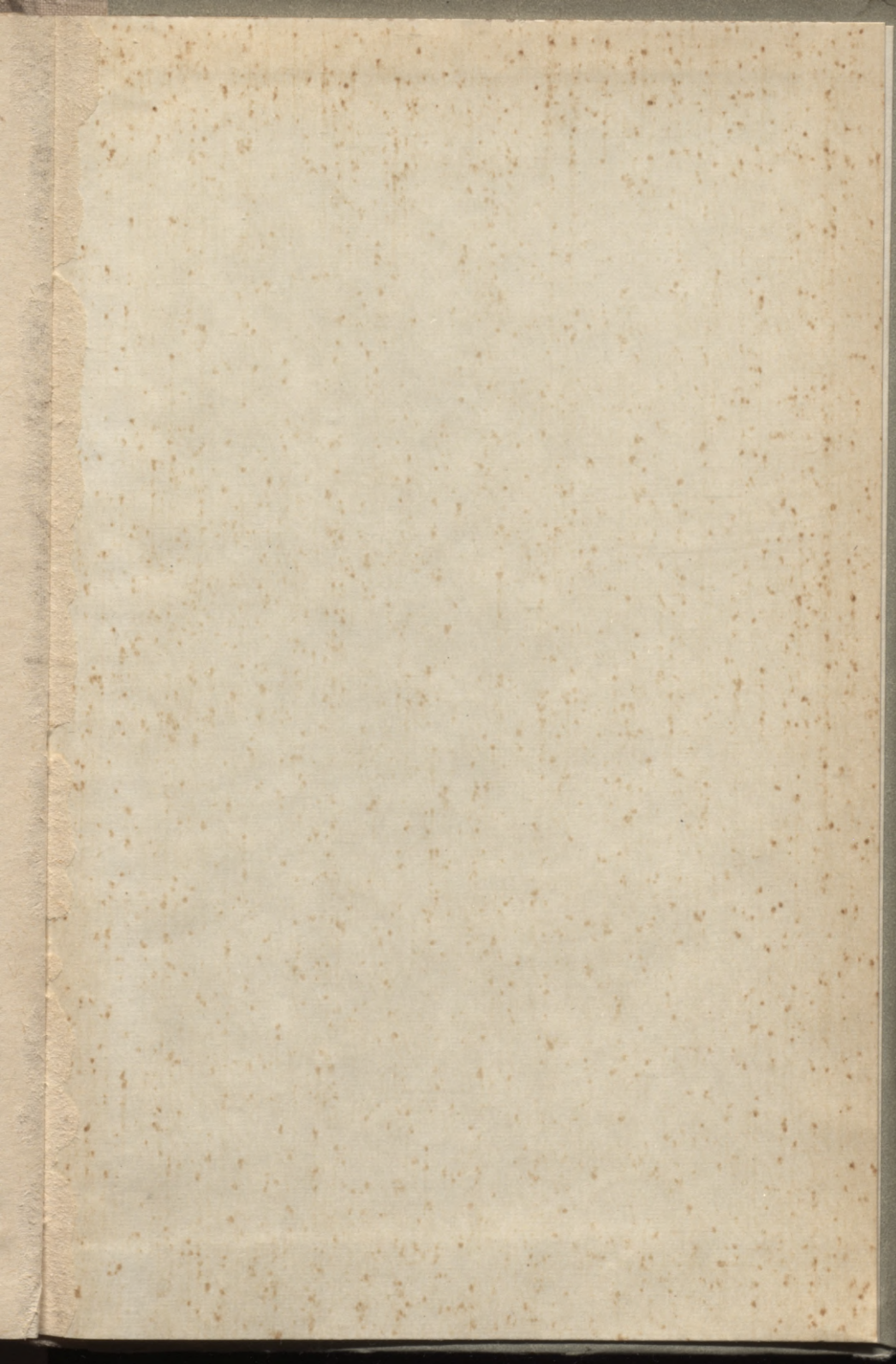
Jānis Pēteris d. Bērziņš

AR AKMENI PRET SAUTENI

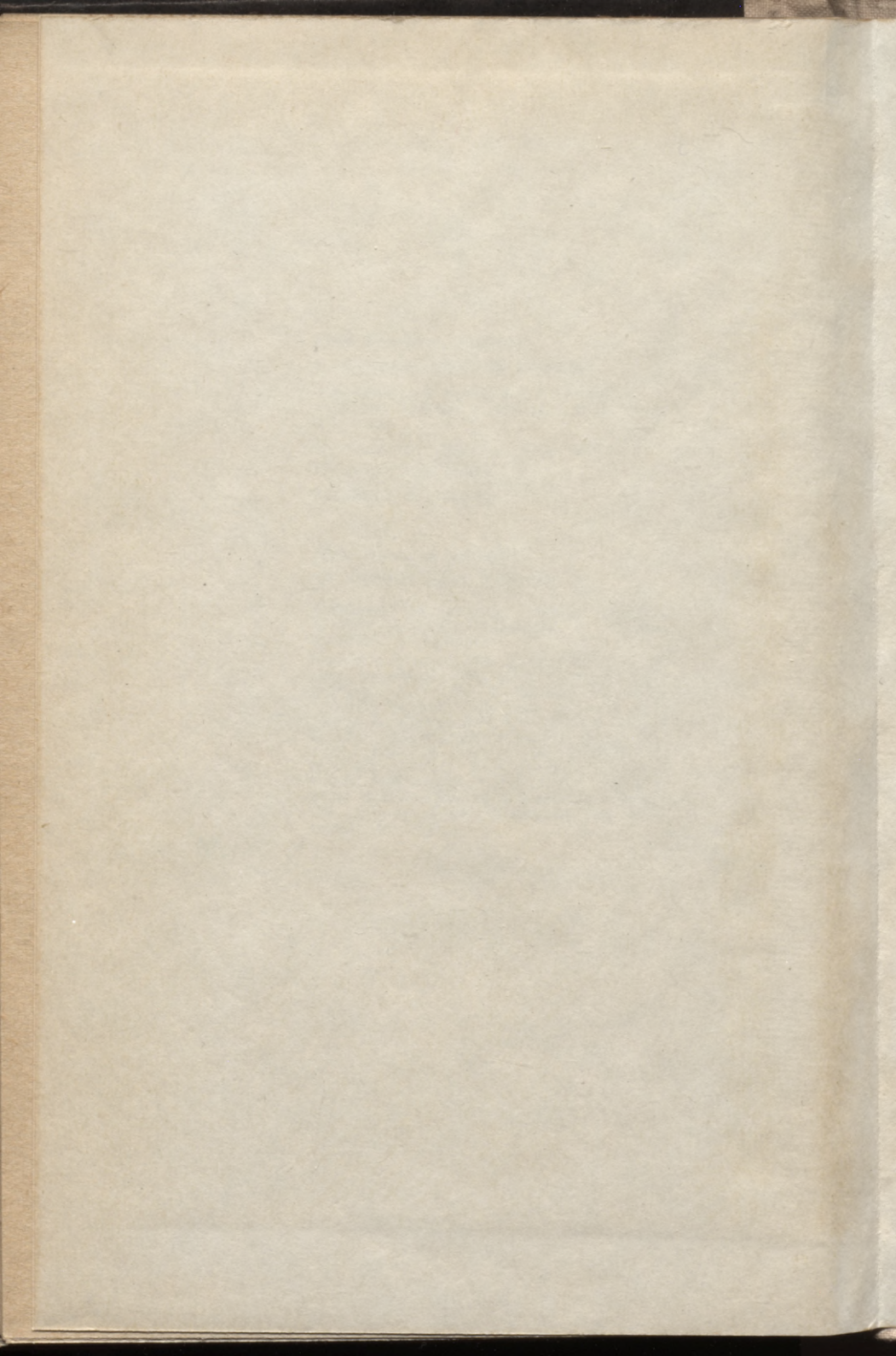
Redaktore Dz. Bagāta. Māksl. redaktors A. Klodāns. Tehn. redaktore V. Brālēna. Korektore I. Rudusa.

Nodota salikšanai 1975. g. 5. jūnijā. Parakstīta iespiešanai 1976. g. 3. februārī. Tipogrāfijas papīrs Nr. 2, formāts 84×108/32. 5,25 fiz. iespiedl.; 8,82 uzsk. iespiedl.; 10,09 izdevn. l. Metiens 3000 eks. JT 07030. Maksā 43 kap. Izdevniecība «Liesma» Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 19/27473 P-92. Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa» Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40. Pasūt. Nr. 2065-L.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309102260

43 кап.